Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NYT FRA HISTORIEN

26. årgang, 2.–3. hæfte November 1975

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE

NYT FRA HISTORIEN

udkommer med et hæfte på 32 sider hvert kvartal (1. marts, 1. juni, 1. september og 1. december).

Årsabonnement koster 46,00 danske kroner (portofrit tilsendt) og kan tegnes hos Jysk Selskab for Historie, Vester Allé 12, 8000 Århus C. Medlemmer af Selskabet (kontingent 66 kr.) modtager foruden Nyt fra Historien også tidsskriftet Historie (ca. 300 sider).

Redaktion: overarkivar, dr. phil. VAGN DYBDAHL,
universitetslektor, cand. mag. NIKOLAJ PETERSEN,
rektor, mag. art. ERIK RESKE-NIELSEN,
professor, dr. phil. RUDI THOMSEN.

Bidrag til dette hæfte er yderligere leveret af universitetslektor, cand. mag. NIELS AMSTRUP (N.A.), universitetslektor, cand. mag. ERIK CHRISTIANSEN (E.C.), universitetslektor, cand. mag. AKSEL DAMSGAARD-MADSEN (A.D.-M), universitetsadjunkt JEROME DAVIS, Ph. D. (J.D.), stud. mag. LARS DYBDAHL (L.D.), universitetslektor, cand. phil. JØRGEN ELKLIT (J.E.), undervisningsassistent, cand. mag. TOVE ELKLIT (T.E.), universitetslektor, cand. scient. pol. IB FAURBY (I.F.), professor, dr. phil. TROELS FINK (T.F.), universitetslektor, cand. mag. KARSTEN FLEDELIUS (K.F.), arkivar, mag. art. HENRIK FODE (H.F.), arkivar, cand. mag. IB GEIL (I.G.), seniorstipendiat, cand. scient. pol. PETER HANSEN (P.H.), stud. mag. TERKEL HANSEN (T.H.), arkivar, mag. art. CHR. R. JANSEN (C.R.J.), arkivar, cand. mag. ERIK KORR JOHANSEN (E.K.J.), arkivar, cand. mag. FINN H. LAURIDSEN (F.H.L.), universitetslektor, fil. dr. MICHAEL LINTON (M.L.), universitetslektor, cand. mag. NIELS LUND (N.L.), universitetsadjunkt JOHN MARTINUSSEN (J.M.), professor, dr. phil. OLE KARUP PEDERSEN (Okp.), universitetsadjunkt, cand. scient. pol. VAGN DAHL PETERSEN (V.D.P.) og universitetslektor, dr. phil. ERIK ULSIG (E.U.).

Editorial office
Redaktionens adresse } Erhvervsarkivet, Vester Allé 12, Århus C, Danmark.

BONDEKRIG OG RADIKAL REFORMATION

– *litteratur i anledning af 450-året*

En omtale of værker udsendt i anledning af jubilæet må naturligt indledes med en præsentation af 10. udgave af klassikeren i den ikke-marxistiske bondekrigslitteratur, nemlig GÜNTHER FRANZ' *Der deutsche Bauernkrieg.*

Der er tale om et tekstmæssigt uændret optryk af de foregående udgaver; men denne 10. udgave er i modsætning til de tidligere forsynet med et billedmateriale, som man dog dels kunne have ønsket placeret i sammenhæng med teksten og dels i et bedre udvalg af det righoldige materiale, som er til rådighed.

På et punkt er der i forhold til tidligere udgaver sket en afgørende forbedring, idet efterskriftet i denne udgave er stærkt forbedret, da det er blevet opstillet som en systematisk oversigt (med kommentar) over nyere litteratur om Bondekrigen. Denne oversigt er en uomgængelig nødvendighed som supplement til Franz' fremstilling (fra 1933).

Af den nyeste DDR-forskning får man et glimrende indtryk i den række af publikationer, som er udgivet i anledning af jubilæet, som i DDR nærmest har karakter af statsfestligheder.

En lille, populært skrevet fremstilling af Bondekrigen, dens årsager og forløb, får man hos GÜNTER VOGLER. Denne fremstilling er særdeles velegnet for den, som ønsker at få et indtryk af hovedsynspunkterne i marxistisk bondekrigsforskning; men også for den, som kender tidligere forskning, er der udbytte at hente, idet forskydningerne i synspunkterne træder tydeligt frem.

Hvis man ønsker mere end den blotte præsentation af DDR-forskningen, må man dog gå til større arbejder som »*Illustrierte Geschichte der deutschen frühbürgerlichen Revolution*«, som er et kollektivt arbejde af en række af de førende navne i DDR-reformations- og bondekrigsforskning.

Værket er både i indhold og udstyr et imponerende arbejde. For det første er der givet en samlet fremstilling af de seneste resultater i udforskningen af perioden ca. 1470–1555 i Tyskland, og allerede her ser man ændringer i forhold til tidligere fremstillinger, som afsluttedes med året 1535. Ved sammenligning med tidligere arbejder (Smirin og Steinmetz) viser det sig, at der både hvad detaljer og generelle synspunkter angår er sket mærkbare ændringer i retning af en »af-dogmatisering«. Den egentlige revolution er nu indskrænket til at omfatte tidsrummet 1517–1525, mens tiden før og efter karakteriseres som henholdsvis »Heranreifen« og »Folgen und Wirkungen«. – For det andet indeholder værket et væld af meget smukke og for perioden karakteristiske billeder – et fortræffeligt supplement til teksten.

Dette værk kan på det varmeste anbefales alle, som ønsker at få et samlet overblik over DDR-reformationsforskningens nyeste resultater. Med dette arbejde skulle der være skabt

en åbning, som kan befordre dialogen mellem marxistiske og ikke-marxistiske forskere på dette felt.

At åbningen ikke er ubegrænset, fremgår dog klart af to antologier, hvis hovedindhold er artikler om Bondekrigen: én fra marxistisk hold, *Der Bauer im Klassenkampf*, og én først og fremmest indeholdende bidrag fra ikke-marxister, *Der Bauernkrieg 1524–26*.

Allerede i indledningen til »Der Bauer im Klassenkampf« gøres der tydeligt opmærksom på det, som er den afgørende forskel mellem marxistisk og ikke-marxistisk historieforskning, nemlig at den marxistiske forskning ikke blot vil beskrive for at forklare, men også for at ændre: ... im Hinblick auf die jungen Nationalstaaten, ..., ergeben sich die Aufgaben der Historiker bei der Erforschung und Darstellung der revolutionären Potenzen und Traditionen der Bauern und ihrer Bundesgenossen in den antifeudalen Bewegungen und Klassenkämpfen des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus«.

Når imidlertid bortses herfra (og dette kriterium har ikke været dominerende for udvælgelsen af bidragene), rummer antologien en lang række spændende detailstudier dels om bondekrigsproblemer og dels om antifeudale bondebevægelser i Østeuropa helt frem til slutningen af det 18. århundrede.

Af bidragene til Bondekrigen skal specielt fremhæves: S. Hoyer, Widerstandsrecht und Widerstandspflicht in der Flugschrift »An die Versamlung gemayner pawerschaft«, G. Günther, Bemerkungen zum Thema »Thomas Müntzer und Heinrich Pfeiffer in Mühlhausen«, og M. Bensing, Die »Haufen« im deutschen Bauernkrieg.

»Der Bauer im Klassenkampf« afsluttes med to bidrag, hvoraf det ene giver en oversigt over kildemateriale i DDR-arkiver til bondebevægelser 1500–1789 og det andet en bibliografisk oversigt over centrale værker om problemet udgivet i de socialistiske lande 1945–72. De, som efter læsningen af antologiens inspirerende bidrag skulle have lyst til at arbejde videre, har her fået redskaberne til det videre arbejde.

»Der Bauernkrieg 1524–26«, hvis udgiver Rainer Wohlfeil allerede tidligere er blevet kendt med antologien »Reformation oder frühbürgerliche Revolution?«, er koncentreret omkring centrale temaer i bondekrigsforskningen og forsøger med en række originale bidrag at vise nye veje i forskningen.

Allerede i udgiverens indledning skitseres nye veje, idet R. Wohlfeil her søger at formidle en oversigt over Bondekrigen som historievidenskabeligt problem.

Bortset fra to bidrag, som skal formidle henholdsvis den vestlige og den østlige tolkning af Bondekrigens forløb (W. P. Fuchs og Max Steinmetz), indeholder antologien udelukkende bidrag skrevet til anledningen.

At fremhæve enkeltbidrag er ikke muligt, da alle bidragene giver nye impulser, og oven i købet forsøger at anvise et konstruktivt samlet alternativ til den marxistiske forskning i form af et udkast til en »sozialgeschichtliche Forschungsstrategie«.

Måtte de metodiske overvejelser, som her er fremlagt, føre til, at ikke-marxistiske historikere finder så meget fundament, at dialogen med DDR-historikerne på dette felt kan udvikles til gensidig gavn.

Jubilæumsårets utvivlsomt vægtigste enkeltmandsarbejde er WALTER ELLIGERS længe ventede biografi over Thomas Müntzer.

Med dette arbejde præsenteres for første gang en Müntzer-biografi, som kan siges at udfylde det store hul, som har eksisteret i årtier, og som siden udgivelsen af Müntzers skrifter i 1968 er følt endnu større.

Her er Müntzer sat ind i den samfundsmæssige og teologiske sammenhæng, uden hvilken meget af hans tanker og praktiske virke forbliver uforståeligt.

Værket præges i temmelig høj grad af, at Müntzer-diskussionen i de senere år i stor udstrækning har været domineret af DDR-historikere, som Elliger nu søger at gøre op med. Opgøret er centreret om den marxistiske idé om Müntzer som den store social-revolutionære skikkelse. Elliger afviser tolkningen af Müntzer som primært social-revolutionær, og i stedet trækkes – efter anmelderens mening med rette – teologen Müntzer frem, og Elliger understreger, at det revolutionære element hos Müntzer alene skal ses i forlængelse / som logisk konsekvens (påtvunget?) af hans kristendomsforståelse.

Biografien indeholder mange spændende vurderinger og synspunkter og ganske givet også synspunkter, som vil vække kraftig modsigelse; men netop herved kan – og vil – den komme til at præge og inspirere de kommende års diskussion og fortsatte forskning.

En klar svaghed ved fremstillingen er de lange gentagelser, som gør læsningen tung og på sine steder er med til at svække indtrykket af hovedteserne. Svaghederne er dog i undertal i forhold til den epokegørende dybdeborende forskningsindsats, som her er præsteret.

Biografien er gennemdokumenteret; men skulle nogen ønske at lære Walter Elligers hovedsynspunkt at kende uden at gennemarbejde biografien, kan dette ske ved læsning af *Aussenseiter der Reformation*, som på få sider præsenterer forfatterens hovedsynspunkt med de dertil hørende biografiske data. Om nogen letfattelig eller populær indføring i Müntzers ideer er der dog ikke tale, da de centrale kapitler er fyldt med polemik mod vestlige og østlige forskere, hvis synspunkter forudsættes bekendt. Men netop dette kan animere til en videregående beskæftigelse med Müntzer, og så har bogen opfyldt en vigtig mission.

Det skal hilses med glæde, at THOMAS NIPPERDEYS artikler, som er vægtige indlæg i den reformationshistoriske forskningsdebat, nu er blevet samlet og udgivet i bogform. Der er tale om 4 artikler, hvoraf flere i jubilæumsåret har fået ny aktualitet: 1) Die Reformation als Problem der marxistischen Geschichtswissenschaft, 2) Theologie und Revolution bei Thomas Müntzer, 3) Bauernkrieg (forfattet sammen med Peter Melcher) og 4) Die Utopia des Thomas Morus und der Beginn der Neuzeit.

Det er at håbe, at mange nu vil benytte lejligheden til at læse artiklerne, specielt artiklen om Müntzer, som for alvor var med til at sætte gang i forskningsdebatten. Og netop nye læsere vil have glæde af dette bind, da hver artikel er blevet forsynet med efterskrift, som kort redegør for forskningsdiskussionen fra artiklens fremkomst og indtil 1974.

Jubilæumsåret er – glædeligt – blevet anledning til at gøre status over et af de seneste årtiers mest debatterede emner i reformationsforskningen, nemlig over døberbevægelsen.

Med antologien *Umstrittenes Täufertum* præsenterer en række af de bedste navne i døberforskningen nye forskningsresultater på en række centrale felter (døberbevægelsens opkomst i Schweiz, Hans Huts betydning for / i den tidlige døberbevægelse, den nederlandske døberbevægelse – for blot at nævne nogle). Ud over disse nye resultater indeholder antologien historiografiske oversigter og endelig et par bidrag, som belyser problemer i den nutidige døberbevægelse.

For den, som ikke har fulgt de seneste års forskningsdiskussion, er her en fremragende lejlighed til at stifte bekendtskab med de nyeste resultater på den nødvendige historiografiske baggrund, mens den, som har fulgt debatten, her kan glæde sig over en række spændende og inspirerende bidrag befriet for konfessionel forblindelse.

Et lille suk, som udgiveren selv udsender i forordet, skal her viderebringes: det må be-

klages, at det ikke er lykkedes at medtage bidrag fra marxistiske døberforskere i DDR. Men over for den ellers imponerende række af forskningsbidrag må denne beklagelse træde i baggrunden. Dette er den mest læseværdige bog, som i de seneste år er udsendt om døberbevægelsen.

Sammenfattende kan det siges, at strømmen af publikationer i jubilæumsåret bekræfter den opfattelse, at bondekrig og radikal reformation »im zeitübergreifenden Geschehen als europäisches Phänomen zu sehen und im letzten wohl nur in diesem Zusammenhang zu begreifen ist«, samt at »sich der Bauernkrieg gleichermassen als ein Knotenpunkt deutscher Geschichte und deutscher Geschichtswissenschaft erweise« (Rainer Wohlfeil).

Terkel Hansen.

GÜNTHER FRANZ: *Der deutsche Bauernkrieg.* 10. Aufl. (Wiss. Buchgesellschaft, 1975). 333 s. + 16 pl., 45,50 DM.

GÜNTER VOGLER: *Die Gewalt soll gegeben werden dem gemeinen Volk.* Der deutsche Bauernkrieg 1525. (Dietz, 1975). 144 s., 2,50 M.

Illustrierte Geschichte der deutschen frühbürgerlichen Revolution. Autorenkollektiv: ADOLF LAUBE, MAX STEINMETZ, GÜNTER VOGLER. (Dietz, 1974). 416 s., 45 M.

Der Bauer im Klassenkampf. Studien zur Geschichte des deutschen Bauernkrieges und der bäuerlichen Klassenkämpfe im Spätfeudalismus. Herausgegeben von GERHARD HEITZ, ADOLF LAUBE, MAX STEINMETZ, GÜNTER VOGLER. (Akademie Verlag, 1975). 608 s., 42 M.

RAINER WOHLFEIL (Hrsg.): *Der Bauernkrieg 1524–26.* Bauernkrieg und Reformation. (Nymphenburger texte zur wissenschaft, modelluniversität 21; Nymphenburger Verlagsbuchhandlung, 1975). 292 s., 28 DM.

WALTER ELLIGER: *Thomas Müntzer.* Leben und Werk. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1975). 842 s.

WALTER ELLIGER: *Aussenseiter der Reformation: Thomas Müntzer.* Ein Knecht Gottes. (Kleine Vandenhoeck-Reihe 1409; Vandenhoeck & Ruprecht, 1975). 123 s., 10,80 DM.

THOMAS NIPPERDEY: *Reformation, Revolution, Utopie.* Studien zum 16. Jahrhundert. (Kleine Vandenhoeck-Reihe 1408; Vandenhoeck & Ruprecht, 1975). 146 s., 12,80 DM.

Umstrittenes Täufertum. 1525–1975. Neue Forschungen. Herausgegeben von HANS-JÜRGEN GOERTZ. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1975). 314 s., 50 DM.

ALMINDELIG HISTORIE

TEORI

BERNARD LEWIS: *History – Remembered, Recovered, Invented.* (Princeton University Press, 1975). 111 s., $ 6.95.

Ved Yeshiva Universitetet i New York City bliver der hvert år afholdt de såkaldte »Benjamin Gottesmann Lectures«, hvortil fremtrædende forskere inviteres for at forelæse. Forelæseren for 1974 var Princeton-professoren Bernard Lewis, hvis specialfelt er Mellemøstens historie; han benyttede lejligheden til et forsøg på at hæve sig op over de konkrete historiske problemer og stile mod mere generelle betragtninger over historiens væsen. Resultatet er tre essays, som offentliggøres i denne bog.

Med tredelingen i titlen forstår Lewis for det første den levende historie (remembered), den, som direkte springer af traditionen og

lever i folket; den kan glemmes eller fortrænges, men kan da atter genopdages (recovered); endelig er der den opfundne (invented) historie, hvor historiske forløb er mere eller mindre rene konstruktioner i propagandaens tjeneste.

I sine tre essays belyser Lewis disse forhold ved eksempler, hvoraf nogle er banale (men ikke uvittige. En sovjetisk historiker citeres for bemærkningen om, hvor svært det er for historikeren at forudsige fortiden). Når eksemplerne tages fra Lewis' eget forskningsfelt, Mellemøsten, er der mange interessante betragtninger, f. eks. over arabernes forhold til maurertiden, korstogene m. m.

Til sidst bringer Lewis en aktuel advarsel, hvor han forbinder historiefilosofien med en nutidig problemstilling; han kritiserer israelske faldskærmssoldaters sværgen på Masadas ruiner efter formlen »Masada skal ikke falde igen« (Masada faldt år 66 efter et heroisk forsvar mod romerne). Herved, siger Lewis, tages skridtet fra genopdagelsen og over i den falske illusion. *I.G.*

HISTORIE

JACQUES BARZUN: *Clio and the Doctors.* Psycho-History, Quanto-History, & History. (The University of Chicago Press, 1974). 173 s., 4.00 £.

Jacques Barzun, professor ved Columbia Universitetet, fremlægger i dette store, velskrevne og letlæste historiefilosofiske essay sit faglige credo.

Hans udgangspunkt er, at faget Historie i stigende grad er blevet infiltreret af andre videnskabelige discipliners teoridannelse og arbejdsmåder, specielt psykologi, psykiatri, statistik og økonometri. Barzun ser dette som en uheldig udvikling, der kun kan virke ødelæggende på det, der for ham er Historiens (stadig med stort H) raison d'être: at søge at forstå fortiden og at formidle denne forståelse til en usikker offentlighed. Historiens formål er primært af formativ art efter Barzuns opfattelse. En sådan forståelse og formidling stiller efter hans mening meget betydelige krav til historikernes intellekt og artistiske nerve, hvorimod »ikke-Historiske« indfaldsvinkler kun kan forfladige og måske endda umuliggøre forståelsen. Clio fejler ikke det, som disse nye doktorer vil kurere hende for!

Barzuns reaktion er mod en udvikling, der har været særlig udtalt i USA, hvorfor debatten om disse forhold også har været mere intens dér. Hans synspunkter og argumentationsmåde er imidlertid ikke overbevisende, og essayet får derved primært historiografisk værdi. *J.E.*

HÅNDBØGER

KARL BOSL, GÜNTHER FRANZ & HANNS HUBERT HOFFMANN: *Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte.* III: S–Z. (Francke, 1975). Sp. 2417–3330 + 105 registersider, komplet i 3 bd.: 474 sfr.

I løbet af kun to år er dette fortræffelige hjælpemiddel blevet afsluttet. Ved udgivelsen af bd. 1 og 2 blev de her i tidsskriftet omtalt med megen anerkendelse (XXV, 112) og med en understregning af, at det foruden at være et biografisk leksikon tillige var et uhyre nyttigt indgangsværk til tysk historie, herunder bibliografi; det tredie og sidste bind bestyrker kun denne vurdering. Nytten af det er yderligere udbygget gennem et omfattende navneregister, der i sine 12.000 stikord også medtager personer omtalt inde i de enkelte artikler.

H.-J. SCHRECKENBACH: *Bibliographie zur Geschichte der Mark Brandenburg.* IV. (Böhlaus Nachf., 1974). 398 s.

Som i de tidligere dele af denne imponerende bibliografi (se NFH XXIV s. 169) møder vi her et grundigt katalog over al litteratur vedrørende den historiske og lokalhistoriske udvikling i Mark Brandenburg fra ældste til helt moderne tid. Denne del er en direkte fortsættelse af den III's »Orte und Ortsteile«, omfattende den sidste del af alfabetet fra N til Z. Bibliografien indeholder alt fra almindelig topografi og social struktur til kunst,

kultur og uddannelse. Atter bliver man imponeret over udgiverens evne til at give en så detaljeret oversigt over litteratur og forskning helt ned til små lokalhistoriske artikler og henvisninger til lexica og stednavnestudier. *M.L.*

KUNST

C. L. RAGGHIANTI (red.): *National Gallery, London.* Världens stora museer. (Allhem, 1972). 172 s.

Som det gælder for serien »Världens stora museer« generelt, er det de højtkvalificerede farvegengivelser, der er substansen i bogen om National Gallery i London. Billedværkets indledning, som er skrevet af inspektøren Michael Levey, giver en kort historik over samlingen, hvorefter gengivelserne følger i en systematik bygget op geografisk efter lande med supplerende korte tekster til hvert enkelt billede. Som det også gælder for samlingen, indtager Italien en dominerende position i billedudvalget. Bagest i bogen er en kort og intetsigende omtale af museumsbygningen samt en plan over museet og en bibliografi, hvori er opført såvel generelle og specialkataloger til samlingen som større monografier, hvis indhold fortrinsvis har tilknytning til museets samlinger. *L.D.*

FRANZ ZELGER: *Heldenstreit und Heltentod. Schweizerische Historienmalerei im 19. Jahrhundert.* (Atlantis, 1973). 230 s., ca. 64 DM.

Det borgerlige historiemaleri er knyttet til den borgelige stats udviklingshistorie og den »nationalbevidsthed«, der skal legitimere den som hele »folkets« stat. I sin bog om det schweiziske historiemaleri i 1800-tallet udgår Zelger fra en siden den franske revolution voksende schweizisk nationalbevidsthed som drivkraft for opsvinget i landets historiemaleri; men nogen egentlig forklaring på dannelsen af denne bevidsthed søger Zelger ikke efter. Forfatteren registrerer forandringerne i historiemaleriet op gennem 1800-tallet og frem til 1. verdenskrig og afslutter før sine slutbetragtninger med et afsnit om udviklingen op til 2. verdenskrig og peger her på afdæmpningen af patriotismen. Men Zelger søger ikke at begrunde udviklingstendenserne i historiemaleriet med produktionsstrukturens særlige karakter og dermed også kantonformen.

Det interessante materiale, der lægges frem i bogen, er på ingen måde udtømt i forfatterens gennemgang. De malerier, der behandles, er billeder, der ikke blot i Schweiz, men også tilsvarende i alle andre europæiske lande er blevet sendt i depoterne ud fra en historieløs kunstopfattelse af dem som ikkekunst. Tidligere udsmykkede de ikke blot salene, men reproduceredes også i historiebøger og hang i hjemmene og på institutionerne. Zelger, der med sin bog leverer den første samlede gennemgang af landets historiemaleri, har således taget et emne op, der mangler en kvalificeret behandling; men hans behandling er knap så spændende som forskningsgenstanden, og fremstillingsformen bringer meget lidt helhed mellem enkeltkunstnerne. *L.D.*

„PALÆOGRAFI"

W. B. PROUDFOOT: *The Origin of Stencil Duplicating.* (Hutchinson, 1972). 128 s., 2 £.

Opfindelsen af duplikatoren i sidste fjerdedel af forrige århundrede førte sammen med skrivemaskinen den moderne teknik ind i kontorverdenen, hvor hidtil kun stålpennen og aftrykskopien få årtier før havde været småændringer i århundreders praksis. Gestetner, der som ung emigrerede fra Ungarn til England, har udtaget hovedparten af de patenter, som er grundlaget for den endnu i dag anvendte duplikatortype. Apparatets aner søger forfatteren helt tilbage til Mellemøstens seglcylinder (noget søgt), men også til forskellige former for kopiblæk og kopimaskiner til hektografen og spritduplikatoren.

Først med Gestetners konstruktion i 1880-erne af et særligt »tandhjul« som skriveredskab og anvendelse af dette hjul på japan-

papir, hvis bløde fibre forhindrede »udfald«, var duplikatoren nogenlunde fuldkommen – så meget mere, som det viste sig, at papiret også kunne klare hulning med skrivemaskine. Resten var en strid om patenter fortrinsvis med USA, hvor i øvrigt også Edison havde lavet anvendelige apparater. Omkring århundredskiftet afløstes planduplikeringen af duplikering over valser. Proudfoots bog er særdeles velillustreret og har desuden patent-, litteratur- og dokumentfortegnelser.

F.H.L.

OLDTIDEN

CHESTER G. STARR: *A History of the Ancient World.* (2nd ed., Oxford University Press, 1974). 742 s. + 32 pl., 6 £.

Chester Starrs oldtidshistorie (se NFH XVI s. 193) foreligger nu i en revideret udgave, der i mange henseender har de samme gode og dårlige sider som førsteudgaven. Nyere litteratur – stadig kun engelsksproget – er optaget i bibliografierne, og nyere forskning, specielt arkæologien, er indarbejdet i teksten, som især er radikalt ændret i skildringen af Nærorientens historie. *E.C.*

M. I. FINLEY: *The Ancient Economy.* (Chatto & Windus Paperback, 1975). 222 s., 1.90 £.

Professor Finleys betydningsfulde syntese om antikkens økonomiske liv, der blev omtalt i NFH XXV s. 1, er nu allerede udkommet i et uændret 2. oplag, og samtidig hermed er nærværende paperback-udgave udsendt.

MASON HAMMOND (assisted by LESTER J. BARTSON): *The City in the Ancient World.* (Harvard University Press, 1972). 617 s., 20 $.

Som produkt af den stigende interesse for byernes og byvæsenets historie blev for nogle år siden serien Harvard Studies in Urban History startet. Denne series andet bind er den foreliggende bog, i hvilken den bekendte oldtidshistoriker Mason Hammond fra Harvard University leverer en dybtindtrængende syntese om byvæsenets opståen og udvikling i Nærorienten og dets spredning til henholdsvis Indien og Middelhavsverdenen frem til senantikkens dage. I sin undersøgelse koncentrerer forf. sig om de økonomiske, sociale og politiske faktorer, som har befordret byudviklingen, og specielt interesserer han sig for det centrale problem, om den antikke bystat er resultat af en diffusion fra den tilgrænsende Orient, eller om den betegner en ny udviklingslinie baseret på egne specifikke forudsætninger – hvor han fortrinsvis hæfter sig ved den sidstnævnte løsning. Hvert enkelt område inden for de afstukne geografiske grænser bliver behandlet systematisk, og i tilknytning hertil er der et fremragende kartografisk materiale. Selve fremstillingen dækker alene bogens første 360 sider; resten optages af en snes sider afsluttende indices samt over 200 sider ræsonnerende bibliografi, som gør bogen til et selvfølgeligt udgangspunkt for enhver efterfølgende undersøgelse over byvæsenets historie i oldtidsverdenen.

I. E. S. EDWARDS, C. J. GADD (†), N. G. L. HAMMOND, F. SOLLBERGER (ed.): *The Cambridge Ancient History.* Third Edition. Volume II, Part 2. (Cambridge University Press, 1975). 1128 s., 12.50 £.

Så lykkedes det endelig – på 5 år – at omplante de 71 hæfter, hvori nyudgaven af Cambridge Ancient History I–II oprindelig blev udsendt, til den definitive pompøse 4-bindsudgave. Det nu foreliggende bind II 2, som er det mest omfattende af alle – de andre var dog også mastodontiske: 758, 1058 og 868 sider – behandler den særlig spændende periode fra 1380 (Amarna-tidens begyndelse) til 1000 f.v.t., hvor det 2. årtusindes Nærorient-Middelhav-mønster defini-

tivt var slået i stykker som resultat af den store vandrebevægelse.

Som vanligt bevæger fremstillingen sig med henblik på at bevare det universalhistoriske tilsnit frem og tilbage mellem Ægypten, Forasiens forskellige områder og Middelhavsverdenen (først og fremmest den ægæiske kulturkreds), og som det allerede er kendt fra de præliminære hæfter, er der overalt tale om dybtindtrængende behandlinger ved førsterangs specialister. Som afslutning en minutiøs bibliografi til de enkelte kapitler på ikke mindre end 130 sider, kronologiske tabeller, indices til kortene samt et 74 sider stort generalindex.

Den nye Cambridge Ancient History I–II er et uundværligt arbejdsredskab for alle, der beskæftiger sig med den ældste oldtidshistorie. Forlaget fortjener en varm tak for sit initiativ, som snart vil blive fulgt op af udsendelsen af et nyt planchebind.

FORHISTORIE

KARL T. NARR (ed.): *Handbuch der Urgeschichte.* II. *Jüngere Steinzeit und Steinkupferzeit. Frühe Bodenbau- und Viehzuchtkulturen.* (Francke, 1975). 863 s., 180 Sfr.

I 1966 indledte professor Narr fra Münsters universitet udsendelsen af en håndbog i verdens forhistoriske kulturer fra stenalder til jernalder gennem et solidt bind om tiden forud for den fødeproducerende økonomis gennembrud (se NFH XVIII s. 164 f.). Først nu, 9 år senere, foreligger bind II om den yngre stenalder og chalcolithicum, udarbejdet af Narr og 17 andre specialister fra hele verden. Fremstillingen falder i tre hovedafsnit: Anfänge und einfache Formen von Bodenbau und Viehzucht, Volles Neolithikum und Chalkolithikum og Expansive Gruppen und nicht vollneolithische Gebiete, og inden for hvert af disse afsnit gøres der i særlige kapitler rede for de mange forskellige kulturkredse, hvis fænomener dog i rigt mål sammenholdes gennem krydshenvisninger. Sluttelig gøres facit op i det afsluttende afsnit Grundzüge des Neolithikums, hvor der i tilgift til konklusioner vedrørende økonomi, samfundsstruktur, kunst, religion og åndsliv også er tale om en sammenfattende behandling af spørgsmålet om periodens sprog og befolkningsgrupper – hvor specielt indoeuropæerproblemet står i centrum.

Ligesom i bind I er der tale om en dybtgående syntese, hvor læseren i rigt mål præsenteres for det tilgrundliggende arkæologiske materiale. I modsætning til bind I er der renonceret på billedplancher; men til gengæld er der ikke mindre end 233 afbildninger i teksten. I fortsættelse af bind I's almene bibliografi på 530 numre anføres, sagligt opstillet, 1063 nye numre, og derpå anføres speciallitteratur til bogens enkelte sider. Sluttelig et 57 sider stort registerafsnit, opstillet i forskellige saggrupper.

Med det nye bind er indtrykket af Handbuch der Urgeschichte som en uundværlig autoritativ håndbog i den forhistoriske kulturudvikling blevet yderligere befæstet. Forhåbentlig lader det afsluttende bind om bronze- og jernalder ikke vente alt for længe på sig.

JACQUETTA HAWKES (ed.): *Atlas of Ancient Archaeology.* (Heinemann, 1974). 272 s. i 4°, 6.50 £.

RUPERT BRUCE-MITFORD (ed.): *Recent Archaeological Excavations in Europe.* (Routledge & Kegan Paul, 1975). 335 s., 12 £.

Disse to bøger har det samme formål: at præsentere vigtige arkæologiske fundkomplekser for et bredere læserpublikum, og de har også det tilfælles, at de er udarbejdet af en række specialister under redaktion af en førende engelsk arkæolog, henholdvis forhistorikeren dr. Jacquetta Hawkes og middelalderspecialisten Bruce-Mitford fra British Museum. Men i øvrigt er de af meget forskellig karakter.

Atlas of Ancient Archaeology, som i alt har 24 medarbejdere, går i en stor bue uden om alt, hvad der vedrører klassisk arkæologi, idet der skal udsendes et særligt bind herom. Men bortset herfra er bogen vidtfavnende,

geografisk såvel som kronologisk, idet den præsenterer henimod et par hundrede arkæologiske fundsteder, som dækker tiden fra for 2 millioner år siden til ca. 1600 e.v.t. Bogen er opdelt i geografiske afsnit, fra Afrika (specielt til belysning af menneskets udviklingshistorie), over Europas forskellige områder, Anatolien og Sovjetunionen, Ægypten, Forasiens forskellige distrikter, Indien og Sydøstasien (inklusive Kina) frem til Nord-, Mellem- og Sydamerika. Hvert geografisk område indledes med en almen oversigt over dets arkæologiske historie med tilhørende fundkort, og derpå følger en præsentation af de enkelte vigtige fundsteder, som hver optager én, sjældent to sider; denne præsentation har karakter af en kort, koncis tekst med tilhørende kort litteraturfortegnelse og gengivelse i tegning af det pågældende fundkompleks: by, palads, tempelanlæg, eller hvad det nu kan være. Alt i alt en særdeles nyttig første introduktion i verdensarkæologiens vigtigste lokaliteter.

»Recent Archaeological Excavations in Europe« er langt mindre vidtfavnende i sit emnevalg, idet bogen ikke alene er begrænset til Europa, men også inden for dette koncentrerer sig om 11 vigtige udgravningskomplekser fra oldtid og middelalder. Der er tale om præhistoriske udgravninger i Ungarn, Frankrig, Tyskland, Nederlandene og England samt middelalderkomplekser fra Mähren, Polen og de tre skandinaviske lande, for hvis vedkommende Asbjørn E. Herteig behandler udgravningen af Tyskerbryggen i Bergen, medens Olaf Olsen tager sig af de danske vikingeborge og Wilhelm Holmqvist skildrer frilæggelsen af handelsstationen Helgö i Mälarn nær Birka. Endelig giver, som noget specielt inden for bogens rammer, fem sovjetiske videnskabsmænd en almen oversigt over de vigtigste nyere arkæologiske opdagelser på Sovjetunionens russiske område. Om samtlige 11 afsnit gælder, at de giver en fyldig og letforståelig introduktion i de pågældende arkæologiske komplekser, ledsaget af et omfattende illustrationsmateriale af fotos, kort og stregtegninger. Der er tale om en bog, som den interesserede læser vil fordybe sig i – hvorimod »Atlas of Ancient Archaeology« mere vil blive brugt til opslag.

ANTIKKEN

dtv-Lexikon der Antike. IV. Geschichte, bind 1–3; V. Kulturgeschichte, bind 1–2. (Deutscher Taschenbuch Verlag, 1971). 285 + 305 + 300 s.; 255 + 320 s., ca. 7 DM pr. bind.

Paperback-udgaven af det store »Lexikon der alten Welt« fra 1965 er for en dels vedkommende allerede anmeldt i dette tidsskrift, nemlig afdeling I–III, der udkom 1969–70 (i alt 8 bind, se NFH XXI 99 og XXII 194). De sidste to afdelinger, IV og V, som nok er dem, historikeren har den største umiddelbare interesse i, udkom året efter, hvilket herved skyndsomst oplyses. For nok er hverken tekst eller bibliografier ajourført ud over 1965-stadiet, og nok kræver det lidt øvelse at huske, i hvilke(t) bind hvilke stikord står; men såvel afbildninger som diverse registre fra den oprindelige udgave er med, og der er altså mulighed for her at erhverve sig en vel ikke særlig flot, men til gengæld solid og ganske omfattende opslagsbog over den antikke verden (men ikke Orienten) til en brøkdel af det oprindelige værks pris.

A.D.-M.

Numismatique antique. Problèmes et méthodes. (Études d'archéologic de Nancy II, Mémoire No 44; Éditions Peeters, Louvain, 1975). 246 s. + XII pl.

I efteråret 1971 blev der i Nancy afholdt et kollokvium om den antikke numismatiks problemer og metoder. Initiativtagerne var fagmænd fra Nancys og Louvains universiteter, og der blev afholdt 24 foredrag af Frankrigs og Belgiens førende autoriteter på området. Disse foredrag er nu udgivet i den foreliggende bog, systematisk ordnet i følgende saggrupper: teknologi, metrologi, metallet, typer og indskrifter, møntværksteder, møntomløb. De enkelte bidrag fremlægger den

nyeste forskning resultater, og da de tilsammen behandler alle væsentlige almene problemer, er bogen som helhed en udmærket statusopgørelse over den antikke numismatik som moderne videnskabsgren. Særlig værdifuldt er afsnittet om møntmetallet, på hvilket område ikke mindst franskmændene har ydet en bemærkelsesværdig forskningsindsats, som her klarlægges. Derimod er der grund til at advare mod P. Marchettis behandling af de romerske bronzemønters metrologi under 2. puniske krig; det er simpelt hen et metodisk forfejlet vildskud på den antikke metrologis stamme.

KONRAD KRAFT: *Gesammelte Aufsätze zur antiken Geschichte und Militärgeschichte.* Herausgegeben von Helmut Castritius und Dietmar Kienast. (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1973). 271 s. + 7 pl., 61 DM.

Professor Krafts alt for tidlige død betød et stort tab for tysk oldtidsvidenskab. I erkendelse heraf er det planlagt at yde ham en sidste hyldest i form af udgivelsen af hans »Kleine Schriften«, og af disse repræsenterer den foreliggende bog bind I. Heri er samlet 13 oldtidshistoriske afhandlinger, først og fremmest vedrørende kejsertidens Rom og dets militære forhold, og hertil slutter sig en række recensioner fra samme emnekreds. Alle arbejderne er gengivet fototypisk, med fortløbende paginering.

Sin største indsats ydede Kraft inden for den antikke numismatik. Hans opuscula på dette felt vil komme til at danne afslutningen på Kleine Schriften.

J. N. SEVENSTER: *The Roots of Pagan Antisemitism in the Ancient World.* (Supplements to Novum Testamentum XLI; Brill, 1975). 235 s., 84 gld.

Ingen, der beskæftiger sig med antisemitismen i den græsk-romerske verden, vil kunne komme uden om dette fængslende værk af den hollandske oldtidsforsker dr. Sevenster. Her er der ikke tale om en tør kronologisk skildring af antisemitismens ytringer i periodens enkelte samfund, men om en på et særdeles omfattende kildemateriale – af såvel jødisk som ikke-jødisk oprindelse – baseret analyse af, hvorledes jøderne blev betragtet af den øvrige antikke befolkning, og hvorledes den udbredte uvilje mod dem kom til orde. Specielt interesserer forf. sig for det grundlæggende problem om årsagen til den antikke antisemitisme. Her afviser han på grundlag af et minutiøst studium af kildematerialet, at antisemitismen skulle have sin rod i, at jøderne blev opfattet som en særlig race, og på tilsvarende måde afvises teorien om, at de skulle have gjort sig forhadt af økonomiske årsager. I stedet hæfter han sig ved, at jøderne gennem den livsform og det tankesæt, der blev foreskrevet af Thoraen, skilte sig ud som en egen afsondret gruppe, hvis særhed ikke kunne undgå at fremkalde uvilje hos den øvrige befolkning.

HELLAS

GEORGE A. CHRISTOPOULOS and JOHN C. BASTIAS (ed.): *History of the Hellenic World.* I. *Prehistory and Protohistory.* (Ekdotike Athenon, Athen/Heinemann, London, 1974). 416 s. i 4°, 12.50 £.

Det athenske forlag Ekdotike Athenon forbereder en stor Grækenlandshistorie, som for oldtidens vedkommende skal omfatte 5 bind, hvorefter der skal følge flere bind om den byzantinske periode og den nyere og nyeste tid.

I 1970 udkom bind I om tiden ned til den mykenske kulturs undergang på græsk, og nu foreligger en tilsvarende engelsk udgave. Efter en indledning om den geologiske og geografiske baggrund er fremstillingen opdelt i 4 kronologiske hovedafsnit henholdsvis om stenalderen, tidlig og mellemste bronzealder, den minoiske kulturs blomstringstid og den mykenske periode, og inden for hver af disse afsnit gives en udførlig, men samtidig overskuelig fremstilling af samtlige samfundslivets aspekter på grundlag af det arkæologiske materiale, som præsenteres i rigt mål i bogens overflødighedshorn af

helt fantastisk gode store farveillustrationer.

Teksten er delt op på en række græske specialister (deriblandt f. ex. Marinatos, Platon og Mylonas), som hver for sig behandler deres specialitet; men takket være en dygtig redaktion virker bindet meget homogent. Fremstillingen er helt igennem ræsonnerende med talrige glimt fra forskningshistorien og giver læseren et indtrængende indblik i de rigt facetterede ældste græske kulturer. Kort sagt gefundenes Fressen for den omfattende læserverden med interesse for den gamle græske historie.

ALAN B. LLOYD: *Herodotus Book II. Introduction.* (Brill, 1975). 194 s., 64 gld.

At Herodots 2. bog indeholder en skildring af Ægyptens historie og kultur, som er en uvurderlig kilde for såvel historikeren, der beskæftiger sig med middelhavsverdenens forhold i det 6. og 5. årh. f.v.t., som for ægyptologiens dyrkere, vil ingen benægte. Men lige så fast står det, at alle Herodots oplysninger må kritisk sigtes før brugen, og derfor er der stærkt brug for en tidssvarende kommentar til Ægypten-bogen (til afløsning af Wiedemanns fra 1890, som nu er håbløst forældet). En sådan kommentar er Alan B. Lloyd fra University College of Swansea nu på vej med, og som en forløber har han som bind 43 af serien Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain (Herodot skriver jo i vid udstrækning om Ægyptens religiøse forhold) udsendt den foreliggende almene introduktion, som giver en bred baggrund for kommentaren ved at behandle følgende emner: grækernes kommercielle og politiske forbindelser med Ægypten fra den mykenske tidsalder til Herodots dage; tidspunktet og ruten for Herodots Ægyptensfærd; Herodots kilder (speciel vigtigt); Herorots åndspræg og dets betydning for tendensspørgsmålet; Herodots kronologiske system og dets applikation på Ægyptens historie. Alle disse emner behandles med en stor grundighed, som lover godt for det følgende kommentar-bind.

ERICH BAYER & JÜRGEN HEIDEKING: *Die Chronologie des perikleischen Zeitalters.* (Erträge der Forschung 36; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975). 225 s., 34 DM.

Denne lille bog. som rettelig burde have heddet »Die Chronologie der Pentekontaëtie«, er en særdeles nyttig orientering i udforskningen af de kronologiske problemer, som perioden mellem Xerxes' invasion i Hellas og den peloponnesiske krigs udbrud vrimler med. Fremstillingen falder i to lige store hovedafsnit: i den første af disse giver dr. Erich Bayer et historiografisk vue over synet på Pentekontaetien og dens kronologi fra samtiden og frem til August Boeckh i det 19. årh., og i fortsættelse heraf gør Jürgen Heideking systematisk rede for de problemer – først og fremmest af kronologisk art – som knytter sig til Pentekontaetiens enkelte årtier, og de løsningsforslag, de sidste generationers kritiske forskning er nået frem til. At bogen har bud til enhver, der beskæftiger sig med det 5. århundredes græske historie, behøver næppe at fremhæves. Dens værdi øges af de afsluttende systematisk opstillede litteraturlister og udførlige forfatter- og sagregistre.

The Athenian Agora. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. XIV. BENJAMIN D. MERITT and JOHN S. TRAILL: *Inscriptions. The Athenian Councillors.* (The Amc. School of Class. Studies at Athens, Princeton, 1974). 456 s. + 2 pl., 45 $.

Det omfattende indskriftmateriale, der blev fremdraget under de amerikanske Agora-udgravninger i 40-årsperioden 1931–70, vil blive publiceret saggruppevis i 5 bind. Det foreliggende digre bind, som skyldes USA's, ja, hele verdens grand old man inden for den græske epigrafik, professor Meritt, og hans yngre kollega John S. Traill, er helliget indskrifterne vedrørende de athenske rådsmedlemmer og deres tilknyttede embedsmænd. Der er fortrinsvis tale om de såkaldte prytaniindskrifter, og da disse udgør en

specifik kildegruppe til athensk forvaltningshistorie, har udgiverne også medtaget alle tilsvarende indskrifter, der er fremdraget og publiceret forud for det store amerikanske udgravningsforetagende, hvorved bindet får karakter af et corpus.

Indskrifterne er fordelt i 5 kronologiske grupper, som strækker sig fra den klassiske periode frem til post-hadriansk tid, og hver af de i alt 494 numre omfatter foruden restitution af teksten alle mulige tekniske oplysninger, inklusive henvisninger til tidligere publikation og omtale i videnskabelig litteratur. I en indledning på 24 sider gives en almen præsentation af indskriftmaterialets særpræg, og afslutningsvis indeholder bogen en række udførlige indices (først og fremmest over personer, men også over demer, fyler, måneder, fester m. m.), der kan tjene som kommentar og lette brugen af den vigtige kildesamling.

JOHN S. TRAILL: *The Political Organization of Attica.* A Study of the Demes, Trittyes, and Phylai, and their Representation in the Athenian Council. (Hesperia: Supplement XIV; Amc. School of Class. Studies at Athens, Princeton, 1975). XVIII + 135 + 30 s.

Foruden at indeholde et overvældende prosopografisk materiale kaster de henved 500 bouleut- og prytaniindskrifter, der er publiceret i det ovenfor omtalte værk af Meritt og Traill, i vid udstrækning lys over Attikas politiske organisation fra Kleisthenes til Hadrian. I det foreliggende specialværk har Traill foretaget omfattende dybdegravninger i dette indskriftmateriale, og ud fra de tabeller, han herigennem kan opstille, når han frem til en lang række overbevisende nye resultater om de af Kleisthenes indførte territoriale enheder og deres repræsentation i folkerådet. Af speciel vigtighed er forf.s påvisning af, hvorledes athenæerne under bevarelse af det oprindelige demekompleks var i stand til efterhånden at øge antallet af fyler fra 10 til 15. Attikas politiske organisation udviklede sig nok i den behandlede 6–700-årige periode; men udviklingen var præget af en stærk konservatisme.

HERMANN BENGTSON: *Herschergestalten des Hellenismus.* (Beck, 1975). 343 s., 34 DM.

I en række store værker fra de sidste årtier – af Rostovtzeff, Will og Schneider – er den hellenistiske tidsalders sociale, økonomiske, politiske og kulturelle historie blevet grundigt belyst. Derimod er til trods for det faktum, at netop denne periode vrimler med store herskerpersonligheder, det biografiske aspekt blevet forsømt, og for at råde bod herpå har den produktive professor Hermann Bengtson nu i serien Beck'sche Sonderausgaben udsendt det foreliggende værk.

Bengtson er – ikke mindst takket være sit store værk om det hellenistiske strategembede – dybt fortrolig med periodens historie, og når han i nærværende værk skildrer 12 hellenistiske herskeres liv, er der ikke tale om ren og skær personalhistorie: personerne betragtes altid på en bred samfundshistorisk baggrund. De tolv udvalgte herskere er Ptolemaios I, Seleukos I, Demetrios Poliorketes, Pyrrhos, Ptolemaios II + Arsinoe II, Antigonos Gonatas, Kleomenes III, Antiochos III, Filip V, Eumenes II, Mithridates VI og Kleopatra VII. Der er altså bred kronologisk dækning for hele den hellenistiske tidsalder fra 323 til 30 f.v.t., og dermed kan den inciterende bog også tjene som oversigt over periodens hovedbegivenheder.

Som altid i den billige serie er der renonceret på notehenvisninger. Derimod er der tale om afsluttende kongelister, stamtræer, kronologisk oversigt samt kortfattet register.

THOMAS SCHWERTFEGER: *Der Achaiische Bund von 146 bis 27 v. Chr.* (Vestigia 19; C. H. Beck, 1974). 85 s., 23 DM.

Almindeligvis regner man med, at det achaiske forbunds dage var talte med Roms straffedom i form af Korinths ødelæggelse i 146 f.v.t. Som forf. af den foreliggende lille Heidelberg-dissertation imidlertid klart påviser, var der slet ikke tale om nogen opløs-

ning af forbundet i 146, men derimod om en nyorganisering af dets indhold ved det romerske senat. Lige så lidt holder den almindelige antagelse af dets omfang stik: det bestod ikke alene af Achaia, men også af Vest- og Nordarkadien. Konklusionen af Schwertfegers lærde undersøgelse er, at det achaiske forbund helt frem til Augustus' oprettelse af provinsen Achaia i 27 f.v.t. indtog en stilling som en »fri« statsorganisation, som vel manglede enhver form for højhedsrettigheder, men i praksis organiserede ydelsen af de forpligtelser, romerne havde pålagt de enkelte tilhørende bystater. Dermed tjener forbundet som illustration af den senrepublikanske romerske imperialismes eksperimentelle form.

STEPHEN V. TRACY: *The Lettering of an Athenian Mason.* (Hesperia: Supplement XV; Amc. School of Class. Studies at Athens, 1975). XXIII + 134 s. + 40 pl., 10 $.

I den foreliggende bog, som er en udbygget Ph.D.-dissertation fra Harvard, har forf. som et pionerforetagende foretaget et samlet studium af de bevarede indskrifter af en enkelt attisk stenhugger (manden, som bl. a. udfærdigede den lange indskrift IG II² 1028 fra 101 f.v.t.). I et første kapitel gør forf. rede for den metode, han har anvendt for at identificere den enkelte stenhuggers produkter; derefter følger en minutiøs gennemgang af hver enkelt indskrifts tekniske udformning, og sluttelig gives en samlet karakteristik af den udvalgte stenhuggers karriere og arbejdsmåde.

I en 11 sider lang indledning sætter professor Sterling Dow, der har inspireret Tracy til hans forehavende, den foreliggende specialundersøgelse i et videre perspektiv gennem en redegørelse for de hidtidige studier over bogstav-stil i græske indskrifter.

D. DE SOLLA PRICE: *Gears from the Greeks.* The Antikythera Mechanism. A Calendar Computer from ca. 80 B.C. (Transactions of The American Philosophical Society, vol. 64 part 7, 1974). 70 s., 5 $.

Engang i oldtiden, vistnok i 1. århundrede f. Kr. forliste et stort skib ved den lille græske ø Antikythera mellem Peloponnes og Kreta. Henved totusind år efter, ved påsketid år 1900, opdagede nogle græske svampefiskere vraget og underrettede myndighederne i Athen. Det viste sig, at skibets velbevarede last foruden statuer o. l. indeholdt et mærkeligt apparat af bronze, helt sammengroet af ir. Det er om dette fund, ovenstående skrift handler, og om de anstrengelser, som specialisterne i teknikkens historie har udfoldet for at finde ud af, hvad apparatet har været brugt til. Først for et par år siden lykkedes det skriftets forfatter ved hjælp af radioaktive stråler at »se igennem« irlaget og fastslå, at det drejer sig om en slags astronomisk ur, højt udviklet, med masser af tandhjul. Fundet har derved fået en væsentlig plads inden for oldtidens teknik-historie, dels i sig selv, fordi det er det ældste bevarede eksemplar i sin art, dels fordi det tyder på et højere teknisk stade i hellenistisk tid, end man normalt regner med, og fordi der er en klar linie fra det frem til lignende apparater i middelalder og renæssancetid. Skriftet har udførlige tegninger og beskrivelser; men de virker dog temmelig tekniske for lægfolk. *A.D.-M.*

ROM

JOCHEN BLEICKEN: *Lex publica.* Gesetz und Recht in der römischen Republik. (de Gruyter, 1975). 527 s., 118 DM.

Oldtidshistorikeren professor Bleicken fra Frankfurt, der især er kendt for sin bog om det romerske folketribunat, har i det foreliggende digre værk foretaget en dybtindtrængende undersøgelse af den rolle, retsordenen – med dens spænding mellem mos og ius – har spillet for skabelsen af den romerske res publica, herunder spørgsmålet om, hvorledes lovgivningen er opstået og har udviklet sig. Som følge af overleveringens karakter koncentrerer undersøgelsen sig om den mel-

lemste og senere republiks lovgivning, og i sin analyse af denne går Bleicken specielt ind på tre fundamentale problemer: lovens form og indhold, spørgsmålet om, hvis vilje loven er udtryk for (formelt populus, reelt nobiliteten) og endelig lovens funktion. Modsat visse andre nyere forskere forstår Bleicken at værdsætte den indsats, Mommsen har ydet gennem sin statsretssystematik; men selv anlægger han i udpræget grad en historisk synsvinkel under sin kortlæggelse af retssystemets placering inden for det republikanske romerske samfundssystem. Hans bog er præget af stor fortrolighed med såvel det antikke kildemateriale som den nyere speciallitteratur, og med sin originale betragtningsmåde og sine mange slående enkeltiagttagelser kan den ikke undgå at give sin læser en klarere forståelse af de begivenheder, der udspillede sig i republikkens sidste århundreder og mundede ud i »frihedens« undergang.

JOCHEN BLEICKEN: *Die Verfassung der römischen Republik.* Grundlagen und Entwicklung. (Uni-Taschenbücher 460; Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1975). 16,80 DM kart.

Denne bog er i første række beregnet på studenter og lærere, men også på læsere uden forhåndskendskab til romersk historie. Den er ment som en introduktion til den romerske »forfatning« fra ca. 500 til 49 f.v.t. og er usædvanlig vellykket.

Klart og pædagogisk gennemgår forf. de væsentligste træk ved det politiske system uden for mange tekniske detaljer, men med gode linier til de sociale og økonomiske forhold. Behandlingen er systematisk, men med indarbejdelse af det kronologiske aspekt i de enkelte afsnit, hvortil kommer en tidstavle samt indledningens fortræffelige oversigt over samspillet mellem udenrigspolitik og indre forhold.

En udvalgt litteraturliste, et register samt ikke mindst et afsluttende kapitel om kilder og forskning højner bogens værdi yderligere. Den kan varmt anbefales. *E.C.*

A. H. M. JONES: *The Roman Economy.* Studies in Ancient Economic and Administrave History. Edited by P. A. Brunt. (Basil Blackwell, 1974). 450 s., 7 £.

I den foreliggende bog er der samlet i alt 20 afhandlinger om romerrigets økonomiske forhold, som professor Jones offentliggjorde fra 1953 til sin død i 1970, og i tilgift et upubliceret arbejde, Taxation in Antiquity, som han efterlod færdigskrevet, dog bortset fra noteapparatet, som udgiveren har måttet søge at udarbejde efter Jones' intentioner. Samlingen falder i to dele: henholdsvis afhandlinger med mere almene behandlinger af det romerske økonomiske liv og en gruppe på 13 arbejder, som vedrører senantikken og i vid udstrækning tjener til dokumentation af Jones' synspunkter i hans storværk The Later Roman Empire.

MICHAEL H. CRAWFORD: *Roman Republican Coinage.* I–II. (Cambridge University Press, 1974). 919 s. + LXX pl., 35 £.

For en kronologisk fordeling af den romerske republiks mønter har man hidtil været henvist til to engelske katalogværker: Gruebers fra 1910 og Sydenhams fra 1950. Disses kronologiske systemer er imidlertid bygget op om, at den klassiske sølvmønt, denaren, med tilhørende sextantale bronzemønter skulle være indført i henholdsvis 269 og 187 f.v.t. På forskningens nuværende stade – ud fra Rudi Thomsens »Early Roman Coinage« I–III (1957–61) – synes det imidlertid ikke at kunne betvivles (alene italiensk konservatisme danner endnu en undtagelse!), at denaren er indført o. 212 f.v.t., medens selve den romerske møntudsendelse har taget sin begyndelse i 280'erne. Følgelig har der hidtil manglet et tidssvarende katalog over de romerske republikmønter, specielt i det 2. og 1. årh.; men som resultat af et decenniums indtrængende studier har den unge lektor i oldtidshistorie ved Cambridge University, Michael Crawford, nu afhjulpet denne mangel. For tiden frem til 2. puniske krigs afslutning følger han i det store og hele Rudi Thomsens system; men derefter yder han en

bemærkelsesværdig indsats gennem en minutiøs fordeling af de efterfølgende møntemissioner over tiden frem til republikkens udgang.

Crawford viser sig i de dybtgående ræsonnementer, hvorpå hans katalogisering baserer sig, i udpræget grad skråsikker, og det turde han også alt i alt have grund til at være, da hans viden om republikanske møntforhold er helt fabelagtig. Alligevel kunne det f. ex. nok være berettiget at mene, at han har placeret for få møntemissioner i første halvdel af det 2. årh. og til gengæld klumpet for mange sammen i århundredets anden halvdel – hvilket har sin rod i hans for sene ansættelse af reformen med 16 asses på en denar til ca. 141 f.v.t. Bortset herfra virker hans kronologiske opstilling i det store og hele overbevisende.

Medens bind I indeholder en godt 100 sider lang indledning med en grundig gennemgang af den republikanske mønthistorie og i fortsættelse deraf selve møntkataloget år for år (over 400 sider), er andetbindet foruden at indeholde plancheafbildning af samtlige mønttyper samt udførlige registre helliget en række sammenfattede studier over de grundlæggende fænomener inden for det republikanske møntvæsen – studier, som i vid udstrækning begrunder og uddyber de synspunkter, ud fra hvilke kataloget er udarbejdet, og som specielt på en glædelig måde indarbejder mønthistorien i den romerske republiks almene finanshistorie.

Som helhed er det vist ikke overdrevet at sige, at Crawfords mammutværk repræsenterer den betydeligste enkeltindsats inden for dette århundredes romerske numismatik. Han har skabt en håndbog, som også oldtidshistorikeren vil have stor glæde af.

KURT RAAFLAUB: *Dignitatis contentio.* Studien zur Motivation und politischen Taktik im Bürgerkrieg zwischen Caesar und Pompeius. (Vestigia 20; C. H. Beck, 1974). 358 s., 58 DM.

Denne omarbejdede Basel-dissertation har som emne de dramatiske år 52–48 f.v.t., da de politiske modsætninger i Rom – efter forfatterens overbevisende opfattelse specielt på foranledning af den optimatiske førerklike med Cato i spidsen – strammede til for sluttelig at få udladning i borgerkrigen mellem Cæsar og den optimat-støttede Pompeius. I bogens første tredjedel behandler Raaflaub minutiøst borgerkrigens forhistorie med særlig vægt lagt på begivenhederne 1.–7. januar 49, og derpå følger i anden og tredje del det for forf. helt centrale: dels en analyse af borgerkrigspartiernes motiver og målsætning, dels en redegørelse for deres politiske taktik under det væbnede opgør.

Raaflaub har under inddragelse af den nyere speciallitteratur endevendt det omfattende samtidige kildemateriale med stor grundighed, og hans fremstilling, i hvilken der i høj grad er lagt vægt på de handlende parters personlige holdning, præges af en dyb indlevelse i den behandlede periodes politiske problematik. »Dignitatis contentio« vil fremover blive et uundværligt arbejdsredskab for enhver historiker, der beskæftiger sig med den romerske republiks slutfase.

RICHARD A. BAUMAN: *Impietas in Principem.* A study of treason against the Roman Emperor with special reference to the first century A.D. (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und Rechtsgeschichte 67; C. H. Beck, 1974). 244 s., 49 DM.

Dette værk af den australske retshistoriker R. A. Baumann, udarbejdet under et studieophold i München (hos Wolfgang Kunkel), giver en systematisk analyse af begrebet crimen maiestatis' komplekse karakter og af, hvorledes det i det 1. årh. e.v.t. smidigt blev udnyttet af de enkelte kejsere som et centralt element til befæstelse af principatet. Det er et lærd arbejde, som ikke alene bringer orden inden for det statsretslige system, men samtidig også i høj grad belyser det tidlige principats politiske historie gennem behandlingen af en lang række konkrete sager under kejserne fra Augustus til Domitian.

DIETER HENNIG: *L. Aelius Seianus.* Untersuchungen zur Regierung des Tiberius. (Vestigia 21; C. H. Beck, 1975). 183 s., 42 DM.

Som politisk personlighed er prætorianerpræfekten Seian blevet stærkt fortegnet i den antikke historieskrivning, først og fremmest hos Tacitus, hvis fremstilling er præget af kendskabet til Seians ulykkelige livsende, og i den nyere forskning opfattes han snart som en kompromisløs bandit, snart som en ædel, uselvisk kejsertjener. I den foreliggende Seian-biografi forskånes man for slige kategoriske vurderinger; i stedet underkaster forf. den samlede overlevering om Seian en dybtgående analyse, og ved at følge oplysningerne om hans forskellige livsfaser (begyndende med en undersøgelse af hans familieforhold) lykkes det at tegne et realistisk billede af en mand, som fra en oprindelig beskeden stilling gradvis blev ført frem til det politiske livs brændpunkt, og af de midler, han benyttede for at underbygge og udbygge sin stilling, da han først var nået så langt. Det er en solidt funderet og prisværdig forsigtig Seian-biografi, Hennig har leveret, og samtidig et vigtigt bidrag til forståelsen af Tiberius' kejsertid.

P. A. L. GREENHALGH: *The Year of the Four Emperors.* (Weidenfeld and Nicolson, 1975). 271 s. + 17 pl., 5.25 £.

69 e.v.t. var et bevæget år i romersk historie, hvor 4 kejsere hurtigt efterfulgte hinanden i blodige borgerkrige. Så meget desto mere må man undre sig over, at disse begivenheder ikke er blevet genstand for en monografi siden Hendersons værk derom fra 1908. Dette vil Greenhalgh råde bod på med den foreliggende bog, som først og fremmest er skrevet for den almene læser, men også gerne vil give fagfolk stof til eftertanke. Det sidste gøres først og fremmest gennem et forsøg på at rehabilitere Vitellius fra det negative billede, vore kilder giver af ham; men hvorvidt det er lykkedes, er det vanskeligt at afgøre, da bogen ikke rummer henvisninger. Forf. giver overhovedet ingen oplysninger om litteratur, og hvad værre er: han synes f. eks. overhovedet ikke at kende til den forskningsdebat om Tacitus, der er hans hovedkilde. Bogens indhold er udelukkende de personlige, politiske og militære begivenheder, og vel er disse spændende; men man kan dog lige så godt læse en oversættelse af Tacitus' fremstilling.

E.C.

FOCKE TANNEN HINRICHS: *Die Geschichte der gromatischen Institutionen.* Untersuchungen zu Landverteilungen, Landvermessungen, Bodenverwaltung und Bodenrecht im römischen Reich. (Franz Steiner, 1974). 252 s., 60 DM.

I betragtning af den store rolle, statslige jorduddelinger spillede i den romerske historie, må de romerske landmålere (agrimensores) og de til disse knyttede såkaldte gromatiske institutioner påkalde betydelig interesse. I den tidligere forskning blev agrimensorerne ikke mindst behandlet af Mommsen og Rudorff; men om begge disse gælder, at de stort set anlagde en antikvarisk, statisk synsvinkel og ikke i særlig grad søgte at efterspore de gromatiske institutioners historiske udvikling. Denne mangel er der rådet bod på i det foreliggende dybtpløjende værk, med hvilket forfatteren i 1972/73 habiliterede sig ved Heidelbergs universitet. Med stor grundighed følger Hinrichs såvel de tekniske som juridiske aspekter af agrimensorernes virksomhed; herved når han bl. a. til det vigtige resultat, at jorduddelingen oprindelig var en rent militær funktion, ligesom han kan vise, at den bekendte centuriation ikke er blevet anvendt fra begyndelsen, men først er et produkt af agrimensor-institutionens udvikling under den romerske republik.

Hinrichs' bog vil danne et naturligt udgangspunkt for al fremtidig beskæftigelse med de gromatiske institutioner. Så meget mere beklageligt er det, at manuskriptet var afsluttet i 1970 og der følgelig ikke er taget hensyn til Dilkes vigtige bog fra 1971 med

delvis samme emne: »The Roman Land Surveyors« (jf. NFH XXIII s. 6 f.).

L. L. LEVINE: *Caesarea under Roman Rule.* (Studies in Judaism in Late Antiquity VII; Brill, 1975). 297 s., 80 gld.

I denne bog, som er en omarbejdet disputats, gennemgår Levine Cæsareas historie fra byens gengrundlæggelse under dette navn i Herodes den Stores regeringstid og frem til midten af 4. årh. e.v.t., hvor den tilsyneladende atter mistede sin betydning.

Som palæstinensk havneby havde Cæsarea stor økonomisk betydning, ikke mindst for den orientalske handel. Dens politiske betydning ses bl. a. af, at den blev regeringssæde for den romerske provins Judæa. Hertil kommer, at byen i høj grad kaster lys over den jødiske historie i denne tid. Gennem sine skildringer af de forskellige trossamfund m. v. og deres indbyrdes samarbejde eller konflikter har forf. desuden ikke alene givet et væsentligt bidrag til religionshistorien, men også belyst den jødiske verdens møde med den græsk-romerske kultur, hvad der rummer interessante og videre aspekter for antikkens historie.

Det omfattende noteapparat og ditto bibliografi vidner om Levines store belæsthed, men også om en forfatters evne til inden for den løbende forskningsdebat kritisk at kombinere det litterære – specielt det jødiske – materiale med de øvrige kildegrupper.

E.C.

MIDDELALDEREN

GASTON WIET, VADIME ELISSEEFF, PHILIPPE WOLF, JEAN NAUDOU: *The Great Medieval Civilizations.* (Allen & Unwin, 1975). 1082 s., 10 + 12 £.

Tredje del af UNESCO's store serie i 6 bind »History of Mankind« er et værk med et stort program: en samlet oversigt over hele verdens kultur og civilisation i den periode, som i Europa betegnes som »middelalderen«. Et forfatterteam bestående af fire franske forskere har i samarbejde med specialister i hele verden sammenstillet den moderne viden om kulturerne i Kina, Japan, Indien, den arabiske verden, Byzans og Europa med forskningens seneste resultater angående udviklingen i Afrika, Amerika og øerne i Stillehavet. Særlig stor interesse har studiet af kulturforbindelserne, og hvordan de enkelte kulturer har påvirket hinanden inden for religion, teknik, kunst, arkitektur, humaniora, naturvidenskaber og undervisningsvæsen. Som de mest avancerede, men også mest forskellige, fremstår den arabisk-europæiske og den kinesiske kultur. Studier af en mængde speciallitteratur, kilder og arkæologisk materiale er baggrund for værket – det har været en stor opgave for de fire forfattere – måske for stor, da bogen undertiden får præg af at være et kompilationsarbejde. Det havde sikkert været bedre at lade et større antal specialister medvirke som forfattere i stedet for som konsulenter. Man savner henvisninger; til gengæld indeholder værket en udmærket bibliografi på ca. 70 sider med relevant speciallitteratur. Som helhed et imponerende og inspirerende værk, som kan stimulere til internationalt samarbejde inden for alle forskningsfelter og til tværvidenskabelige studier på international basis.

M.L.

FREDERICK H. RUSSEL: *The Just War in the Middle Ages.* (Cambridge University Press, 1975). 332 s., 11 £.

I hvert tilfælde siden den græske oldtid har man søgt at finde på rimelige undskyldninger og moralsk retfærdiggørelse for at føre krig. De teoretikere, som gennem tiderne har arbejdet med problemet om, under hvilke omstændigheder det er moralsk forsvarligt at føre krig, har oftest gjort det med det formål, at de ville forsøge at bidrage til

at mindske antallet af krige. I praksis har deres bestræbelser imidlertid som oftest ført til, at de, der førte krigene, fik nogle propagandainstrumenter i hænde, hvorefter de kunne fremstille netop den krig, de førte, som en moralsk tilladelig, ja, uomgængelig krig.

Den her foreliggende bog beskæftiger sig med nogle middelalderlige bidrag til denne sørgelige historie. Efter titlen at dømme skulle den dække hele middelalderen. Imidlertid standser fremstillingen o. 1300, og den tidlige middelalder, væsentligst repræsenteret af Augustin, behandles kun for så vidt, som de tanker, der blev fremsat, fik betydning for højmiddelalderens teorier om, hvornår krig var moralsk forsvarlig. For højmiddelalderens vedkommende indskrænkes perspektivet til, hvad der blev skrevet om emnet inden for disciplinerne romerret, kanonisk ret og teologi, således at f. eks. problemets behandling i forbindelse med de nationale retssystemer er udeladt. Inden for disse rammer gives der imidlertid en uhyre grundig fremstilling af problemets behandling i trykte og utrykte kilder. Der gøres også et højst påkrævet forsøg på at relatere de teoretiske behandlinger til samtidens politiske og intellektuelle klima. Imidlertid forbliver teorien det vigtigste, som man kan vente sig i et værk af denne karakter, og et af de mest overraskende resultater er vel påvisningen af den beskedne rolle, korstogene spillede blandt teoretikerne, dels som paradigme på en moralsk forsvarlig krig og dels som et for datiden i sig selv interessant emne, når talen er om retfærdige krige. *A.B.*

ALAN B. COBBAN: *The Medieval Universities.* Their development and organisation. (Methuen, 1975). 264 s., 10 £.

Til trods for bogens ringe omfang er det lykkedes forfatteren at give et indtryk af den intense forskning i emnet, og man får et godt overblik over litteraturen op til i dag. Efter at have givet et rids af udviklingen af de højere skolers forgængere i oldtiden og fremvæksten af trivium og quadrivium koncentrerer forfatteren sine undersøgelser om de ældste universiteter, Salerno, Bologna, Paris, Oxford og Cambridge, og præsenterer på en udmærket måde deres organisation og struktur. Den moderne forsknings sidste resultater bliver der omhyggeligt gjort rede for. Forfatteren viser også glimrende evne til at bidrage med forslag til løsning af mange omstridte spørgsmål i forskningen. Kortfattet, men udmærket redegør forfatteren også for fremvæksten af de »nationale« universiteter i forbindelse med hundredårskrigen og det store skisma inden for kirken. Af stor interesse er hans studier af forholdet mellem lærere og studenter i kapitlerne »Medieval student power«, »The academic community« og »The universities and society«. Her kommer forfatteren med mange nye aspekter og synspunkter på universiteternes sociale betydning, og man må håbe, at han går videre med sin forskning og også kan virke inspirerende på kommende undersøgelser af enkelte universiteter. *M.L.*

F. C. COPLESTON: *A History of Medieval Philosophy.* (Methuen, 1975). 399 s., 4.40 £.

Denne oversigt i populær form kan varmt anbefales de historikere, som vil have en kortfattet og lettilgængelig fremstilling af middelalderens filosofi. Foruden en masse facts og data om de mest betydningsfulde tænkere og statsteoretikere får læseren et udmærket overblik over hovedlinierne i udviklingen fra den ældste kristne filosofi under det romerske imperium til Marsilius af Padua og Nicholaus Cusanus. Skolastikken, nybruddet i og med genopdagelsen af Aristoteles' skrifter, som via araberne nåede vesterlandet, og universiteternes fremvækst bliver indgående behandlet. Ikke mindst vigtige er de to kapitler, som omhandler den arabiske og jødiske filosofi og deres betydning for de filososke skoler i occidenten. *M.L.*

SAMUEL PETER JAFFE: *Nicolaus Dybinus' Declaratio Oracionis de Beata Dorothea.* Studies and documents in the history of

late medieval rhetoric. (Beiträge zur Litteratur des XV. bis XVIII. Jahrhunderts, hrsg. von Hans-Gert Roloff, Band V, Wiesbaden, 1947). 300 s., 64 DM.

Den böhmiske forfatter Nicolaus Dybinus (14. årh.) er hidtil blevet diskuteret, uden at hans værker har foreligget udgivet. Diskussionen er følgelig ført af en begrænset kreds. Dens emne er først og fremmest problemet om, hvorvidt Dybinus kan betragtes som impulsgiver for de første tyske humanister, og om han i den forbindelse er udtryk for en kulturpåvirkning udgående fra Böhmen i Karl IV's tid. Det foreliggende arbejde går noget ind på denne problemstilling; men hovedsagen er en udgave af to af Dybinus' hovedværker, det kortfattede digt Oracio de beata Dorothea og forfatterens egen kommentar hertil, Declaratio ... På dette grundlag skulle debatten kunne føres videre på forsvarlig baggrund og få flere deltagere. *N.L.*

VESTEUROPA

ROBERT FOLZ: *The Coronation of Charlemagne.* 25. December 800. (Routledge & Kegan Paul, 1974). 266 s., 5.75 £.

Dijon-professoren Robert Folz' vigtige bidrag til den videnskabelige diskussion om kejserkroningen år 800, »Le couronnement impérial de Charlemagne«, udkom i 1964 og blev da anmeldt her i tidsskriftet (NFH XV, 4). I dette stimulerende værk gennemfører forfatteren med stærk engagement sin tese om pavens dominerende rolle ved kejserkroningen og hans interesse for at udvide pavedømmets verdslige magt. Det er derfor glædeligt at det nu udkommer i engelsk oversættelse. *M.L.*

ÉDUARD HLAWITSCHAKA (ed.): *Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit.* (Wege der Forschung Bd. CCXLII; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975). 547 s., 95 DM.

Forlaget fortsætter med denne bog sin udmærkede idé at genudgive artikler og mindre afhandlinger inden for et bestemt tema. Mange af de pågældende artikler, som alle er vigtige bidrag i den videnskabelige diskussion, kan enten være meget vanskelige at fremskaffe, da de er publicerede i nedlagte tidskriftsserier, ikke-historiske fagtidsskrifter eller festskrifter. Bogen er inddelt i to dele: en almindelig del omfattende udviklingen i sin helhed gennem hele perioden og en del indeholdende detailundersøgelser af de enkelte tronskifter og den procedure, man har fulgt i de enkelte tilfælde. Udgiveren indleder med en koncentreret forskningsoversigt, og derefter følger en række afhandlinger og artikler fra Éduard Huberts disputats fra 1889 om problemet i merovingisk tid til helt moderne analyser af bl. a. Walter Schlesinger, Laetitia Boehm, Hagen Keller og udgiveren selv. *M.L.*

GEORG JENAL: *Erzbischof Anno II von Köln (1056–75) und sein politisches Wirken.* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 8, I–II; Hiersemann, 1975). 428 s., 90 + 96 DM.

Denne biografi over ærkebiskop Anno af Køln, en af sin tids ledende skikkelser inden for det tysk-romerske kejserdømmes uden- og indenrigspolitik, er betinget af F. W. Oedigers udgivelse af »Regesten der Erzbischöfe von Köln«, 1954–61. Analysen af diplommaterialet er det centrale i afhandlingen. Her bruger forfatteren både kvalitativ og kvantitativ metode; først studeres kildernes tendens, og det sekundære kildemateriale – fra annaler til skrifter af rent hagiografisk karakter – filtreres; derefter foretager forfatteren en skarpsindig undersøgelse af ærkebiskoppens virke som leder af den kejserlige politik under Henrik IV's mindreårighed. Takket være et studium af diplomerne efter kvantitative kriterier kan forfatteren måned for måned følge Annos virke og som resultat fremlægge et langt mere nuanceret billede af hans indsats som politiker på rigsplan og lokalt niveau. På udmærket måde bliver den kvantitative metode grafisk fremstillet. Kun enkelte gange bliver man lidt

skeptisk med hensyn til til metodens anvendelighed og synes, at forfatteren for håndfast afviser andre kilders udsagn.

Bl.a. belyses følgende aspekter nærmere: forholdet til hertugerne af Ober- und Niederlothringen, ærkebiskoppens godspolitik, forholdet til kejserfamilien og paven samt andre tyske ærkebiskopper og biskopper. Speciel nordisk interesse har dr. Jenals undersøgelse af ærkebiskop Adalbert af Bremen/Hamburg før og efter hans fald i januar 1066. Endelig kaster afhandlingen lys over kejserdømmets italienske politik, investiturstridens forhistorie, de kirkelige koncilier og de forskellige kancelliers virke. Men afhandlingens force er dens suverænt beherskede metode, og man må håbe, at den vil danne mønster for lignende undersøgelser af førende politikere også i andre lande, som har kildemateriale af samme type. *M.L.*

MARJORIE CHIBNALL (ed.): *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis.* Vol. V. (Oxford, Clarendon Press, 1975). 143 s., 15 £.

Den normanniske (men i England fødte) munk og historieskriver Orderic Vitalis' livfulde, konkrete skildring af normannernes bedrifter, Historia Ælcclesiastica (størsteparten oversat til dansk af P. Kierkegaard 1889–96) udsendes i disse år i en moderne kildeudgave med paralleloversættelse til engelsk. Med bind V er M. Chibnall nået til bog 9 og 10 af Orderics 13 bøger. De to bøger, i originalhåndskrift, dækker årene 1095–1101, dvs. fra mødet i Clermont til Henrik I's magtovertagelse i England. Bog 9 behandler det første korstog, men er af ringe kildeværdi, idet Orderic, som han selv anfører, bygger meget direkte på Baudry af Bourgueil, som atter har taget stoffet fra den anonyme Gesta Francorum. Bog 10 behandler normannernes historie i Syditalien, Normandiet og England og efterslættet efter det 1. korstog i 1101. Af særlig interesse for skandinaver er skildringen af Magnus Barfods bedrifter i Det irske Hav og den dertil knyttede korte Norgesbeskrivelse.

I indledningen daterer udgiveren affattelsen af 9. bog til 1135 og hovedparten af 10. til samme år; Orderics tempo forklares naturligt med, at forkortelsen af Baudry var et forholdsvis hurtigt gjort arbejde. *E.U.*

EUGENE L. COX: *The Eagles of Savoy.* The House of Savoy in Thirteenth-Century Europe. (Princeton University Press, 1974). 492 s. + 7 pl., 22.50 $.

Savoyen havde i middelalderen en meget central placering mellem de norditalienske byer og Flandern. Det er naturligt, at dets fyrstehus gennem tiderne har spillet en vigtig rolle i Europas politiske historie. I denne velskrevne og veldokumenterede familiekrønike skildrer forfatteren, professor Eugene Cox ved Wellesley College, hertug Thomas af Savoyen og hans børn og børnebørn fra 1197 til 1285, især tiden efter Thomas' død i 1233. Hans syv sønner og to døtre blev alle involverede i det storpolitisks spil mellem paven, kejseren og andre vesteuropæiske fyrstehuse. Den kendte kronikør Matthew Paris skildrer flere af familiens medlemmer, og Cox kan komplettere med indgående studier af andre kilder: udsagn af provençalske digtere, af krøniker, regnskaber og diplomer. Takket være et minutiøst studium af materialet kan forfatteren tegne et indgående billede af flere af familiens medlemmer. Næsten udelukkende politisk historie er det – kun sjældent strejfer forfatteren den økonomiske og sociale udvikling – han nævner dog fyrst Pierre II's store administrative reformer i 1260'erne: dannelsen af et »chambre des comptes«, registrering af fyrstehusets jordegods og regnskabsbøger fra de enkelte slotte. Vigtigt var opretholdelse og bygning af veje og broer på de betydningsfulde handelsveje. Her har familien tjent store penge, som man også har brugt til hospitaler, fattighuse og klostre – måske også til at udbrede en bedre kvægrace fra syden til Flandern. *M.L.*

MARGARETE KÜHN (ed.): *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum.* IX. *Dokumente zur Geschichte des deutschen*

Reiches und seiner Verfassung 1349. (Monumenta Germaniae Historica. Herman Böhlaus Nachfolger, 1974). 115 s.

I det tysk-romerske kejserdømmes konstitutionelle udvikling i det 14. årh. udgør disse dokumenter en vigtig del af forhistorien til Karl IV's gyldne bulle i 1356. Ligesom i de øvrige vest- og nordeuropæiske lande mærkes nationalstatsdannelsen i Tyskland fra sidste halvdel af det 13. årh. Men den hastigt voksende forflygtigelse af kejsermagten, fremvæksten af de rige byer, rigsdagens udvikling til et organ for rigsfyrsternes særinteresser og kurfyrstinstitutionens styrke førte Tyskland ind i andre baner end naboerne. Territorialstater, byer og stifter fik stor betydning i kampen om kejsermagten. De her fortrinligt udgivne akter viser en fase af striden mellem fyrstehusene Wittelsbach og Luxemburg. Samlingen indeholder akterne vedrørende forberedelserne til valget og selve valget af modkongen grev Günther von Schwarzburg-Blankenburg, Karl IV's akter desangående og andre dokumenter såsom breve til kurien, byprivilegier, gældsbreve m.v. At Karl var nødt til at pantsætte store områder for at vinde spillet, ses også af akterne, hvoraf nogle er trykt i facsimile.

M.L.

ENGLAND

MICHAEL SWANTON (ed.): *Anglo-Saxon Prose.* (Dent & Sons, 1975). XXVI + 188 s., 1.60 £.

Langt tidligere end andre lande fik England en litteratur på modersmålet. Allerede fra slutningen af det 7. århundrede stammer de ældste lovtekster på oldengelsk, og trods alle omvæltninger forblev dette sprog litterært produktivt langt ind i det tolvte årh. Hvad der er bevaret til nutiden, er naturligvis betinget af, hvad der havde interesse for de kirkelige bibliotekarer; men det er alligevel forbløffende alsidigt. Michael Swanton fremlægger her i oversættelse et udvalg, der kun kan betegnes som velovervejet og dækkende alle genrer udmærket, og ved at udskyde større ting, der i forvejen er lettilgængelige, som Beda og Den oldengelske Krønike, har han skaffet sig plads til at bringe de valgte tekster i deres helhed, ikke i uddrag. Oversættelsen er passende, men ikke overdrevet teksttro, og bortset fra, at Ottars »Sillende« ikke betyder Sjælland, men Sønderjylland, er der intet væsentligt at udsætte på den. En meget anbefalelsesværdig indføring i den oldengelske prosalitteratur. *N.L.*

V. H. GALBRAITH: *Domesday Book. Its Place in Administrative History.* (Oxford, Clarendon Press, 1974). XXXV + 193 s., 4 £.

Vilhelm Erobrerens jordebog fra 1086 er en i alle måder enestående kilde. Beslutningen om dens udarbejdelse blev taget ved juletid 1085, og da Vilhelm døde i 1087, forelå den næsten færdig som en fuldstændig og meget detaljeret oversigt over kongens og hans vasallers gods i hele England. Denne oversigt blev hurtigt betragtet som den endelige, inappellable sandhed, der ville stå til den yderste dag: bogen fik en enorm autoritet og blev hurtigt omtalt som Domesday Book. Det er givetvis en følge af denne respekt, at der blev passet på godt på bogen, at originalen endnu findes i Public Record Office, og da den i slutningen af det 18. årh. udgaves på tryk, gjorde man sig de største anstrengelser for – i mangel af facsimile-teknik – at gengive hver type, hver forkortelse helt præcist. Benyttelse af denne udgave fremfor originalen og tilknyttede manuskripter har ført tidligere tiders store, som Freeman, Maitland, Round og Vinogradoff, til fejlagtige konklusioner vedrørende sigtet med Domesday Book og måden, den blev til på. Disse misforståelser gjorde Galbraith op med i The Making of Domesday Book, 1961, og hvor Maitland og hans samtidige først og fremmest brugte Domesday Book som udgangspunkt for tilbageslutninger om det angelsaksiske England, viser Galbraith her, hvilken betydning den fik for eftertiden. Galbraith har viet en stor del af et langt livs skarpsindig forskerindsats til at

bringe Domesday-studierne på rette spor, og det er overordentlig glædeligt, at han, der nu har rundet de 85, har nået at samle sine studier i disse bøger. Hans teorier har allerede sat meget nyt i gang, og hans bøger er selvfølgelige udgangspunkter for ethvert seriøst arbejde med Domesday Book. *N.L.*

JUDITH GLOVER: *The Place Names of Sussex.* (Batsford, 1975). 190 s., 4 £.

»Scholarly but fascinating« – således præsenterer forlagsfanfaren dette leksikon over Sussex' stednavne, og det er jo en bedrøvelig modsætning. Heldigvis er den også falsk: denne bog er hverken det ene eller det andet. Ganske vist bygger den i det store og hele på The English Place Name Societys tobinds publikation af grevskabets stednavne; men videnskabelig er den ikke; thi den savner kildehenvisninger, giver blot nogle årstal, og den forsømmer lejligheden til at revidere ældre tolkninger på grundlag af nyere forskning. Skulle sligt kunne være fascinerende? *N.L.*

CHRISTOPHER N. L. BROOKE and GILLIAN KEIR: *London 800–1216.* The Shaping of a City. (Secker & Warburg, 1975). 424 s., 8 £.

Ikke siden før første verdenskrig er der udsendt en samlet omfattende behandling af Londons historie. Forlaget Secker & Warburg er nu gået i gang med et ottebinds værk, hvoraf foreliggende arbejde udgør bd. 2. Det behandler den afgørende periode 800–1216, hvor byerne i Europa tog et voldsomt opsving, og det vil givetvis påkalde betydelig interesse fra de mange, som netop i disse år har kastet sig over studiet af denne byernes blomstringsperiode – dette så meget mere, som forfatterne lægger stor vægt på at placere Londons udvikling i den europæiske sammenhæng. Alle væsentlige aspekter af byens historie behandles kyndigt, og i appendices gives oversigter over diplomer, mønter og embedsmænd. Desuden er bogen forsynet med register og udmærkede kort samt illustrationer. *N.L.*

M. BRETT: *The English Church under Henry I.* (Oxford University Press, 1975). 282 s., 7.50 £.

Med den normanniske erobring i 1066 bragtes den engelske kirke, under ærkebiskop Lanfrancs ledelse, i nær kontakt med Europa og med den kirkelige reformbevægelse. Karakteristisk for perioden o. 1066 blev episkopatets stigende betydning og de høje gejstliges rekruttering fra Normandiet. I Henrik I's tid (1100–35) præsenterer den engelske kirke sig da i ret vid udstrækning som en latiniseret kirke; men arven fra den angelsaksiske tid gav egne konturer, som berettiger en særskilt skildring uden medtagelse af Normandiet. Forfatteren fremhæver endvidere, at selv om de høje gejstlige embeder fortsat blev besat med folk af normannisk oprindelse, foregik rekrutteringen nu ikke længere direkte fra Normandiet, og peger dertil på samtidens opfattelse, således som den f. eks. kommer til udtryk hos de historiske kronikører, af England som en særskilt kirkeprovins.

Skildringen af den engelske kirke gælder først og fremmest dens organisation; Henrik I's og Anselms personer spiller en ringe rolle i fremstillingen. Forhold, som specielt vedrører munke- eller kannikeordener, er ikke medtaget. I rækkefølge behandles: udøvelsen af den pavelige jurisdiktion i England; ærkebisperne; biskoppen som hyrde og forvalter af sakramenterne; biskoppen som værge, dommer og administrator; endelig sognegejstligheden og dens kirker. Med forfatteren kan vi begræde, at det sidste kapitel nødvendigvis må blive det korteste. Det er en nyttig og solid bog, Brett har skrevet, bygget på meget omfattende kildestudier, men uden at dette belaster fremstillingen. Et udmærket register letter brugen af bogen som opslagsværk. *E.U.*

G. O. SAYLES: *The King's Parliament of England.* (Edward Arnold, 1975). 164 s., 3.50 £, i paperback 1.75 £.

Bogens titel er valgt med omhu. Professor

Sayles har, i samarbejde med M. G. Richardson, siden 1925 publiceret en lang række afhandlinger om parlamentet i middelalderen. Han har i denne bog ønsket at sammenfatte de opnåede resultater, og titelen kontrasterer klart med »den traditionelle mytologi, som betragter folkets repræsentation som det centrale punkt«. Denne myte blev skabt i begyndelsen af det 17. årh., først og fremmest af jurister, som opfattede det middelalderlige parlament i lighed med det 17. årh.s, og cementeret i Stubbs' Constitutional History, om end modsagt af Maitland. Parlamentet opfattedes som en forsamling repræsenterende rigets 3 stænder og dets hovedfunktion som lovgivende og skattebevilgende. Forskningen har siden 1910 rokket ved eller modificeret denne opfattelse; men Sayles fremholder, at den især i den mere populære litteratur stadig trives i bedste velgående.

Sayles følger kongens møder med baronerne tilbage til det 12. årh. Tabet af Normandiet i 1204 gav større betydning til kongens råd og mindre til de kongelige justitiarer, fordi kongen nu opholdt sig permanent i England. Betegnelsen parlament dukker første gang op 1234; men frem til Oxford-parlamentet i 1258 kan der ikke drages et klart skel mellem udvidede rådsmøder og parlamenter. I perioden 1258–1311 udformes det middelalderlige parlament endeligt; dets funktion som domstol fremhæves, mens forfatteren kun giver en summarisk oversigt over den senmiddelalderlige udvikling. The commoners' rolle var hele perioden igennem perifer; de kunne indkaldes til at give møde i parlamentet eller på anden måde; det første var oftest det mest praktiske; men the commoners udgjorde ingen nødvendig del af parlamentet før Henrik VIII's parlament af 1529.

Anmelderen ser sig ikke i stand til at vurdere, hvor reelt skellet er mellem Sayles og andre moderne forskere; men bogen er i alle tilfælde inciterende læsning, og det er interessant at se, hvor parallelt med den kontinentale udvikling, herunder også den danske, det engelske parlaments historie bliver i Sayles skildring. *E.U.*

M. H. KEEN: *England in the Later Middle Ages.* (Methuen, 1975). 581 s., 3.50 £.

Keens bog udkom i 1973 (se NFH XXIV s. 138). Nærværende paparbackudgave er et uændret optryk i samme format og tryk til en særdeles rimelig pris. Enkelte fejl er rettet i en særlig liste. *E.U.*

NORDEN

JOHN STANLEY MARTIN: *Ragnarok.* An investigation into old norse concepts of the fate of the gods. (Melbourne Monographs in Germanic Studies, Volume 3; van Gorcum & Co., 1972). 151 s.

De eskatologiske opfattelser i Norden – især naturligvis i Norge og Island – ved tiden for kristendommens indførelse udgør hovedtemaet i denne lille afhandling. Systematisk og metodisk gennemgår den australske forsker kildematerialet til vor viden om nordboernes religiøse forestillinger: arkæologisk materiale, stednavne, runesten, eddadigte, skjaldekvad og de mere udførlige beretninger, vi møder hos Adam af Bremen, Saxo, Snorri Sturluson og anden islandsk sagaskrivning. Forfatterens hovedtese er, at nordboernes eskatologiske forestillinger er udviklet fra den mere primitive religiøse »traditional seasonal ritual for the reinvigoration and sustenance of natural order«. Ved analysen af dette problemkompleks kommer forfatteren ind på en række kildekritiske og metodiske problemer. Særlig interessant er hans studier af Balder-legenden hos Snorri og Saxo. Undersøgelsen er et vigtigt bidrag til vor viden om det religiøse klima i Norge og Island i slutningen af vikingetiden.

M.L.

BYZANS

STEVEN RUNCIMAN: *Byzantine Civilization.* (Methuen, 1975). 320 s., 3.50 £.

Steven Runcimans arbejde fra 1932 kommer

her som paperback, hvad det i øvrigt gjorde allerede i 1961 efter adskillige udgaver. Forfatteren behøver ingen nærmere præsentation; han er en af vor tids førende kendere af den byzantinske kultur i vesten. Det er med glæde, man ser, at bogen nu igen bliver let tilgængelig for kommende generationer af forskere og studenter, da den er en yderst formfuldendt og prægnant oversigt over den byzantinske kultur fra Konstantinopels grundlæggelse til byens fald i 1453. Efter en kort gennemgang af den politiske udvikling behandler forfatteren statsforfatningen, lovgivningen, administrationen, religionen og kirken samt hærvæsenet, flåden, handelen og urbaniseringsprocessen. Til dette lægger han fortrinlige studier over undervisning, skoler, litteratur og kunst samt den byzantinske kulturs betydning for omverdenen. *M.L.*

MICHAEL ANGOLD: *A Byzantine Government in Exile.* Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204–1261). (Oxford University Press, 1975). 332 s., 7 £.

Bogen omhandler det vigtigste af de byzantinske eksilriger, der blev dannet som reaktion på rigets fald 1204 under det 4. korstog. Den går detailleret ind på Nikæarigets politiske og administrative struktur; men dens største værdi ligger i undersøgelsen af Smyrna-områdets sociale og økonomiske forhold i den omhandlede periode. Denne undersøgelse kaster nyt lys over bl.a. disintegrationsfænomenerne i det byzantinske samfund fra det 12. århundrede og fremefter. Det er et af forfatterens hovedsynspunkter, at samfundsforholdene i Nikæa-riget på den ene side betegner fuldbyrdelsen af tendenser, der har gjort sig gældende allerede i det 12. århundredes Byzans, men på den anden side også rummer kimen til den opløsning af stats- og samfundsstrukturen, der er karakteristisk for det 14. (og 15.) århundrede. Eller sagt med andre ord: man kan i Nikæariget finde en del af forklaringen både på rigets sammenbrud 1204 og på rigets endelige fald gennem den tyrkiske erobring. *K.F.*

ASIEN OG AFRIKA

JOSEF VAN ESS: *Zwischen Hadit und Theologie.* Studien zum Entstehen prädestinatianischer Überlieferung. (Walter de Gruyter, 1975). 218 s., 108 DM.

Med Hadit menes dels beretningerne om Muhamed og hans samtid og den mundtlige tradition, som man har om profeten og om kredsen omkring ham, dels den tidlige arabiske videnskab i fortolkningen af denne gamle mundtlige og skriftlige tradition. Afhandlingen kan altså betragtes som et supplement til professor Ladewig Petersens afhandling »Ali and Muawiya in Early Arabic Tradition«, som forfatteren henviser til sammen med den store internationale forskning i emnet. På mange punkter er bogen et grundlæggende værk, da forfatteren systematisk bruger en strikt kildekritisk metode og på en skarpsindig måde udereder de komplicerede kilde- og traditionsforhold samt håndskrifternes datering og afhængighed af hinanden. På en udmærket måde har han samlet alle de disparate brikker i puslespillet og bidrager dermed til forståelsen af baggrunden for de politiske stridigheder og intriger, som i lang tid prægede den arabiske verden. *M.L.*

R. N. FRYE (ed.): *The Cambridge History of Iran.* Vol. 4. *The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs.* (Cambridge University Press, 1975). 733 s., 10 £.

En lang række internationalt kendte videnskabsmænd leverer bidrag til dette ottebindsværk om Irans historie, hvoraf bind 1 og 5 tidligere er kommet. Her foreligger bind 4 i serien, som behandler alle aspekter af udviklingen i perioden fra den arabiske erobring til seldsjukkerne, både Irans indre udvikling og landets bidrag til og optagelse af den internationale kultur; i denne periode

bliver Iran virkelig indlemmet i datidens kulturliv.

Efter en udmærket gennemgang af landets indenrigspolitiske forhold, de forskellige dynastier og relationerne til de arabiske magtcentre, Byzans og Europa følger de andre specialisters oversigter over den sociale udvikling, kunsthistorie, numismatik, studiet af de eksakte videnskaber, alkymi, medicin, religion og filosofi samt udviklingen inden for den verdslige og religiøse litteratur. Især får man en god oversigt over den religiøse udvikling i landet, da Islam langsomt fortrænger zoroastrismen. Det er i høj grad religionen, som samler det store splittede rige til en enhed og bliver embryonen til det moderne Iran.

I denne periode får det persiske sprog sin lødige form, som vi f. eks. finder hos den store digter Firdusi, der naturligvis behandles indgående ligesom udviklingen inden for kunsten – den sidstnævnte når først sin virkelige blomstringstid efter mongolernes erobring. Belyst bliver også den persiske kulturs enorme betydning for den arabiske videnskab og de persiske lærdes evne til at optage og videreudvikle den græsk-hellenistiske kulturarv, som senere bliver et vigtigt element i den vesteuropæiske kultur og indgår i undervisningen på de første europæiske universiteter efter korstogene.

Til sidst skal nævnes, at bogen ingenlunde er en gentagelse af The Cambridge History of Islam, men er et vigtigt supplement til dette værk, absolut nødvendigt for enhver, som nærmere vil studere Irans ældre historie. Som ventet er kort, billedmateriale, henvisninger og den omfattende bibliografi af høj karat. *M.L.*

GIAN ANDRI BEZZOLA: *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220–1270).* Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen. (Francke, 1974). 251 s., 58 sfr.

Mongolerstormen gjorde stærkt indtryk i Vesteuropa. At rygterne om tartarerne vakte vild panik mange steder, kan ses i kildematerialet. Forfatteren til denne undersøgelse af mødet mellem folket fra Orienten og menneskene i Occidenten har analyseret reaktionerne i Vesteuropa fra de første uhyggelige rygter om tartarernes terror til kejser Frederik II's meget nøgterne og saglige vurdering og pave Innocentius IV's stillingtagen efter at have indhentet oplysninger fra udsendte missionærer af franciskaner- og dominikanerordenen, som fik udleveret et spørgeskema om det nye folk: hvilken oprindelse havde de, hvor mange var de, hvilken styre havde de, hvordan levede de, etc. Den første panik erstattes forbavsende hurtigt af en videnskabelig interesse for mongolerne, og fra vestlig side gjorde man ivrige forsøg på at komme i kontakt med dem.

Med stor systematisk sans analyserer forfatteren sit kildemateriale – mange kildeuddrag ledsager teksten i noterne – og omhyggeligt bliver materialet bearbejdet, dvs. det, som foreligger i notitser, krøniker, beretninger fra ambassadører og missionærer samt kejserens og pavens officielle holdning. Bogen giver en mængde informationer både om mongolerne og reaktionerne i Vesteuropa, og kildernes udsagn bliver på udmærket måde sat i relation til datidens politiske og intellektuelle milieu. Andre undersøgelser af lignende karakter fra forfatterens eller andres side ser man gerne. *M.L.*

TADEUSZ LEWICKI: *West African Food in the Middle Ages.* (Cambridge University Press, 1974). 262 s., 8 £.

Denne afhandling, som behandler et relativt nyt forskningsområde inden for den økonomiske historie, er resultatet af et samarbejde mellem den polske orientalist Tadeusz Lewicki fra universitetet i Krakow og den engelske Afrika-specialist Marion Johnsson ved universitetet i Birmingham. Det tværfaglige samarbejde er nødvendigt, fordi tolkningen af de arabiske kilder kræver et indgående kendskab til de vidt forskellige dialekter samt de tekstkritiske og semantiske problemer.

De arabiske historikere og geografer har indsamlet mange vigtige informationer om de

økonomiske og sociale forhold i Vestafrika i tiden før 1600. Dette er det første forsøg på at analysere deres meddelelser om fødevarer og kogekunst i dette område – som naturligt er fortæller de arabiske lærde mindre om drikkevarerne. Det er lykkedes de to forskere at kortlægge de vigtigste animalske og vegetabilske fødevarer samt fødens sammensætning i det vældige område. Man kan følge handelsveje og kulturkontakter og se den revolutionerende forandring, der sker i og med, at Vestafrika, takket være de portugisiske handelsstationer, får kontakt med Sydafrika, og den enorme betydning opdagelsen af Amerika får for udviklingen. Da kommer majs, cassava og jordnødder ind i billedet og forskyder fødevaresituationen ved at blive dominerende bestanddele af føden. De samtidige kilder må ofte analyseres ved hjælp af senere rejseberetninger og etnografisk forskning. Afhandlingen er et vigtigt bidrag til vor viden om Vestafrikas historie før og efter den store kolonisationsperiode.

M.L.

NYERE HISTORIE

EUROPA

FERNAND BRAUDEL: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip* II. 1–2. (Fontana/Collins, i Danmark: Dansk Centralagentur, 1975). 1375 s., 2.50 £. – FERNAND BRAUDEL: *Capitalism and Material Life 1400–1800.* (Fontana/Collins, i Danmark: Dansk Centralagentur, 1974). 462 s., £ 1.75.

To af Braudels store hovedværker foreligger hermed i engelske billigbogsudgaver, efter at de allerede for flere år siden kom på engelsk i sædvanlig bogform. Om »Capitalism and Material Life« skrev Max Beloff ved fremkomsten: »A student who does not find it almost unbearably exciting should give up historical studies«; dette kunne med fuld ret også siges om »The Mediterranean«. Indtil nu står disse to bøger som de bedste vidnesbyrd om, hvad Annales-skolen kan give af syntese-historie. Det er samtidig bøger, der vil kunne give perspektiver til brug på ethvert undervisningstrin; de være hermed også anbefalet til gymnasielærere, der ikke fik dem med i studietiden.

G. W. SEARLE: *The Counter Reformation.* (London University Press, 1974). 189 s., £ 2.30, £ 1.15 (paperback).

Searles bog giver en oversigt over modreformationen fra dens begyndelse i middelalderen til dens slutning i midten af det 17. årh. Bogen prætenderer ikke at bringe noget nyt og er meget traditionelt opbygget. Den er velskrevet uden egentlig at være populær, henvender sig nærmest til ældre skoleelever og yngre studenter.

C.R.J.

BÉLA KÖPECZI & ÉVA H. BALÁZS (red.): *Paysannerie française, paysannerie hongroise XVIe–XXe siècles.* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973). 319 s., $ 11.00.

Bogen rummer 21 indlæg om emnet fra et fransk-ungarsk kollokvium, som blev holdt i 1972. Der er tale om en meget stor spredning, og det må umiddelbart forekomme lidet sandsynligt, at de forskellige rapporter har ført til en frugtbar debat – så diffuse er de – det samlende afslutningsindlæg af Sorbonne-professoren Victor-L. Tapie synes da også at vidne om dette forhold. Hovedvægten er ubetinget lagt på tiden før industrialiseringen; de fleste rapporter har oversigtens og det problemorienterendes karakter, og da de har fyldige biografier, er bogen et nyttigt udgangspunkt. Dette gælder specielt de ungarske afsnit, mens de franske behandler emner, som kendes fra andet sted.

WILHELM ABEL: *Massenarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa.* (Paul Parey, 1974). 427 s., DM 85.

Siden midten af 30'erne har Wilhelm Abel indtaget en fremskudt position i europæisk landbrugshistorisk forskning; ikke mindst har han interesseret sig for konjunktursvingninger og kriser. Efter at han nu har trukket sig tilbage fra posten som leder af det økonomihistoriske institut i Göttingen, har han samlet sine studier om at skrive et »Versuch einer Synopsis«, hvor han samler egne og andres undersøgelser over perioden fra o. 1500 til o. 1850. Det er resultatet af disse studier, der er fremlagt i denne bog, som dækker Europa, men dog har hovedvægten lagt på Tyskland.

Det er blevet et standardværk, der gennem lange tider vil blive søgt af europæiske historikere. Først og fremmest vil det være tilfældet, fordi det rummer så mange data og giver gode indgange til de enkelte perioders karakteristika. Dernæst vil det være udgangspunktet for egne studier og give disse fælleseuropæisk baggrund. Endelig vil bogen være uundværlig for den, der blot vil have en uddybet forståelse af levevilkårene i en periode, hvor blot en ringe prisstigning betød sult og elendighed for den jævne mand både i byen og på landet. Mange vil nok savne noget mere teori i bogen, og alle vil fortvivle over den komplette mangel på registre.

B. R. MITCHELL: *European Historical Statistics 1750–1970.* (Macmillan, 1975). 827 s., £ 24.00.

B. R. Mitchells værdifulde historiske statistikker for England har tidligere været omtalt her i tidsskriftet. Med dette nye mastodont-værk søger han at dække hele Europa på en lang række felter: de forskellige grene af befolkningsstatistikken, arbejdskraften, landbrugsproduktion, fiskeri og vigtigere industrigrene samt udenrigshandel, transportvæsen, finansvæsen, priser og nationalregnskaber.

Det er uendelig svært at opstille lange tidsrækker, og det er uendelig sværere at sammenligne tabeller fra land til land. B. R. Mitchell gør begge dele; det har været et kæmpearbejde og må have givet talrige samvittighedskvaler. Nu er det imidlertid udført med megen omhu og skønsomhed. I langt de fleste tilfælde vil tabellerne kunne benyttes direkte; undertiden vil det være nødvendigt selv at gå til de af Mitchell anvendte kilder. Det er et værk, der hører hjemme på de fleste historiske institutter.

GÜNTHER HERRE: *Verelendung und Proletariat bei Karl Marx.* (Droste, 1973). 200 s., DM 18.

Verelundungstheori'en (formuleret skyldes begrebet egentlig Bernstein) er central hos Marx. Forfatteren har undersøgt Marx' excerpter i Amsterdam, og på grundlag af disse fastslår han, fra hvilke kendte og – i hvert fald nu – ukendte teoretikere han har fået sine impulser. Disse forfatteres teorier bliver derefter gennemgået. En klar og koncis gennemgang.

MAURICE DUVERGER: *Janus, Vestens politiske og økonomiske udvikling.* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1973). 227 s.

Duvergers bog kom på fransk i 1972, og her er den danske udgave. Vestens dilemma, symboliseret i titlen ved Janus-hovedet, er for Duverger spændingen mellem på den ene side den materielle velstand og på den anden side den generelle sænkning af livskvaliteten i de vestlige samfund, på grund af sammenhobnings- og forureningsproblemer.

I bogens første del skildres det liberale demokrati, som det udviklede sig 1870–1939, og i andendelen behandles »teknodemokratiet« efter 1945. Endelig søger Duverger i sin konklusion at beskrive de vestlige samfunds tilstand i dag og fremtidsudsigterne.

Duverger betoner den stærke og kolossalt stabile økonomiske struktur i de vestlige samfund og sætter den op imod den politiske svaghed. Systemet bestrides gennem rand-

gruppernes revolte, der dog nok (mere end Duverger erkender) består i ørkenvandrernes rituelle besværgelser mod befæstede mure. De kan ikke vælte systemet, men er til gengæld i stand til at ændre dets indhold ved den inspiration, der udgår fra dem. Nutidens vestlige samfund er ikke alene dynamiske, men også fleksible i meget høj grad. Duverger ræsonnerer sig forsigtigt frem i en række på den ene side og den anden side-argumenter, og når frem til en tålelig analyse af tilstanden, dog uden at være særlig visionær og uden mod til at pege på egentlige tendenser i den fremtidige udvikling.

De forhold, som farver hans prognoser negativt, er især forhold, som kendes fra Kontinentet, hvor sværindustrien har lavet værre miljøskader, end det har kunnet ske i Danmark med den lette industri, og hvor den politiske frihed for folket har været mindre fremtrædende end i Danmark. Han har en fast og måske ikke ubegrundet formodning om tilstedeværelsen af et dominerende økonomisk oligarki; men hans signalement af dette er meget ufuldstændigt.

Alt i alt kan bogen anbefales, og det må konstateres, at selv om Duverger ikke kendte den økonomiske krise, der var på vej, da han skrev bogen, er den lige aktuel. *I.G.*

LAWRENCE STONE (red.): *The University in Society. 1–2.* (Princeton University Press, 1974). 642 s., £ 22.00.

De to bind rummer 13 afhandlinger, der stort set ikke har anden indre forbindelse end den, at de handler om universiteter. Det første bind har udelukkende Oxford og Cambridge som emne, mens det andet henter sine emner i Skotland, Tyskland og Amerika, hvortil kommer et stykke om universiteterne i Castillien. Selv om det undertiden kan knibe med at holde programmet, hvorefter samspillet mellem samfundet og universiteterne skal være målet, må det erkendes, at der som helhed bringes en lang række nye synspunkter og anvendes meget givtige analyser. Resultatet er da også, at det trods spredningen i emner er lykkedes at skrive universitetshistorie på en sådan måde, at lærdomshistorie og specifikke organisatoriske finesser er forsvundet til fordel for en række undersøgelser over væsentlige emner som den politiske og ideologiske indflydelse og de sociale virkninger af universitetsuddannelsen. Hovedparten af bogen vil kunne være en inspiration for andre, der arbejder med universitetshistorie, og historikere i almindelighed vil kunne hente megen viden og forståelse.

PHILIPPE JULLIAN: *The Triumph of Art Nouveau. Paris Exhibition 1900.* (Phaidon, 1974). 216 s., £ 5.95.

GERT SELLE: *Jugendstil und Kunstindustrie. Zur Ökonomie und Ästhetik des Kunstgewerbes um 1900.* (Otto Maier Verlag, 1974). 165 s.

Philippe Jullians bog om verdensudstillingen i Paris år 1900 er et karakteristisk eksempel på den altdominerende tendens inden for den lange række af publikationer med emne inden for stilkunst-epoken, der er udkommet i de sidste årtiers »genopdagelse« af jugendstilen. Bogen indskrænker sig til en faktamæssig gennemgang af verdensudstillingen, og forfatteren er den fascinerende connaisseur, der står inden for det beskrevne objekts egen selvforståelse, og som højst forholder sig ironisk distanceret til de »snurrige« genstande. Inden for forskningen i jugendstilen er bogen imidlertid af betydelig værdi, da den er den første samlede fremstilling og dokumentation af verdensudstillingen, dens produkter og dens pavilloners arkitektoniske ramme, ligesom Jullian også behandler de bygningsværker fra udstillingen, der stadig eksisterer: Grand og Petit Palais samt Pont Alexander III.

Når der bortses fra de ideologikritiske og politøkonomiske ansatser, som leveres hos Walter Benjamin samt Jost Hermand og Richard Haman, først og fremmest i deres »Deutsche Kunst und Kultur von der Gründerzeit bis zum Expressionismus«, er det først i de sidste år, at jugendstilen er blevet behandlet kvalificeret som et samfundsmæs-

sigt fænomen, som det er sket i vareæstetisk perspektiv. Gert Selles bog »Jugendstil und Kunstindustrie« er et eksempel på denne analyseform. Forfatterens undersøgelsesfelt indskrænker sig væsentligst til stilproduktionen og stilkonsumet i det tyske kejserrige. Selle peger netop på den forklaringssammenhæng, som Jullian ikke behandler: udviklingen af masseproduktionens teknologi på grundlag af kapitalens værdiøgningsproces, markedsekspansionen og monopoliseringstendensen og dermed den overgang til industrielt arbejde i kunstproduktionen, som stilkunsten fundamentalt fuldender. Bogen giver bl. a. gode afsnit om udviklingslinier i de forskellige produktionsformer og giver her præciserende definitioner af fænomener som kunsthåndværk, -manufaktur og kunstindustri, endvidere om arbejdsbetingelserne for kunstner-designerne og ideologiseringen af disses bevidsthed samt den æstetiske totalinnovation som borgerligt kulturprogram. Ud over teksten, der står centralt i forskningen i jugendstil og industriel design, og det illustrationsmateriale, der følger den, er der en kildedokumentation. Den fylder de sidste tyve sider og rummer uddrag af samtlige vigtige opsatser og programmer; hovedparten af kilderne er optryk fra fagtidsskriftet »Deutsche Kunst und Dekoration«. *L.D.*

ENGLAND

BLAIR WORDEN: *The Rump Parliament 1648–1653.* (Cambridge University Press, 1974). 427 s., £ 8.40.

Vurderingen af Det lange Parlament, der sad i årene 1640–53, er undergået en betydelig ændring gennem de sidste årtier. De forskere, der har taget perioden op til revision, har først og fremmest beskæftiget sig med årene 1640–48. En væsentlig grund til, at de sidste fem år er blevet ladt i stikken, er uden tvivl, at kildematerialet til belysning af Rump Parliament, som parlamentet i disse år kaldtes, er forholdsvis begrænset. Blair Worden har imidlertid foretaget en grundig behandling af det og er derved nået frem til, at også årene 1648–53 må ses i et nyt lys. Forholdene var ikke så enkle, som man hidtil har skildret dem. Således kan man tale om to partier, der stod over for hinanden. Der var mange mellemopfattelser, og grupperingerne var yderst diffuse. *C.R.J.*

HENRI and BARBARA VAN DER ZEE: *William and Mary.* (Macmillan, 1973). 532 s., £ 3.95.

Denne bog om William III af Oranien og hans dronning Mary er skrevet af et journalistægtepar, der øjensynlig ingen historisk skoling har. Hele apparatet er der ganske vist: liste over illustrationer, mange noter og et omfattende indeks; men hele fremstillingen viser manglende kildekritik. Store og små begivenheder blandes sammen; ja, hovedvægten lægges næsten på de mindre væsentlige ting. Således er omtalen af Williams politik summarisk, mens derimod alle Marys handlinger får en udførlig behandling. Hertil kommer, at mange af henvisningerne peger på, at sekundære værker har været en væsentlig kilde for forfatterne. *C.R.J.*

REED BROWNING: *The Duke of Newcastle.* (Yale University Press, 1975). 388 s.

I Trevelyans store fremstilling af Englands historie (1942) omtales Thomas Pelham, duke of Newcastle, som den værste »boroughmonger« (udnytter af rotten borough-systemet), England har set. Heller ikke senere fremstillinger fra 1960'erne levner ham megen ære. Det er imidlertid en kendsgerning, at denne whig spillede en fremtrædende rolle i engelsk politik i første halvdel af 1700-tallet. Der kan derfor være god mening i, at Reed Browning har skrevet biografien over den ikke meget tiltrækkende hertug. Som bimotiv kan den konservative humanist Browning have haft et ønske om et beskedent opgør med den realistiske skole, der ynder at placere politikere som egoistiske og ikke-idealistiske manipulatorer. Han gør f. eks. opmærksom på, at han finder tilsidesættelser af datidens vurderinger arrogante, hvis de

ikke hviler på et stærkt grundlag.

Rehabilitere Thomas Pelham kan Browning ikke, men i sit omhyggelige og dybtgående arbejde nok pege på positive sider i hans virksomhed og karakter. For den, der interesserer sig for 1700-tallets England, er bogen ikke nem at undvære. *I.G.*

HERBERT VAN THAL (red.): *The Prime Ministers. 1–2.* (Allen & Unwin, 1974). 391 + 419 s., £ 14.45.

De to bind rummer biografier af samtlige 47 premierministre fra Walpole til Heath. Det er gennemgående underholdende læsning; men der er store kvalitetsforskelle – de fleste forfattere er i øvrigt fagfolk fra universiteterne. Det er imidlertid tydeligt, at det at skrive biografier er en kunst for sig, og at ikke enhver, der ellers behersker tiden, er i stand til at gøre det. Det er også tydeligt, at der i selve formen er indbygget tendenser, der fører enten til forherligelse eller fordømmelse (dette er sagt vel hårdt).

Det, der gør værket mindre vellykket, er nok svigtende redaktion. Det viser sig teknisk gennem manglende konsekvens i navne (disse fortvivlede »navneskifter« ved adling) m. m.; mere indholdsmæssigt viser det sig ved manglende justeringer af, hvad der bør med, hvor meget anekdotestof der bør være, og ved kritisk vurdering af det skrevne, f. eks. flere forfatteres ulyksalige tilbøjelighed til at opbygge biografierne over et par citater. Der er helt blændende artikler ind imellem; men de er ikke i stand til at give værket som helhed den standard, det lægger op til.

NESTA PAIN: *George III at Home.* (Methuen, 1975). 191 s., £ 3.95.

En meget jævn folkebiblioteksbog, der beretter om kongen, dronningens og børnenes liv og helbred. Den er hurtig læst, men ikke særlig velskrevet og uden betydning for faghistorikeren.

OLWEN HEDLEY: *Queen Charlotte.* (John Murray, 1975). 371 s., £ 6.

Georg III's valg af dronning angives af forfatterinden som det lykkeligst tænkelige for kongen – at det omvendte måske næppe var tilfældet for Charlotte – dronning Victorias farmoder – omtales ikke. Målet for Olwen Hedley er at søge at placere denne Englands førstedame gennem næsten 60 år, i første række i forhold til kongen og dernæst i forhold til de vanskeligheder, der mødte familien i forbindelse med Georg III's tiltagende sindssygdom og blindhed.

Bogen er kronologisk disponeret. Vi følger Charlotte på hendes brudefærd fra et lille nordtysk hof, møder hende om bord på et engelsk orlogsfartøj, hvor hun lider søsygens svære kvaler. Videre er læseren til stede ved det kongelige bryllup, ved modtagelsen af ægteparrets efterhånden i alt 15 børn, følger livet bag de kongelige mure, overværer den kongelige julehøjtidelighed, hvor kongen modtager hendes gave – en voksfigur af årets nyfødte – for til sidst at følge hendes begravelse.

Fremstillingen består af i alt 19 kapitler, der hver for sig meddeler noget karakteristisk om dronningen, ofte opblandet med de komplicerede engelske indenrigspolitiske forhold, der igen delvis havde rod i kongens tiltagende sygdom.

Til støtte for læseren, der måtte ønske at følge den kongelige familie på de skiftende slotte, rummer bogen grundplaner og billeder – for slet ikke at forglemme et portrætgalleri af det kongelige ægtepars 15 børn. *H.F.*

J. A. WARD: *The Finance of Canal Building in Eighteenth-Century England.* (Oxford University Press, 1974). 224 s., £ 4.50.

Trods mange bøger om det engelske kanalsystem har der hidtil ikke været forsket meget i dets økonomi. I denne bog – baseret på en Oxford-disputats – er det imidlertid økonomien, der står i centrum. Forfatteren har foretaget detaljerede studier i omkring halvtreds kanalselskabers regnskaber. Herved er han blevet i stand til at klarlægge aktionærkredsens sociale sammensætning og geografiske fordeling; i overraskende grad viser

det sig, at pengene kom fra næsten alle socialgrupper (ikke mindst gejstligheden), og at de var nært geografisk knyttet til de kanaler, de investerede i. Gennem dette belyses også det ret store marked for »løse« kapitaler, der var over hele England. Nogle kanaler var i øvrigt meget profitable (12–13 pct.).

B. L. ANDERSON (ed.): *Capital Accumulation in the Industrial Revolution.* (Dent, 1974). 212 s., £ 2.95.

Hermed er vi ude i kildelæsningens farce. Spørgsmålet om kapitalens betydning i den første industrialisering og dens tilvækst i den følgende periode til slutningen af 19. årh. er et af de mest intrikate i økonomihistorien; dertil er det, både i henseende til mulighederne for at etablere en sikker viden og til at viderebringe den til studenterniveau, yderst svært at håndtere. Her bringes en række kildeuddrag af engelske økonomer, der i tiden fra 1776 (Smith) til 1878 har beskæftiget sig med emnet. Det var ganske vist samtidens mest kompetente; men trods dette forekommer det alligevel urimeligt at servere dem for studerende, fordi de ikke har mulighed for at vurdere teksterne og næppe heller interesse i at læse, hvad samtiden mente, når der foreligger nutidige fremstillinger, som giver en mere sikker og dækkende viden.

ARTHUR J. TAYLOR (ed.): *The Standard of Living in Britain in the Industrial Revolution.* (Methuen, 1975). 216 s., £ 2.90.

Debatten om den rette forståelse af levestandarden i første halvdel af det 19. årh. i England har løbet siden 1930'erne og er stadig lige aktuel. Det ses bl. a. af, at et af emnerne på Den XIV Internationale Historikerkongres i San Francisco netop var denne debat, der dog i det sidste tiår har ændret karakter og er blevet en diskussion om optimisme eller pessimisme i historieopfattelse.

Den foreliggende bog koncentrerer sig om debatten omkring levestandarden. Den bringer artikler af forskellige historikere, der har ytret sig fra 1930'erne frem til 1963, da denne del af diskussionen nærmest gik i stå, efter at de to store modstandere, Hobsbawm og Hartwell, i den grad havde låst sig fast, at der ikke længere var nogen vej frem. At de to ikke har ændret synspunkt, ses af to artikler, som de har skrevet i 1974 til bogen. Arthur J. Taylor har forsynet bogen med en ca. 50 sider lang indledning, der giver en udmærket oversigt over diskussionen. »The Standard of Living« er kommet i serien Debates in Economic History, der gennem en årrække har bragt glimrende og kortfattede bøger om centrale emner i økonomisk historie. *C.R.J.*

CHRIS COOK & BREDAN KEITH: *British Historical Facts 1830–1900.* (Macmillan, 1975). 279 s., £ 15.00.

En nyttig bog, der rummer en meget stor stofmængde på en lang række vigtige områder. Der er ministerlister med koncentrerede biografier af de mest fremtrædende ministre; der er oversigter over partiledere, valgresultater, parlamentssamlinger. Disse afsnit følges af kapitler om enkelte sider af samfundet: retspleje, uddannelse, hær og flåde, presse, religiøse forhold, befolkningsforhold, økonomiske data m. m. Hvert afsnit omtaler kort vigtigere love og begivenheder og bringer statistiske oplysninger; til flere afsnit og til bogen som helhed gives der bibliografiske oplysninger. Derimod mangler i pinlig grad et register.

TONI LIVERSAGE: *Da kvinderne måtte gå under jorden.* Suffragetternes kamp for stemmeretten i England 1903–1914. (Gyldendal, 1975). 122 s.

En af de aktive i den nyere kvindebevægelse vender her blikket mod en ældre tids kvindekamp. Det er rimeligt nok med en dansk fremstilling som afløser for den hidtil eneste, Viggo Koppels fra 1914; men nærværende bog udfylder dårligt behovet. Der er nærmest tale om en kronologisk oversigt, isprængt mange citater fra den righoldige memoire-

litteratur på området. Som indføring i suffragettebevægelsens problemstillinger kan den såmænd være udmærket, og fremstillingen er redelig, også hvad angår den noget problematiske Christabel Pankhurst. Toni Liversages »afsluttende vurderinger« er der ikke kød på, og der er sjusket slemt i korrekturen med sidehenvisningerne. Billedmaterialet er til gengæld udmærket. *I.G.*

FRANKRIG

ALAIN CROIX: *Nantes et le Pays Nantais au XVIe siècle.* Étude démographique. (S.E.V.P.E.N., 1974). 356 s., 60 F.

Det er en detaljeret studie over befolkningen i Nantes og dens bagland, for en stor del også over samspillet mellem de to befolkningsgrupper. Den historiske demografi er endnu i den grad en udyrket mark, at det er nødvendigt at gennemføre sådanne studier og for andre at beskæftige sig med dem, også selv om interessen just for Nantes er uhyre minimal. Bogen her er da også rig på omhyggelige kildeundersøgelser. Enkeltresultaterne er naturligvis for omfattende for dette tidsskrift; men det centrale er, hvad også nyere undersøgelser fra andre lande tyder på, at der selv inden for et enkelt århundrede og inden for et afgrænset område er store befolkningsmæssige forskydninger, herunder ændringer i giftermålsvaner og andre afgørende faktorer. Det er – hvad forfatteren heller ikke selv lægger skjul på! – en bog, der sammen med andre tilsvarende undersøgelser vil medvirke til at ændre vort syn på perioden.

N. J. SYDENHAM: *The First French Republic 1792–1804.* (Batsford, 1974). 360 s., £ 5.00.

Forfatteren – professor ved Carleton University, Ottawa – motiverer sin bog med, at den dækker en periode, som ellers kun behandles sparsomt. Ganske vist foreligger både på fransk og engelsk Georges Lefebres grundlæggende værker; men de forudsætter en forhåndsviden om begivenhedsforløbet, som næppe findes uden for Frankrig, bortset fra enkelte specialister. Det er da rigtigt, at der er et behov for en bog, der detaljeret følger forløbet mellem revolutionen og kejserdømmet. Dette behov tilfredsstilles så nogenlunde af bogen. Bedre typografisk tilrettelægning eller måske ligefrem disponering havde nok været en fordel; her har man kun kronologien at støtte sig til. Det må også bemærkes, at økonomien, sociale problemer og religiøse forhold ikke er medtaget; det er det snævre politiske stof, der er hovedstammen. Både gennem fyldige noter og en omfattende bibliografi bliver bogen yderligere en nyttig håndbog.

TYSKLAND

Deutsche Reichstagsakten. Mittlere Reihe, bd. III 1–2. Bearbeitet von ERNST BOCH. (Vandenhoeck og Ruprecht, 1972–73).

Tyske rigsdagsakter er udgivet i en ældre række, der foreligger i 19 bind og går, fra kong Wenzel blev kronet som tysk konge i 1364, til kejser Frederik III delte magten med sin søn Maximilian i 1486. Den yngre række omfattende 6 bind dækker reformationstiden.

Så tidligt som i 1928 besluttede den historiske kommission under Det Bayerske Videnskabernes Akademi at lade udgive en række omfattende tiden 1486–1518. Af de planlagte 12 bind forelægges 44 år senere som det første det tredje bind, der omfatter rigsdagen i Frankfurt i 1489. Der er altså endnu 11 bind at se hen til.

Hvis man tror, at denne udgivelse er en tør affære, tager man fuldstændig fejl. Det er et spændende stof om rigets vanskeligheder i den tid, da Maximilian var tysk konge og hans far Frederik III endnu levede som kejser; han døde i 1493. Maximilian var den ledende skikkelse i tidens tyske politik. Han var gift med burgunderhertugen Karl den Dristiges datter Maria; derigennem blev forbindelsen mellem Habsburgernes østrigske lande og de burgundiske besiddelser i Nederlandene etableret. Habsburgdynastiets

europæiske indflydelse blev grundlagt under Maximilian, og arvefjendskabet til Frankrig tog form. I 1489 var han imidlertid i en vanskelig situation, som rigsdagsakterne aflægger talrige vidnesbyrd om; udgivelsen er mønstergyldig. De meget omfattende indledninger sætter tingene ind i den store sammenhæng, og der tegnes et meget fascinerende portræt af Maximilian, en rigt begavet, selvbevidst og sensibel mand, en ridder uden frygt og dadel, hvis personlige mod og dristighed ofte bragte ham i vanskelige situationer, men gav ham en folkelig resonnans, som ellers de højmiddelalderlige tyske kejsere måtte savne.

Siden 1460 hørte kongen af Danmark på Holstens vegne med til rigsfyrsternes kreds; men kong Hans lod sig ikke repræsentere i Frankfurt, stillede ikke tropper og betalte ejheller den afløsningssum, der blev vedtaget. Mange nordtyske fyrster gjorde som kong Hans. *T.F.*

A. G. Dickens: *The German Nation and Martin Luther.* (Edward Arnold, 1974). 254 s., £ 3.75.

Det spørgsmål, Dickens søger at besvare i sin bog om den tyske nation og Martin Luther, er, hvilke intellektuelle og sociale kræfter der bevirkede, at Luthers revolte lykkedes. Foruden at omtale den tyske nationalisme, der allerede var opstået før Luther, og som ikke mindst var rettet mod pavedømmet, lægger Dickens betydelig vægt på bogtrykkernes rolle. Hovedparten af de tyske bogtrykkere bakkede Luther op, ikke mindst fordi udsendelsen af pamfletter og flyveblade viste sig at være en god forretning. Afgørende for, at reformationen kunne gennemføres, var imidlertid ifølge Dickens, at der i udstrakt grad var tale om en revolution i byerne. Han viser, hvorledes reformationen var nøje knyttet til upriviligerede klassers forsøg på at få magten i byerne. Dickens tillægger således ikke fyrsterne nogen afgørende betydning for lutheranismens gennembrud.

»The German Nation and Martin Luther« er skrevet med bred pen, men læseværdig på grund af de nye og interessante synspunkter, bogen rummer. *C.R.J.*

Klaus-Peter Zoellinger: *Vom Strelasund zum Oslofjord.* Untersuchungen zur Geschichte der Hanse und der Stadt Stralsund in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. (Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte Band XIV; Böhlau, Weimar, 1975). 200 s., 23 DM.

Formålet med denne undersøgelset er, som det siges i forordet, at råde bod på en alvorlig mangel i den borgerlige historieforskning, nemlig at den ikke i tilstrækkelig omfang har interesseret sig for det hanseatiske borgerskabs tilbagegangsperiode. Dette er så meget mere beklageligt, meddeler forordet, som dette spørgsmål giver bidrag til den videre udarbejdelse af det maxistisk-leninistiske historiebillede.

Bogen falder i tre hoveddele. Først en karakteristik af hansaens placering i anden halvdel af det 16. århundrede; dernæst Stralsunds økonomiske udvikling i samme periode. Sidste del sammenfatter de to første til et afsnit om Stralsund og hansaen. For kvantitativt at kunne belægge sin fremstilling har forfatteren udarbejdet i alt 38 tabeller, der præsenteres i et bilag. Mange har maritimt indhold, som fortæller om tendenser i handelslinier. Andre rummer vigtige analyser af købmændene.

Zoellingers konklusion er, at Stralsunds skibe i slutningen af 16. århundrede udførte en stadig større del af transportopgaverne til og fra byen, og at lokale købmænd pressede hansaen, så den mistede sin gamle monopolstilling som mellemhandler.

Det er en spændende analyse, der overrasker ved de mange kvantitative behandlinger, kildematerialet giver mulighed for at opstille. Det overlades imidlertid til læseren selv at indpasse de præsenterede resultater i den generelle teori, som forordet talte om.

H.F.

HUBERT C. JOHNSON: *Frederick the Great and his Officials.* (Yale University Press, 1975). 318 s., £ 8.75.

Den mest berømte af de preussiske herskere er Frederik den Store. Hans betydning inden for kongeriget har altid været vanskelig at forstå. Af beundrere er han karakteriseret som aristokratisk og alvidende og som den, der tog initiativerne. Modstandere af ham har på den anden side hævdet, at han kun var et redskab for sine egne embedsmænd, junkerne og hæren. Nærværende behandling af Frederik den Store placerer sig mellem disse yderligheder og ser i stedet hans politiske succes som resultatet af et lykkeligt samarbejde mellem konge og embedsmænd.

Bogen indledes med en karakteristik af den administration, Frederik Wilhelm efterlod sig ved sin død 1740. Karakteristisk for denne var den udenrigspolitiske ro, den havde virket under. Frederik den Stores talrige udenrigspolitiske eventyr, der skulle forandre det lille kongerige til en frygtet europæisk stormagt, stillede naturligvis helt andre krav til det administrative apparat. Disse ændringer søges her analyseret gennem inddragelse af ikke tidligere anvendte kilder. Resultatet er et nyt og spændende billede af Preussens store hersker. *H.F.*

ALBIN GLADEN: *Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland.* Eine Analyse ihrer Bedingungen, Formen, Zielsetzungen und Auswirkungen. (Franz Steiner, 1974). 207 s., DM 18.

Albin Gladens bog om den tyske socialpolitiks historie er led i en ny videnskabelig serie, der skal bringe en række monografier om økonomisk og social historie. Serien henvender sig først og fremmest til studenter, men kan udmærket anvendes af fagfolk, ikke mindst på grund af de omfattende noter. I Gladens bog fylder de 70 sider.

Danske studenter vil næppe blive begejstret for »Geschichte der Sozialpolitik in Deutchland«; dertil er den skrevet i et for vanskeligt og knudret tysk. Det er synd; for bogen giver en glimrende oversigt over tysk socialpolitik fra den første spæde begyndelse i de første årtier af det 19. årh. frem til i dag. Skildringen af udviklingen efter 1945 er dog ganske kortfattet; hovedvægten er lagt på perioden fra 1870 til 1918; men også mellemkrigstiden er forholdsvis fyldig behandlet. *C.R.J.*

RUSLAND

ROBERT E. JONES: *The Emancipation of the Russian Nobility 1762-1783.* (Princeton University Press, 1973). XII + 326 s., $ 12.50.

Forfatteren, der er tilknyttet University of Massachusetts, behandler i denne bog forholdet mellem Katarina II og den russiske adel. I højere grad end i den hidtidige forskning understreger Jones, at Katarinas politik var et resultat af statspolitiske hensyn og ikke af mere personligt prægede »hofpolitiske« interesser.

Som den skelsættende begivenhed, der fik betydning for Katarinas adelspolitik, ser han Pugatjov-opstanden 1773. Indtil da forsøgte Katarina at styrke administrationen ved en udvidelse af bureaukratiet, samtidig med at hun holdt adelen i skak ved at spille forskellige adelsgrupper ud mod hinanden og derved afbalancere – og formindske – deres indflydelse. Ligeledes antydede hun i denne periode en lempelse af livegenskabet. Efter 1773 indså hun imidlertid, at hun for at styrke statsmagtens kontrol på lokalplanet behøvede adelens hjælp. Denne holdning lå bag gennemførelsen af provinsreformen 1775 og adelschartret 1785, der henholdsvis gav adelen indflydelse på lokaladministrationen og styrkede dens magt over de livegne bønder.

Jones' påpegning af, at den russiske adel langtfra var en homogen gruppe, der kunne øve et fælles pres mod Katarina, er ganske givet rigtig. At hans vurdering måske alligevel ikke holder, skyldes dels, at han ikke i behandlingen har inddraget adelens økonomiske forhold, dels at bogen slutter med 1785. Den følgende tids udvikling viste

klart, at det var adelen, der drog økonomisk fordel af den førte politik.

I bogen analyseres den politiske side af adelspolitikken imidlertid fortrinligt. Mest nyt bringes frem i behandlingen af provinsreformloven 1775, hvor Jones stærkt understreger Jacob Sieverts rolle. Det er omkring dette kompleks, at forfatterens primære arkivstudier er centreret. *E.K.J.*

GEOFFREY A. HOSKING: *The Russian Constitutional Experiment.* Government and Duma 1907–1914. (Cambridge University Press, 1973). 281 s., £ 5.30.

Magtforholdene mellem den zaristiske selvhersker og de politisk betydende sociale klasser i det førrevolutionære Ruland har været emne for flere indgående studier i de seneste år – delvis som en direkte følge af, at vestlige forskere har fået en friere adgang til de sovjetiske arkiver. Det gælder f. eks. i Robert E. Jones' behandling af adelen under Katarina II, se ovenfor, og S. Fr. Starrs analyse af konflikterne mellem forskellige interessegrupper i forbindelse med gennemførelsen af 1860'ernes store reformer (NFH 1974, s. 113 f.).

Forfatteren til dette værk beskæftiger sig med den for den russiske politiske udvikling meget interessante periode mellem 1905-revolutionen og 1. verdenskrig. Vurderingen af disse års politiske betydning er meget forskellig. Nogle forskere har betragtet indførelsen af Duma-styret som en tom gestus, der ikke ændrede de politiske magtforhold. Bekræftelsen af dette synspunkt har de set i reaktionens sejr med statskuppet af 3. juni 1907, ved hvilket Dumaen opløstes og en mere restriktiv valglov gennemførtes. Andre har – på trods af dette tilbageslag – betragtet Duma-perioden som en etape på vej mod et ægte konstitutionelt parlamentarisk styre, hvis udvikling blev brat afbrudt som følge af verdenskrigens udbrud.

Hosking forkaster i bogen begge fortolkninger. Hans analyse, der er koncentreret omkring den tredje Duma (1907–12), omhandler især forholdene mellem zarhoffet, rereringen under Stolypins ledelse og Dumaens moderate og konservative majoritet. På overbevisende måde godtgør han, at regeringen også efter 3. juni-kuppet fortsatte en reformpolitik, som han ser som det mest seriøse forsøg på at lede det russiske samfund gennem en fredelig moderniseringsproces. »Reformalliancen« brød imidlertid sammen efter nogle års forløb, dels som følge af splittelse inden for Duma-flertallet, dels på grund af voksende modsætningsforhold mellem regeringen og hoffet, hvor Rasputin efterhånden fik en dominerende indflydelse. Den politiske fallit indtraf således før verdenskrigens udbrud og uden forbindelse med denne.

Bogen, der er skrevet i et klart, lettilgængeligt sprog, slutter med et kort appendix om sovjetiske arkivforhold samt en omfattende bibliografisk oversigt. *E.K.J.*

U. S. A.

MICHAEL PERMAN: *Reunion without Compromise.* The South and Reconstruction 1865–1868. (Cambridge University Press, 1973). 376 s., £ 2.40.

Efter den amerikanske borgerkrigs ophør i 1865 førte kongressen og præsidenten i 3 år en forsoningspolitik over for Sydstaterne. De tidligere ledere af Konføderationen fik i vid udstrækning lov til at beholde deres position og indflydelse. Selv om en række moderate i syd ligeledes forsøgte at arbejde på en gennemførelse af unionen, modarbejdede hovedparten af sydstatslederne en sådan politik. Følgen var, at de hidtidige ledere i december 1967 blev fjernet og det velkendte autoritære styre af den tidligere Konføderation indført.

Permans bog om forsoningspolitikken og reaktionen herpå i Sydstaterne kaster nyt lys over en periode i USA's historie, som ellers har været emnet for mange bøger, og som syntes at ligge forholdsvis klart. Især hans analyse af sydstatspolitikernes rolle må siges at bringe afgørende nyt. *C.R.J.*

GARY M. FINK & MILTON CANTOR: *Biographical Dictionary of American Labor Leaders.* (Greenwood Press, Westport, Connecticut; i Europa: Westport Publications, London, 1974). 561 s., £ 11.95.

Bogen omfatter omkring 500 biografier af amerikanske arbejder-ledere. De enkelte biografier giver først og fremmest en data-præget fremstilling af levnedsløbet og afholder sig i reglen fra egentlige personskildringer og vurderinger; der sluttes med litteraturhenvisninger. For læseren af moderne amerikansk historie er det en god bog; mange af biografierne er i øvrigt også læseværdige blot som sådanne.

Værket er forsynet med en række appendices, hvor de biograferede er opdelt bl. a. efter religiøse og politiske tilhørsforhold, fødested (1 dansker, 0 finlænder, 1 islænder, 2 nordmænd, 4 svenskere), skoleuddannelse. Endelig bringes et såre nyttigt register over institutioner og ikke-biograferede personer og biograferede omtalt i andre artikler. Et eksempel til efterfølgelse i andre tilsvarende arbejder.

AFRIKA

R. S. O'FAHEY & J. L. SPAULDING: *Kingdoms of the Sudan.* (Methuen, 1974). 235 s., £ 3.30.

A. H. M. Kirk-Greene i Oxford er redaktør af serien »Studies in African History«, i hvilken bind 9 her præsenteres. Serien er meget vidtspændende, både i emner og tid. Således indeholder den en fremstilling af den nigerianske hær 1956–66 (bind 5) og en af de gamle Ghana- og Mali-riger (bind 7).

I dette bind har de to forfattere slået sig sammen om at skildre to riger i det nordlige og vestlige Sudan, Sinnār og Dār Fūr i tiden fra det 16. til det 19. århundrede, således at Spaulding (fra Newark State College, New Jersey) har skrevet om Sinnār, O'Fahey (fra Bergens universitet) om Dār Fūr. Fremstillingen er traditionel med hovedvægten lagt på den politiske historie; den udspringer af disputatsarbejder og er omhyggelig i detaljen. Det varierede og til dels vanskeligt tilgængelige kildemateriale har ikke gjort opgaven let for de to forfattere, der i øvrigt har føjet en udførlig bibliografi til bogen, omfattende denne afrikanke regions historie. *I.G.*

NORDEN

GERTRUD GRENANDER NYBERG: *Lanthemmens vävstolar.* (Nordiske Museet, 1974). 434 s.

Det er teknikken og arbejdsforholdene, der dominerer bogen, som er et grundigt disputatsarbejde. Heri undersøges, hvilke vævetyper der var i brug i de forskellige svenske egne, og hvordan man tilrettelagde arbejdet. Hele vævningen placeres socialt og til dels økonomisk i en indledende oversigt; disse emner tages desværre ikke op videre frem i bogen.

ÅKE BONNIER: *Bonniers.* En släktskrönika. (Bonniers, 1974). 249 s.

Det store svenske forlag Bonniers har som sådan og ved ledernes øvrige omfattende interesser og virksomhed betydet meget i svensk udvikling. Emnet har da også i sjælden grad fået sin behandling, først og fremmest gennem det store fem-binds værk, Karl Otto Bonnier, husets chef gennem et par menneskealdre, udgav fra 1931. Den nye bog baserer sig på dette store værk og andre bøger om familien og forlaget; den dækker tiden 1778–1941 og føjer kun lidt nyt til. Selv om den historiske linje og sammenhæng brister, må det erkendes, at der gives gode episodiske skildringer, der navnlig belyser forlagsvirksomhed i slutningen af 19. årh.

FREDRIC BEDOIRE: *Industriarkitektur i Stockholms innerstad.* (Stockholms stadsmuseum, 1973). 71 s., ca. 15 sv. kr.

FREDRIC BEDOIRE: *En arkitekt och hans verksamhetsfält kring sekelskiftet.* Gustaf Wickmans arbeten 1884–1916. (AB Draken, 1974). 165 s.

Frederic Bedoires to skrifter er vigtige publi-

kationer inden for den svenske forskning i bygningsværker fra industrialiseringens gennembrudsfase i Sverige. »Industriarkitektur i Stockholms innerstad« er udgivet i forbindelse med en udstilling på Stockholms stadsmuseum over samme emne. Bogen er, som det også gælder for arbejdet om Gustaf Wickman, først og fremmest en grundig inventering, der i kronologisk orden gennemgår eksisterende bygninger inden for emnet. Hovedvægten har byggeriet fra højkonjunkturen o. 1850 og frem til funktionalismen; men der trækkes linier tilbage til det ældste fabriksbyggeri, hvoraf der stadig er bevaret en tekstilfabrik og et par bryggeribygninger fra 1700-tallet, ligesom udviklingen op til 1960'erne kort tematiseres.

Den rigt illustrerede bog om Gustaf Wickman er et basisarbejde, der leverer en omfattende analyse af det store arbejdsfelt hos den ledende arkitekt omkring århundredskiftet, som bl. a. forestod opførelsen af LKAB's bygninger i Kiruna. Bogen er samtidig en studie i det opbrud, der sker inden for arkitektens status, og der leveres en sociologisk analyse, som centrerer om opgavernes art og bestillernes sammensætning. Forfatteren anfører selv, at afhandlingen ikke markerer et afsluttet arbejde, men at der snarere er tale om en etape i en forskningsproces. Dette forklarer muligvis, at arbejdet i en vis udstrækning har materialeindsamlingens karakter. Bogen er ikke en egentlig fremstilling af den vanskelige problematik; hertil er de teoretiske ansatser, der findes i bogen, for få og for uudviklede. Bedoire omtaler ikke de videre intentioner for projektet, der ikke bør blive videre inventering, men først og fremmest en teoretisering på grundlag af det allerede indsamlede materiale og de perspektiver, der formuleres i bogen. *L.D.*

PER SCHYBERGSON: *Hantverk och fabriker.* Finlands konsumtionsvaruindustri 1815–1870. 1–3. (Finska Vetenskaps-Societeten, 1973–74). 205, 157, 125 s., Fmk. 48 for 1–2, prisen for 3 ikke oplyst.

Første bind af værket er en disputats fra Åbo Akademi, men udarbejdet på den energisk arbejdende Ekonomisk- och socialhistoriska Institutionen i Helsingfors. Den yderst velskrevne bog fremlægger et stort og nyt materiale, der i næsten alle henseender er betydningsfuldt for en uddybet forståelse af Finlands økonomiske udvikling.

Bind 1 rummer en helhedsskildring af udviklingen. Efter korte indledende kapitler om den almene økonomiske udvikling og de institutionelle rammer (told og lovgivning) behandles i kronologiske afsnit arbejdskraftproblemer, virksomhedstyper og deres fordeling på erhvervsgrene samt afsætningsforholdene. Med er også en vurdering af produktionsværdien, som dog virker noget dristig. I bind 2 gennemgås dernæst de enkelte industrigrene mere detaljeret, mens det sidste bind udelukkende bringer det tabelmateriale, der ligger til grund for fremstillingen. Både metode og resultater vil have betydelig interesse også i de andre nordiske lande.

GEORG NØRREGÅRD: *Før stormen.* Christian 8.'s udenrigspolitik 1839–48. (Gyldendal, 1974). 370 s.

Georg Nørregårds bog om dansk udenrigspolitik under Christian 8. er en fortsættelse af hans 4 tidligere bøger om udenrigspolitikken efter 1814. Om alle bøgerne gælder, at et omfattende kildemateriale er gennemgået og udnyttet ved udarbejdelsen; med Nørregårds bøger er der skabt et grundlæggende arbejde for udforskningen af udenrigspolitikken i første halvdel af det 19. årh. De mange henvisninger og referater i bøgerne vil lette arbejdet for historikere, der vil tage emnet op. *C.R.J.*

SIGRID WRIEDT: *Die Entwicklung der Geschichtswissenschaft an der Christiana Albertina im Zeitalter des dänischen Gesamtstaates (1773–1852).* Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holstein nr. 64. (Karl Wachholz, 1973).

Forfatterinden har gennemgået lektionskataloger, indberetninger til Tyske, henholdsvis Slesvig-Holstenske Kancelli i København,

kuratorens arkiv, universitetsanordninger, breve fra professorer og studenter og en række værker af de historikere, der har undervist på Kiels universitet 1773–1832. Hun har villet give en historisk beskrivelse af faget historie, der i denne periode udviklede sig fra et hjælpefag for præster og jurister til en selvstændig disciplin, der med Dahlmann, Droysen og Waitz fik berømte udøvere, hvis betydning rakte langt ud over det faglige; men den politiske side af historieprofessorernes virksomhed er kun let skitseret.

Bogen er systematisk, saglig og konsekvent i sin behandling af faget historie; men da den anden side af sagen, den politiske implikation, er nok så spændende, efterlader den alligevel ønsket om en virkelig dybtgående undersøgelse af sammenhængen mellem historieforskningen og den tids aktuelle politik. Det ville f. eks. være interessant at få analyseret den liberale Dahlmanns genistreg, da han omkring 1820 udnyttede det reaktionære ridderskabs privilegier fra 1460 til fremme af aktuelle liberale og nationale krav, eller dybden i Droysens »preussiske« orientering, om den gjorde indskrænkninger i hans liberalisme; man får en vis skepsis, når han i en pjece i 1848 om slesvig-holstenernes afvisning af en fælles forfatning skrev: »Bekendelsen til Tyskland udsprang af den faste overbevisning, at slesvig-holstenerne var for gode til at blive et folk af mulatter« (s. 153).

I Kiel blev der undervist i tysk og historie og i »fædrelandets« historie; ved »fædreland« forstod man helstaten; men den danske del deraf kom efterhånden mere og mere til kort. Det har utvivlsomt været regeringens tanke gennem støtten til faget historie at styrke statsbevidstheden for monarkiet som helhed; resultatet blev en statsopløsende virksomhed. En stærkere fremhæven af dette aspekt kunne også have forlenet bogen med større interesse. *T.F.*

JOHAN PETER NOACK: *Det tyske mindretal i Nordslesvig under besættelsen.* (Munksgaard, 1975). 213 s.

Hovedproblemstillingen i Johan Peter Noacks bog om det tyske mindretals politik under besættelsen er, om tyske myndigheder bestemte, ja, med trusler om sanktioner, hvis der ikke blev pareret ordre, dirigerede den førte politik, ikke mindst i spørgsmålet om en grænserevision, eller om mindretallet havde en selvstændig politik, der skulle gøre grænseproblemet akut og skaffe mindretallet en særstilling i det danske samfund. Svaret er, at de tyske myndigheder på grund af forhandlingspolitikken ikke ønskede debat om den dansk-tyske grænse; samtidig tog man imidlertid ikke stilling til, om den engang skulle ændres. Mindretallets ledelse fik klar besked om ikke at rejse spørgsmålet. Når det skete ved et par lejligheder, udsprang det af spontane meningstilkendegivelser fra mange inden for mindretallet, som ledelsen så sig nødsaget til at tilfredsstille.

Ud over mindretallets politik over for en grænserevision behandler Noack i sin velskrevne og interessante bog også hvervningerne blandt mindretallet til Waffen-SS og følgerne heraf, ligesom et kapitel beskæftiger sig med en række mindre vigtige spørgsmål for mindretallet. Ikke mindst på områder som ensretning inden for mindretallet og oprettelsen af et tysk kontor under statsministeriet opnåedes de bedste resultater.

C.R.J.

SØREN RYGE PETERSEN: *Dansk eller tysk?* En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune 1973. (Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1975). 132 s., 45 kr.

Forfatteren har som specialeopgave ved Institut for nordisk sprog og Litteratur ved Aar-Universitet undersøgt sprogforholdene i sin hjemkommune, Agtrup vest for Flensborg. Undersøgelsen, der er baseret på oplysninger fra næsten 900 personer, er interessant af flere grunde. Det påvises således – ikke overraskende – hvorledes højtysk og rigsdansk vinder frem i kommunen, hvor der tales 5 forskellige sprog. Plattysk og sønderjysk er på retur, og det samme gælder frisisk, der

dog på intet tidspunkt har spillet nogen større rolle. Undersøgelsen er også interessant ved, at der er benyttet EDB til behandling af det indsamlede materiale. Søren Ryge Petersen giver en grundig behandling af de problemer, denne fremgangsmåde har medført.

Synd er det imidlertid, at Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig eller forfatteren ikke har foretaget en sproglig og metodisk revision af oplægget, der er trykt, som specialet er afleveret. Specialer vil af flere grunde både sprogligt og metodisk være udfærdiget på en måde, der gør dem mindre læselige for en større kreds.

C.R.J.

MODERNE HISTORIE

INTERNATIONAL POLITIK

PETER JONES (ed.): *The International Yearbook of Foreign Policy Analysis.* Vol. I. (Croom Helm, 1974). 213 s., 5.50 £.

Interessen for studiet af udenrigspolitik (til forskel fra international politik) synes overalt stigende i disse år. Dette er den anden årbog, viet dette formål, der er begyndt at udkomme i de sidste to år. De to årbøger, hvoraf den første var »Sage International Yearbook of Foreign Policy Studies« (NFH XXV, 83), er ellers så forskellige, som tænkes kan. Hvor Sage-årbogen er teoretisk orienteret og stærkt præget af nyere kvantitative forskningsmetoder, er den nye årbog yderst traditionel, hvad angår såvel teori (der er ingen) som metode.

Den består af 8 essays, der hver behandler et lands eller en landegruppes forhold til omverdenen det forudgående år, d.v.s. 1973, nemlig USA, Sovjetunionen, Kina, EF, Sydamerika, Indien, Australien og Afrika. Det er meningen, at der i hvert af de følgende bind skal være kapitler om de fire førstnævnte aktører, mens de øvrige afsnits emner skal variere fra år til år. Det skal ikke nægtes, at det kan være nyttigt at have den slags oversigter; men den annalistiske metode synes alligevel at have så mange svagheder – specielt når ambitionen ikke blot er registrering, men også analyse af begivenhederne – at en anden struktur burde have været valgt.

Uanset de enkelte bidrags kvalitet – bl.a. har Avi Schlaim en glimrende analyse af EF som aktør i international politik – har de et lidt futilt præg, og hvordan kan forfatterne næste år undgå at gentage sig selv?

JAMES N. ROSENAU (ed.): *Comparing Foreign Policies.* Theories, Findings, and Methods. (Wiley, 1974). 442 s.

Denne bog, der først udkom i dette forår, har været længe undervejs. Størsteparten af dens 17 afhandlinger har været færdige siden 1971, og mange har siden da cirkuleret bredt i duplikeret form. Selv om bogens nyhedsværdi derfor er lidt reduceret, er der alligevel tale om en meget væsentlig udgivelse, både på godt og ondt.

Bogen er nemlig et stort anlagt forsøg på at samle en række centrale afhandlinger fra, hvad man kunne kalde Rosenau-skolen i komparativ udenrigspolitik. Denne repræsenterer et bevidst og meget ambiøst forsøg på via rigoristiske, empiriske analyser at nå frem til generelle udsagn om, hvad der betinger og karakteriserer staters eksterne adfærd. Bogen giver derved også et godt grundlag for at vurdere styrke og svagheder ved denne approach.

Bogen er som antydet i undertitlen delt i tre hovedafsnit. Dens teori-afsnit indeholder 4 afhandlinger i tilknytning til det af Rosenau lancerede adaptation-begreb: udenrigspolitik set som beslutningstagernes tilpasning af eksterne og interne krav til dem. Her er der især grund til at hefte sig ved McGowans kritiske analyse, der nærmer sig en rekon-

struktion, af Rosenaus oprindelige teori, mens bidrag af O'Leary og Thorson er af mere begrænset interesse. Tilsammen antyder disse afhandlinger dog i al forsigtighed, at skolens formelle teoretiske grundlag trænger til en opstramning.

I de mere empirisk orienterede afsnit tages en række mere begrænsede problemstillinger op, som regel også i tilknytning til Rosenaus (tidligere) teoridiskussioner. De fleste afhandlinger søger at belyse enkelte variabeltypers (såsom internationale, samfundsmæssige, personlige variablers) rolle for udformningen af udenrigspolitikken inden for forskellige stater og typer af stater. Disse afhandlinger indeholder en række interessante empiriske resultater, om end man nok kan betvivle holdbarheden i nogle af de meget kvantitative analyser, forfatteren sværger til.

Endelig behandles i sidste afsnit en række metodiske – eller rettere forskningstekniske – problemer. På dette område finder vi måske bogens største svaghed, nemlig at den – til trods for at begrebet komparation indgår i titlen, slet ikke diskuterer forudsætningerne for den komparative analyse. En større metodologisk bevidsthed ville utvivlsomt også have kunnet hindre nogle af de mere hasarderede komparationer, som man kan finde i det empiriske afsnit.

Altså en bog med mange svagheder, men alligevel ikke til at komme udenom.

OLE KARUP PEDERSEN: *Tendenser i international politik efter 1945 – status 1974.* (Fremad, 1974). 267 s.

Ole Karup Pedersens radiogrundbog fra 1967 foreligger her i en lettere revideret udgave, der inddrager udviklingen siden da, men hvis hovedsynspunkter er uforandrede. Fremstillingen er i udpræget grad styret af Karup Pedersens grundlæggende opfattelse af det internationale systems struktur og udviklingen heri siden slutningen af 1940'erne. Efter denne er det internationale system i dag domineret af de to supermagter i næsten lige så høj grad som i den kolde krigs periode. Nok blev den såkaldte faste bipolaritet senere afløst af en løs bipolaritet, og nok har andre magter, især Kina, i de senere år vægret sig ved at indordne sig under stormagternes dominans; men fundamentalt er systemet lige supermagtsdirigeret og -bestemt.

I det afsluttende afsnit erkender Karup Pedersen, at undersystemer, dvs. de dominerede stater, i meget begrænsede og alment formulerede spørgsmål, som f.eks. de nye stater i spørgsmål om bedre varebytteforhold, kan optræde enigt udadtil over for de øvrige magter i systemet; men selv i sådanne tilfælde vil den bipolære supermagtskonflikt hurtigt træde ind i billedet og dominere det.

Man kan diskutere, om det internationale system i efterkrigstiden har været helt så trægt, som det tager sig ud i Karup Pedersens perspektiv, og især om der ikke netop i disse år er ved at ske ændringer, der gør øst-vest-dimensionen mindre dominerende i international politik, end vi har været vant til. Men bogens styrke ligger netop i, at den med det konsekvent fastholdte hovedsynspunkt uundgåeligt vækker til en både frugtbar og væsentlig debat. Bogen er i øvrigt klar, velskrevet og også derigennem velegnet til mange studie- og undervisningsforhold.

OSCAR MORGENSTERN, KLAUS KNORR & KLAUS P. HEISS: *Long Term Projections of Power*: Political, Economic and Military Forecasting. (Ballinger Publishing Co., 1974). 229 s., 4.60 £.

Fremtidsforskningens hovedproblem er af metodisk art. En lang række metoder til forudsigelse af den fremtidige udvikling bliver anvendt, f.eks. delphi-metoden, matematiske modeller for fremskrivning, scenario-teknik og simulationsteknik; men hvor pålidelige er de, og hvad er den enkelte metodes fordele og svagheder? Tre fremtrædende forskere inden for henholdsvis økonometri og international politik søger her at vurdere de mest anvendte metoder med specielt henblik på deres anvendelighed ved forudsigelser af den teknologiske udvikling og dertil knyttede ændringer i de internationale magtforhold.

Forfatternes hovedkonklusion er den tilsyneladende paradoksale, at de nedvurderer værdien af (konkrete) forudsigelser, men fastholder det værdifulde i forsøgene på at forudsige den fremtidige udvikling. De påviser, at alle kendte teknikker er usikre, enten på grund af mangler ved den grundlæggende model eller ved de til rådighed stående data, undtagen på visse områder, hvor de fundamentale processer er kendt, og hvor mulighederne for, at uforudsete variable griber ind, er mindre. Som eksempel herpå nævner de energiproblematikken, hvortil læseren dog ironisk kan bemærke, at forfatterne i deres kapitel om den fremtidige energiforsyning hverken forudser de store prisstigninger på olie i efteråret 1973 eller den arabiske blokade. Hermed har forfatterne uafvidende yderligere bevist deres hovedtese, at det i de fleste tilfælde er tåbeligt at vente forudsigelser, som en fast politik kan baseres på, men at det på den anden side stadig er vigtigt at beskæftige sig med og analysere de muligheder og risici, som den fremtidige udvikling indebærer.

INTERNATIONAL ØKONOMI

THEODORE H. MORAN: *Multinational Corporations and the Politics of Dependence.* (Princeton University Press, 1975). 286 s., 12.50 $.

Bogen adskiller sig i to henseender fra det meste af den omfattende litteratur om multinationale selskaber, der er publiceret i de senere år. For det første præsenterer den en model for studiet af relationerne mellem de multinationale selskaber og værtslandet, der hverken bygger på neokolonialistiske sammensværgelsesteorier eller på postulatet om en underliggende interesseharmoni mellem disse to aktørgrupper, men på de gensidige påvirkningsrelationer mellem dem. Balancen i disse påvirkningsrelationer udvikler sig ifølge Moran efter et fast mønster, idet den forskydes fra de multinationale, der i kraft af overlegenhed i finansielle og teknologiske ressourcer er dominerende, når vilkårene for deres aktiviteter fastlægges, til værtslandet, hvis position styrkes væsentligt, når det multionale selskab har foretaget investeringer i faste anlæg og iværksat en lønsom produktion.

For det andet foretager forfatteren en empirisk afprøvning af sin model, idet bogen indeholder en indgående studie af udviklingen i forholdet mellem Chile og Kennecott og Anaconda. Denne analyse af Chiles kamp mod sin dependencia, for at bringe udnyttelse af landets naturressourcer i overensstemmelse med dets egne udviklingsmål, komplementerer på forbilledlig vis den teoretiske analyse og placerer bogen blandt de bedste indenfor området. *P.H.*

PAUL BAIROCH: *The Economic Development of the Third World since 1900.* (Methuen, 1975). 260 s., 2.45 £

Den franske økonom Paul Bairochs makroanalyse af den tredie verdens økonomiske udvikling er kommet i fire udgaver siden 1967 og foreligger altså også nu i en engelsk oversættelse med mindre tilføjelser og ajourføringer.

Det mest bemærkelsesværdige ved hans analyse er anvendelsen af de lange tidsrækker, hvorved han får lejlighed til at se på de længere tendenser. Desuden søger han at inddrage Kina i analyserne og får derved påpeget nogle vigtige forskelle i betingelserne for udvikling, ligesom han søger, om end til tider kun skitsemæssigt, at påvise de specifikke historiske betingelser for udviklingen i den tredie verden sammenlignet med udviklingen i Europa og USA.

Hans hovedkonklusioner er nok ikke så overraskende. Nemlig, at en industriel udvikling må baseres på en udvikling af landbruget, at overbefolkningsproblemet er centralt, samt at kapitalbehovet i den tredie verden må dækkes af i-landene. Han plæderer kraftigt for multilateral kapitaltilførsel uden bindinger udfra et retfærdighedssynspunkt, men er selv skeptisk over for dens gennemførlighed. Endelig understreger han Kinas

helt afgørende betydning som forbillede for udviklingen i den tredie verden. Bogen er et godt udtryk for den udvikling, der er sket blandt vestlige økonomer siden Rostows optimistiske udviklingsvisioner. *Okp.*

KARL KAISER & BEATE LINDEMANN (Hrsg.): *Kernenergie und internationale Politik.* Zur friedlichen Nutzung der Kernenergie. (Oldenbourg, 1975). 476 s.

Med vanlig aktualitetssans nedsatte forskningsinstituttet under Deutsche Gesellschaft für internationale Politik i foråret 1973 en bredt sammensat studiegruppe til at analysere de internationale problemer, der er forbundet med den fredelige udnyttelse af atomenergien. Resultatet af gruppens arbejde foreligger nu i en rapport, der uden tvivl er den mest omfattende og autoritative, der findes på markedet.

Studiegruppens hovedinteresse har været rettet mod spredningsproblematikken og mulighederne for gennem international kontrol at hindre misbrug af kerneenergien til militære formål. Men også en lang række andre emner behandles, som f. eks. problemerne omkring tilgangen til atombrændsel, mulighederne for udnyttelse af atomsprængninger i fredeligt øjemed og spørgsmålet om international teknisk bistand på området. Af særlig relevans for den hjemlige debat er afsnit om miljø- og sikkerhedsproblemerne i forbindelse med atomværker.

Bogen giver således en grundig all-round analyse af både fordele og ulemper ved en teknologi, som efter energikrisen har fået fornyet aktualitet.

MARTIN SAETER & IAN SMART (ed): *The Political Implications of North Sea Oil and Gas.* (Universitetsforlaget, 1975). 168 s., 74,50 n. kr.

De store olie- og gasfund i de britiske og norske dele af Nordsøen har – forstærket af den globale energikrise – skabt en enorm interesse i disse lande for den lange række juridiske, økonomiske, politiske og sikkerhedsmæssige problemer, som udvindingen af ressourcerne kan tænkes at indebære. Den foreliggende publikation er resultatet af et seminar herom, som Norsk Utenrikspolitisk Institutt og Royal Institute of International Affairs afholdt i Tønsberg i februar 1975. Den indeholder 7 papers, der hver for sig analyserer en vigtig del af problemkomplekset.

Patricia Birnie redegør først for de folkeretslige problemer; dernæst følger det nok mest kontroversielle bidrag, forfattet af den hollandske professor Peter Odell. Det er Odells hovedsynspunkt, at olieselskaberne af kommercielle grunde undervurderer omfanget af oliereserverne i Nordsøen, som efter Odells skøn er store nok til, at Nordsøen i resten af århundredet og måske tyve år mere vil være i stand til at dække Vesteuropas basale olieforbrug og dermed gøre det stort set uafhængigt af OPEC-olien. Både geologer og – især norske – økonomer og politikere er dog skeptiske heroverfor, de sidste, fordi forudsætningen for vesteuropæisk selvforsyning ville være en ændring af den restriktive norske oliepolitik.

Denne bliver klart præsenteret i en artikel af Bjørn Skogstad. Andre artikler berører forholdet mellem statslig og privat virksomhed og de enorme finansieringsproblemer, som olieudvindingen vil stille i de kommende år. Endelig behandler Johan Jørgen Holst på en klar og nøgtern måde mulige sikkerhedspolitiske implikationer af olien, mens Ian Smart analyserer andre internationale sider af problematikken, såsom forholdet til EF, USA og OPEC-landene.

Selv om Danmark sandsynligvis vil forblive bagest i dansen om Nordsø-olien, er dette en bog, der burde læses af alle, der enten interesserer sig for vor egen olie, eller som i almindelighed er optaget af energiproblemer.

SIKKERHEDSPOLITIK

GAVIN KENNEDY: *The Economics of Defence.* (Faber and Faber, 1975). 251 s., 6.75 £.

Selv om forsvarsudgifter forbruger rundt reg-

net 5 procent af verdens totale produktion af varer og tjenesteydelser, er det først i det seneste tiår, at økonomerne er begyndt at interessere sig i større omfang for den militære sektors økonomiske konsekvenser.

Gavin Kennedys bog giver et udmærket overblik over de mange aspekter, som spørgsmålet rummer, oven i købet i en fremstilling, der kun kræver minimale økonomiske forkundskaber. Efter en indledende oversigt over forsvarsøkonomiens hidtidige plads i den økonomiske videnskab følger et lidt for summarisk teoretisk afsnit om forsvar som et offentligt gode, en undersøgelse af forsvarsudgifternes andel af BNP i forskellige typer af stater samt et specielt afsnit om de britiske forsvarsbudgetter. I senere kapitler behandles sådanne problemer som det »militær-industrielle kompleks«, forskningen og udviklingen på det militære område og forsvarsplanlægningens økonomiske konsekvenser. Endelig vurderes i bogens afsluttende kapitler de militære udgifters samlede samfundsmæssige konsekvenser og den potentielle økonomiske effekt af international nedrustning.

Som antydet spænder bogen vældig bredt, og den kan da heller ikke gå særlig meget i dybden på de enkelte punkter. Som en introduktion til denne vigtige problemstilling er den imidlertid yderst anbefalelsesværdig.

DIETER MAHNKE & HANS-PETER SCHWARZ (Hrsg.): *Seemacht und Aussenpolitik.* (Alfred Metzner, 1974). 554 s., 59 DM.

Sigtet med den foreliggende publikation fra forskningsinstituttet under Deutsche Gesellschaft für internationale Politik har været at informere og analysere snarere end fremkomme med policy-forslag. Denne intention må siges at være opnået i høj grad. I alt 17 forfattere er engageret i at endevende spørgsmålet om den maritime magts politisk-diplomatiske og strategiske funktion i efterkrigstidens internationale politik. En lang række aspekter analyseres, hvoraf kun nogle enkelte kan nævnes her.

I bogens første hoveddel behandles først spørgsmålet om, hvad man egentlig skal forstå ved maritim magt, samt dennes havretslige, økonomiske og teknologiske forudsætninger. I den anden hoveddel analyseres først udviklingen af de vigtigste flåder efter 1945 og de strategiske koncepter, de er baseret på, med særlig vægt på den amerikansk-sovjetiske kappestrid. Dernæst behandles en række haves og farvandes sømilitære problematik. En dansk læser vil her med særlig interesse læse tidligere admiral Wegeners diskussion af Østersøen og Nordsøen, hvis hovedsynspunkter i øvrigt minder meget om dem, der lå bag det socialdemokratiske forsvarsforslag af 1970. I de afsluttende kapitler diskuteres endelig den maritime magts anvendelighed som politisk instrument i en række forskellige internationale situationer.

Det er ikke let at kritisere et så omfattende og informativt værk. Det kan dog indvendes, at det ikke lægger nok vægt på nogle af de problemer, som de senere års udvikling i international økonomi har skabt. Forsvaret af og kontrollen med søvejene, f. eks. for olie, bliver et stadig vigtigere problem, og det samme gælder nationalstaternes stadig tydeligere forsøg på at inddrage havene i deres økonomiske højhedsområde, hvad enten formålet er olieboring eller fiskeri. Disse nye – og her noget oversete – problemstillinger vil sandsynligvis få ikke ubetydelige sømilitære konsekvenser i de kommende år.

A. J. P. TAYLOR: *The Second World War.* An Illustrated History. (Hamish Hamilton, 1975). 235 s., 5.95 £.

Den engelske historiker A. J. P. Taylor har her skrevet en klar og koncis fremstilling af anden verdenskrig og dens forudsætninger. En del af synspunkterne vil kendes fra hans »The Origins of the Second World War«, der vakte en så kraftig debat i begyndelsen af 1960'erne. F. eks. nærer han stadig den opfattelse, at Hitlers udenrigspolitiske målsætninger var relativt begrænsede, og at han helst så dem realiseret ad diplomatisk vej,

hvor den historiske consensus i stigende grad samler sig om det modsatte synspunkt.

Hovedparten af bogen går med at beskrive krigens forskellige kampagner, deres strategiske forudsætninger og årsagerne til deres heldige eller uheldige udfald. Men også de politiske forhold, f. eks. mellem de allierede magter indbyrdes, behandles.

Bogen er gennemillustreret med velvalgte, dvs. oftest uhyggelige billeder. Også de mange klare og overskuelige kort fortjener at fremhæves.

VESTEUROPA

ROBERT J. SHEPHERD: *Public Opinion and European Integration.* (Saxon House, 1975). 249 s., 5.75 £.

Spørgsmålet om den offentlige opinions holdninger til EF og en videre integration inden for denne fik for alvor relevans i forbindelse med EF's udvidelse i 1972–73, der jo førte til folkeafstemninger i fem lande. Længe forinden havde forskere og opinionsinstitutter dog interesseret sig for at måle og analysere sådanne holdninger, og man har derfor data herom fra en række lande, der går helt tilbage til 1950'erne.

I den foreliggende bog har forfatteren søgt at skabe en oversigt over denne datamasse og at sætte den ind i nogle bredere teoretiske problemstillinger. Bl. a. søger han at belyse, hvad der kan siges om forholdet mellem støtte til integration og holdninger til andre nationer, om balancen mellem utilitaristisk (nyttebetonet) og affektiv (følelsesbetonet) støtte til integration og om sammenhængen mellem holdninger til EF og klasse- eller partitilhørsforhold.

Bogen er først og fremmest nyttig som et referenceværk. I teoretisk henseende åbner den ingen nye perspektiver – den er stærkt afhængig af de problemstillinger, der hidtil har præget forskningen i de gamle EF-lande. Bl. a. derfor underbetoner den, hvad der måske nu er det interessanteste forskningsmæssige problem omkring holdninger til EF, nemlig de markante forskelle, der kan påpeges mellem de gamle og de nye medlemslande. Ind i denne sammenhæng hører det også, at bogen næsten ikke indeholder danske data. Selv om disse måske ikke hidtil har været alt for tilgængelige, kunne forfatteren alligevel med et minimum af anstrengelser have fået fat i sådanne data.

NEIL MCINNES: *The Communist Parties of Western Europe.* (Oxford University Press, 1975). 209 s., 5.00 £.

McInnes, der også tidligere har skrevet om kommunistiske og sovjetiske forhold, formulerer den hypotese, at der eksisterer en særlig vesteuropæisk kommunisme. Hans mål er derfor at identificere dennes særlige karakteristika, hvorfor han lægger vægt på en komparativ indfaldsvinkel. Det medfører imidlertid, at man kun i begrænset omfang kan bruge bogen som et opslagsværk om de enkelte landes kommunistpartier.

Gennemgangen af de vesteuropæiske kommunistiske bevægelsers og partiers organisationsforhold, vælgertilslutning osv. lider under en vis mangel på relevante oplysninger, som nok i højere grad må tilskrives partierne end forfatteren. Hertil kommer, at der er en række ikke ubetydelige vanskeligheder i forbindelse med sammenligneligheden af de oplysninger, der faktisk foreligger. Det betyder, at en række påstande om »den vesteuropæiske kommunisme« bygger på forholdene i nogle få af partierne, uden at disses repræsentativitet er gjort til genstand for eksplicitte overvejelser.

I de to sidste kapitler behandles dels magtforholdene i den pågældende gruppe af partier, dels deres indstilling til en række aktuelle politiske problemer. Fremstillingen af disse emner er præget dels af forfatterens tendens til at tage udgangspunkt i det franske og det italienske kommunistparti, dels af hans kritiske holdning til den vesteuropæiske kommunismes politiske intentioner.

Nogen samlet konklusion med hensyn til eksistensen af en særlig vesteuropæisk kommunisme formuleres ikke. Det i denne bog

fremlagte stof gør det nok også ret vanskeligt at give et entydigt svar. *J.E.*

STORBRITANNIEN

MAURICE COWLING: *The Impact of Hitler. British Politics and British Policy 1933–1940.* (Cambridge University Press, 1975). 561 s., 15 £.

Appeasement synes at være et uudtømmeligt emne for engelske historikere, der stadig formår at anlægge nye synsvinkler på det. Det er tesen i denne afhandling, at man ikke kan forstå britisk udenrigspolitik i slutningen af 1930'erne og konflikterne omkring den ved blot at interessere sig for forskelle i synet på Tyskland og Italien hos de involverede politikere; man må også inddrage indenrigspolitiske forhold: kampen om lederskabet inden for det konservative parti og magtkampen mellem regeringspartiet, Labour, og grupper af de liberale. Magtskiftet i maj 1940, hvor Churchill-Attlee-gruppen afløste Chamberlain og hans folk, må derfor efter hans opfattelse ses på såvel en intern som en ekstern baggrund.

Cowling slutter sig herigennem til de historikere, der i de senere år er begyndt at pille ved den myte om fundamentale uoverensstemmelser mellem »appeasere« og »anti-appeasere«, som de sejrende fra 1940 – især Churchill og Eden – har villet have os til at tro på. Dels påviser han, at forskellene mellem de to grupper ikke var så store, dels at »anti-appeaserne« var en broget flok med nok så forskellige synspunkter.

Udover dette hovedtema er bogen også interessant ved den fremtrædende rolle, som den giver Lord Halifax, Edens efterfølger som udenrigsminister i 1938, for ændringen af politikken over for Tyskland i foråret 1939.

Bogen er et resultat af et omfattende kildestudium, der både omfatter en lang række privatarkiver og udenrigsministeriets, premierministerembedets og kabinettets papirer, og er omhyggeligt dokumenteret; noterne alene fylder 120 sider.

ROSS MCKIBBIN: *The Evolution of the Labour Party, 1910–1924.* (Oxford University Press, 1974). 261 s., 5.75 £.

Hensigten med denne bog er at forklare Labours opkomst som et af de to dominerende partier i britisk politik. Den erklærer at ville gøre det gennem en redegørelse for det liberale partis tilbagegang og Labours fremvækst og organisatoriske opbygning. En egentlig analyse af det liberale partis fald foretages dog ikke. Det ses udelukkende i forhold til Labours organisatoriske forhold, valgteknisk samarbejde m.v. Hovedvægten er lagt på en beskrivelse og analyse af Labours partiapparat på lokalt og centralt plan, og i denne henseende er bogen et detaljeret historisk arbejde af interesse. Arbejdet i parlamentet er der kun lagt ringe vægt på, hvad der utvivlsomt er en rigtig disposition. McKibbin hævder endvidere, at socialisme som politisk doktrin ikke var af central betydning i partiets afgørende udviklingsfase. Deri kan han nok have ret; men man savner en egentlig argumentation for synspunktet. I det hele taget savner man flere steder sammenfattende betragtninger, der kan knytte forbindelsen fra den detaljerede beskrivelse af organisatoriske forhold til bogens erklærede målsætning om at forklare, hvorledes Labour blev det andet store parti. *I.F.*

CHRIS COOK: *The Age of Alignment. Electoral Politics in Britain 1922–1929.* (Macmillan, 1975). 367 s., 10.00 £.

Det liberale partis fald og Labours fremvækst som de liberales arvtagere som regeringsalternativ underkastes en overordentlig grundig og omfattende analyse i denne bog, der specielt behandler årene 1923–24. En så fyldig fremstilling af en så kort – om end væsentlig – periode må blive meget rig på detaljer. Valgene i henholdsvis december 1923 og oktober 1924 analyseres ikke blot på nationalt plan, men også på valgkredsniveau. Der er ligeledes en grundig behandling af striden mellem Asquith og Lloyd George og af MacDonalds strategi i Labours første, korte regeringsperiode.

Analysen giver et mere kompliceret billede af det liberale partis opløsning, end den normalt fremstilles. Ikke kun striden mellem lederne og vanskelighederne på det parlamentariske plan, men også de sociale og vælgermæssige årsager behandles. Der sondres mellem partiets tilbagegang over en længere periode og det egentlige fald i den korte periode mellem de to valg i henholdsvis 1923 og 1924.

Endelig giver bogen en nuanceret vurdering af Zinoviev-brevets betydning for valget i 1924. Allerede inden brevets offentliggørelse var valgkampen præget af socialistforskrækkelse, og brevets mulige virkninger vurderer Cook som langt større for de liberale end for Labour. *I.F.*

DAVID COATES: *The Labour Party and the Struggle for Socialism.* (Cambridge University Press, 1975). 257 s., £ 2.00.

De seneste år har set en del litteratur, der har forholdt sig stærkt kritisk over for det britiske arbejderpartis pragmatisme, »socialdemokratisme«. En kritik, der bl.a. har hævdet, at Labour ikke er socialistisk, men blot forsøger »at administrere det kapitalistiske system«. Kritikken har utvivlsomt foruden den almindelige politiske radikalisering siden slutningen af 1960'erne sin baggrund i Labours problematiske regeringsperiode 1964–70, og den finder ofte bekræftelse i Harold Wilsons egen målsætningsforladte mammut-redegørelse for perioden.

David Coates bog er det seneste bidrag til kritikken af Labour. Dens hovedtese er, at ikke alene har Labour ikke bragt Storbritannien et skridt nærmere socialismen, men Labour er også den største hindring for ad anden vej at skabe et socialistisk Storbritannien. Trods dette udgangspunkt er der ikke tale om en dogmatisk afskrivning af Labour, men en velskrevet og argumenteret analyse, der med udbytte kan læses også af den, der måtte være uenig med hovedtesen eller ønske, at yderligere aspekter var inddraget i behandlingen. *I.F.*

MARY PROUDFOOT: *British Politics and Government 1951–1970.* A Study of an Affluent Society. (Faber & Faber, 1974). 240 s., 2.40 £.

Undertitlen er ikke det eneste, man kan undre sig en smule over ved læsningen af denne bog. Den består af fem kapitler, der hver omhandler britisk politik i en enkelt parlamentsperiode. Alle kapitler er ens i opbygning: efter en omtale af parlamentsvalget præsenteres det »team«, dvs. kabinet, som dannedes på grundlag heraf, og senere ændringer i det. Dernæst omtales periodens vigtigste politiske begivenheder på en række sagområder – f. eks. den økonomiske politik, forsvarspolitikken, udenrigspolitikken m. v., og der sluttes af med en omtale af oppositionens gøren og laden i den pågældende periode.

Med denne rigoristiske systematik kunne man tro, at der blev lagt op til en komparation af de forskellige perioder, f. eks. med henblik på at vurdere forskelle og ligheder i de forskellige regeringers forsøg på at løse landets problemer. Dette er imidlertid ikke tilfældet, og tilbage står et noget perspektivløst opslagsværk, der er mest nyttigt for den, der ikke har tid til at fordybe sig i Annual Register's betydelig mere omfattende kronikering af britisk politik.

DAVID BUTLER & DONALD STOKES: *Political Change in Britain.* The Evolution of Electoral Choice. (Macmillan, 1974). 500 s., 15 £.

Butler og Stokes' bog, der her foreligger i sin anden stærkt ændrede udgave, har været en klassiker inden for europæisk valgforskning og politisk sociologi, siden den udkom i 1969. Den er i hovedsagen baseret på de britiske survey-undersøgelser, som David Butler siden begyndelsen af 1960'erne har været inspirator for og leder af, og som siden da har kumuleret en omfattende datamængde om den britiske vælgers politiske adfærd, og hvad der betinger den.

Et af bogens hovedsigter er at klarlægge

det politiske tilhørsforholds baggrund i f. eks. klasseforhold, regionale forhold, uddannelse, ideologier og meget mere. Men efterhånden som der er samlet data fra et stigende antal valg – ofte omfattende de samme personer – er det også blevet muligt at analysere baggrunden for de kraftige fluktuationer, der i de senere år har karakteriseret britiske (såvel som danske) valg, dvs. den politiske forandrings baggrund, der er bogens andet hovedtema. Herunder analyseres ikke blot de betydelige ændringer, der er sket af vælgerkorpsets fysiske sammensætning gennem tilgang og afgang, men også mønstret i holdningsændringer hos de enkelte vælgere.

Om end det kan være farligt at drage paralleller mellem dansk og britisk politik, er der næppe tvivl om, at bogen indeholder en mængde observationer, der er relevante for vurderingen af den danske udvikling. For forståelsen af britisk politik er bogen ikke til at komme udenom.

LORD THOMSON OF FLEET: *After I Was Sixty.* (Hamish Hamilton, 1975). 224 s., 3.95 £.

Denne bog må nøjes med en beskeden plads i den britiske memoirelitteratur. Stilen er ofte træg og fremstillingen – som titlen – mere selvcentreret, end memoirer behøver at være. Den har også kun begrænset værdi som historisk kildeskrift. Når den alligevel påkalder sig en vis interesse, skyldes det forfatterens enestående position i den britiske presse.

Efter en tilværelse som ejer af mindre dagblade og radiostationer i Canada købte Thomson som 60-årig det traditionsrige blad The Scotsman og påbegyndte dermed sin vej til tronen som britisk bladkonge. Størst økonomisk succes havde han med kommercielt fjernsyn i Skotland – »en licens til at trykke penge«, som han selv kalder bevillingen. Pengene blev bl. a. brugt til opkøb af dagblade i økonomiske vanskeligheder. På The Times har Thomson til dato brugt over 8 mill. pund, og endnu er bladet ikke økonomisk på fode.

Mest interessante og bedst skrevne er de afsnit, der skildrer forhandlingerne om overtagelsen af de store blade som The Times og The Sunday Times. Men Thomson er uden forståelse for, at nogen kunne være bekymret over den koncentration, hans opkøb betød, og han kan ikke skjule sin bitterhed over, at købet af The Times blev undersøgt af Monopolkommissionen. Skurkens rolle spilles i bogens øvrige del af fagbevægelsen. *I.F.*

MILO KEYNES (red.): *Essays on John Maynard Keynes.* (Cambridge University Press, 1975). 306 s., £ 5.90.

Der er snart ikke det, der ikke er om Keynes i »Essays om J. M. K.«; men der er ikke meget om det. I alt rummer den 28 essays, der handler om Keynes' person, hans kone, hans venner og dernæst om videnskabsmanden, den økonomiske rådgiver. Efter dette hører vi om hans vidtberømte evner som privat spekulant, om ham som historiker, filosof, maleri- og bogsamler samt om hans forhold til teatret. Det er i høj grad lette anretninger; men de er gennemgående skrevet af dygtige folk. Samlet bliver det derfor alligevel en fascinerende og anbefalelsesværdig bog, selv om hovedværket stadig vil være R. F. Harrods biografi fra 1951 (The Life of J. M. K., se NFH II 162). Sir Roy Harrod var også hovedtaleren på Keynes-Seminaret, hvor man drøftede Keynes' betydning for økonomi, kunst og nutidig politik. Rapporten fra seminaret rummer både forelæsningerne og de diskussioner, der fulgte efter. Gennemgående svarer niveauet til dagbladskronikkens.

TYSKLAND

GERHARD RITTER & SUSANNE MILLER (Hrsg.): *Die deutsche Revolution 1918–1919.* Dokumente. (Hoffmann und Campe, 1975). 502 s., 38 DM.

Den revolutionære situation i Tyskland ved overgangen mellem kejserriget og Weimarrepublikken har i de seneste år været gen-

stand for tyske historikeres store interesse. Her foreligger en dokumentsamling, som gengiver de vigtigste kilder til denne periode fra oktober 1918 til hen på foråret 1919; officielle bekendtgørelser, mødereferater, taler, opråb og pressekommentarer, hvoraf en del ikke har været offentliggjort tidligere.

Bindet er delt i tre hovedafsnit: Weimarrepublikkens opståen, udviklingen af den revolutionære situation og udviklingen af grundlaget for Weimar-tidens samfundsformer. Bogen vil være velegnet til undervisningsbrug, også på grund af den meget omfattende bibliografi, der afslutter den.

LUTZ GRAF SCHWERIN VON KROSIGK: *Staatsbankerott.* Die Geschichte der Finanzpolitik des Deutschen Reiches von 1920 bis 1925, geschrieben vom letzten Reichsfinanzminister. (Musterschmidt, 1974). 409 s., 48 DM.

Bogens forfatter kræver nok en nærmere præsentation. Med en kæmpeeksamen blev han i 1920 ansat i det tyske finansministerium, hvor han hurtigt gjorde karriere. I 1932 blev han rigsfinansminister i Papen-regeringen og fortsatte på denne post under Schleicher, Hitler og Dönitz (i hvis regering han ydermere fungerede som »udenrigsminister«), indtil han i 1945 blev arresteret og senere idømt 10 års fængsel. Allerede i 1951 var han på fri fod igen og har siden skrevet flere bøger, bl. a. den noget naive erindringsbog »Es geschah in Deutschland«.

Mens von Krosigks politiske jugement og hans moralske mod kan betvivles, er det næppe berettiget at betvivle hans saglige kompetence. Når han skildrer tysk finanspolitik i den periode, han selv var indblandet i, er det derfor en kompetent og – så vidt det kan skønnes – relativt objektiv fremstilling, der gives. Men derudover giver bogen et udmærket indblik i både Weimar- og Hitler-periodens generelle tyske politik. I en efterskrift vurderer Walter Görlitz endog bogen højere end Albert Speers nok så berømte memoirer fra 1969. Dette er muligt; men under alle omstændigheder sidder man stadig tilbage med spørgsmålet, hvorledes denne tilsyneladende pæne og retskafne mand i 12 år kunne udholde det selskab, han ved skæbnens ugunst var havnet i.

J. P. STERN: *Hitler.* The Führer and the People. (Fontana/Collins, 1975). 254 s., 0.80 £.

Dette er den billigste og måske også den mest tilfredsstillende af de temmelig mange Hitler-biografier, der er kommet ud i de seneste år. I modsætning til de fleste interesserer den sig meget lidt for de biografiske detaljer, som især Werner Maser har dyrket med så stor nidkærhed; i stedet koncentrerer den sig om et væsentligt enkeltspørgsmål: hvorledes kunne det egentlig ske?

J. P. Sterns hovedtese er, at grundlaget for Hitlers politiske succes var hans repræsentativitet i forhold til herskende værdier, opfattelser i datidens tyske samfund. Hvad Hitler gjorde, var grundlæggende at udtale, hvad mange af hans samtidige håbede på eller frygtede, men stærkere, mere kompromisløst og radikalere, end de selv vovede at gøre det. De fleste af de værdier, Hitler repræsenterede, hørte allerede i forvejen til det tyske højres tankegods, som f. eks. anti-semitismen og idealiseringen af krigen som politisk middel, og andre værdier såsom viljefasthed og opofrelse for en større sag havde sangbund i endnu videre kredse.

Hitler var efter Sterns opfattelse ikke en psykopat, som på en måde, der bagefter er uforklarlig, kom til at stå i spidsen for det tyske folk. Tværtimod var han næsten indtil krigsafslutningen en fuldt rationel politiker med en overordentlig realistisk opfattelse af de betingelser, han havde at operere under både indrepolitisk og udenrigspolitisk. Forfatterens hovedfortjeneste er på en klar måde at belyse denne sammenhæng mellem personen Hitler og hans politiske og sociale kontekst.

PETER H. MERKL: *German Foreign Policies, West & East.* (ABC-Clio, 1974). 232 s., 6.00 £; paper: 2.30 £.

En komparativ analyse af Forbundsrepublikkens og DDRs udenrigspolitik forekommer en så indlysende idé, at man egentlig kan undre sig over, at ingen tidligere har søgt at realisere den. Peter Merkl tager sit udgangspunkt i den politiske kultur i de to stater, dvs. summen af politiske holdninger og opfattelser, som en befolkning har erhvervet under sin politiske socialisering. Under denne synsvinkel gennemgår han først masse- og eliteholdninger til udenrigspolitiske spørgsmål på grundlag af opinionsundersøgelser og – for DDRs vedkommende – mere indirekte metoder. Dernæst undersøger han den tyske nationalfølelses udvikling med henblik på en vurdering af mulighederne for bevaring af en tysk national identitet på trods af den statslige spaltning. I senere kapitler gennemgår Merkl dels udviklingen i den vesttyske udenrigspolitik fra Adenauer til Willy Brandt, dels formuleringen af DDRs politik. Endeling ses de senere års udvikling i Tysklandsspørgsmålet i lyset af den bredere europæiske udvikling, som f. eks. afspændingen og forsøgene på at styrke den »europæiske sikkerhed«.

Ved de mange perspektiver, som bogen lægger ind i stoffet, er den blevet yderst læseværdig både som en introduktion og som en dyberegående analyse.

DENNIS L. BARK: *Agreement on Berlin.* A Study of the 1970–72 Quadripartite Negotiations. (American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1974). 131 s., 3 £.

Dette er en udmærket analyse af den proces, der i 1971 førte frem til den første firemagtsaftale om Berlin siden 1949. Efter en ret kort oversigt over Berlin-problemets udvikling mellem 1944 og 1969 giver den en detaljeret skildring af de forhandlinger både på firemagts- og mellemtysk plan, der banede vej for den normalisering af forholdene, som 1971-aftalen har skabt, ligesom den grundigt analyserer de interesser, der henholdsvis skilte parterne og bragte dem sammen. Der er skrevet betydeligt tykkere afhandlinger om Berlin-problematikken; men denne kan trygt anbefales som en dækkende og velfunderet oversigt.

ROGER TILFORD (ed.): *The Ostpolitik and Political Change in Germany.* (Saxon House, 1975). 111 s., 4.75 £.

Bogen indeholder fem artikler om forskellige aspekter af den såkaldte Ostpolitik. Først behandles dens betydning for den indrepolitiske stabilitet og forholdet mellem regering og opposition i Forbundsrepublikken i to artikler af henholdsvis W. E. Paterson og Geoffrey Pridham, mens David Childs analyserer de tilsvarende problemer i DDR. Geoffrey Roberts behandler forholdet mellem de to Tysklande i lyset af grundtraktaten, mens endelig Roger Morgan i bogens vel interessanteste analyse behandler østpolitikkens indflydelse på vesttysk udenrigspolitik i øvrigt. Her peger han bl. a. på, at Vesttysklands diplomatiske afhængighed af USA, Storbritannien og Frankrig gennem østpolitikken er blevet formindsket, mens dets muligheder for at udnytte sin økonomiske og politiske magt er blevet forøget.

Selvom bogen således indeholder interessante synspunkter, er den som helhed lidt skuffende.

ULRICH DE MAIZIÈRE: *Führen – im Frieden.* 20 Jahre Dienst für Bundeswehr und Staat. (Bernard & Graefe, 1974). 328 s., 19,80 DM (paper).

Forfatteren har spillet en væsentlig rolle ved udformningen af det vesttyske forbundsværn. Allerede i 1951 blev han ansat i Dienststelle Blank, der forberedte opstillingen af forbundsværnet, og han afsluttede sin militære karriere i 1972 efter i 6 år at have været dettes øverste chef. De Maizière har derfor de bedste forudsætninger for at analysere forbundsværnets problemer, både interne og eksterne i forhold især til politikerne.

De Maizière er kendt som en fremtrædende fortaler for en demokratisering af forbundsværnet (»borgere i uniform«) og for de politiske organers primat i forhold til

militæret. Han indleder netop sin bog med en grundig fremstilling og analyse af dette forhold, der giver et godt indblik i den forsvarspolitiske beslutningsproces i Forbundsrepublikken, og som heller ikke lægger skjul på de problemer i forbindelse hermed, som de militære instanser opfatter dem.

Af andre emner, der behandles, er demokratiseringsproblemet og problemet omkring den almindelige værnepligt nok de interessanteste.

STEPHEN L. FISHER: *The Minor Parties of the Federal Republic of Germany.* Toward a Comparative Theory of Minor Parties. (Martinus Nijhoff, 1974). 218 s., 45.00 Glds.

Den amerikanske politolog Stephen Fisher vil med den foreliggende bog to ting, som han giver udtryk for henholdsvis i bogens titel og i dens undertitel.

For det første vil han give en oversigt på engelsk over forekomsten af småpartier i Vesttyskland i perioden 1949–73. I den forbindelse foretager forfatteren dels en afgrænsning over for FDP, der placeres som et såkaldt »tredjeparti« i det vesttyske partisystem, dels en udelukkelse af de helt små partier, der aldrig i blot ét af forbundslandene har opstillet en »Landes«-liste til et forbundsdagsvalg. Alligevel bliver der henved 30 småpartier tilbage til denne gennemgang af valgresultater, indre udvikling etc.

Nok så vigtigt er imidlertid Fishers andet formål med bogen, nemlig at søge at bringe det komparative studium af småpartier et skridt videre. Det sker ved at sammenholde hovedindtrykkene fra gennemgange af de vesttyske småpartier med de resultater, som partiforskningen er nået frem til m.h.t. småpartiernes placering i det amerikanske politiske system. Fishers påvisning af mange ensartede træk – og en række forskelle – m.h.t. faktorer, der forhindrer småpartiernes fremgang, m.h.t. deres adfærdsformer og med hensyn til de funktioner, de udøver i de respektive politiske systemer, er ganske interessant og nyttig. Resultaternes overførbarhed til lande med andre typer af partisystem er imidlertid et spørgsmål, som Fisher yderst rimeligt ikke kan afgøre på det foreliggende grundlag.

Bogen er forsynet med nødvendige appendices og en omfattende bibliografi. *J.E.*

OTMAR FRANZ (Hrsg.): *Die Zukunft der Bundesrepublik Deutschland.* (Seewald, 1975). 213 s., 24 DM.

14 fremtrædende CDU/CSU-politikere med Helmut Kohl og Ludwig Erhard i spidsen formulerer her synspunkter vedrørende partiets fremtidige politik inden for en lang række politiske sagområder spændende fra udenrigs- til familiepolitik. Hensigten er at opstille et modprogram over for den regerende SPD/FDP-koalition, der efter Helmut Kohls opfattelse ikke har hånd i hanke med udviklingen, som ikke formår at gennemføre de nødvendige reformer i samfundet, og som derfor undergraver borgernes tillid til staten og samfundssystemet.

ØSTRIG-UNGARN

R. G. PLASHKA, H. HASSELSTEINER & A. SUPPAN: *Innere Front.* Militärassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. I–II. (Veröffentlichungen des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, Band VIII; R. Oldenbourg Verlag, 1974). 420 + 420 s.

Dette omfattende værk har som regional ramme den østlige del af Mellemeuropa, som tidsmæssig 1. verdenskrigs slutfase. Emnet er den kraftprøve, der i denne krisesituation fandt sted mellem den østrig-ungarske statsmagt og den interne opposition. Synsvinklen er hovedsagelig militærhistorisk, idet emnet belyses ved at sætte statsmagtens sidste og stærkeste våben, militæret, i fokus. Gennemgangen af begivenhederne i 1918 er meget grundig og detaljeret. Dag for dag og region for region gennemgås den tiltagende uro og statens modforholdsregler, alt støttet på et omfattende noteapparat.

Modstanden startede med uro og strejker

i civilbefolkningen på grund af knapheden på levnedsmidler og med sporadiske mytterier i marinen. Senere kom det også til modstand inden for hæren, centreret omkring de fra russisk krigsfangenskab hjemkomne. Først efterhånden tog nationale motiver overhånd, og først sent fandt de utilfredse arbejdere og soldater sammen. I slutfasen fandt der også nationalt inspirerede konspirationer sted i officerskredse, især i tjekkiske, polske og ukrainske områder.

De såkaldte Assistenzen (dvs. tropper indsat i overordentlig sikkerhedstjeneste på hjemmefronten) viste sig at være et virkningsfuldt redskab for statsmagten, og først i oktober kom de under indflydelse af dem, de skulle bekæmpe. Resultatet blev statsmagtens nederlag.

Værket er forsynet med tillæg, der bl. a. fortegner den nationale sammensætning i hæren og Assistenz-tropperne. Der er gode indgangsmuligheder med indholdsfortegnelser i begge bind samt person- og stedregister og fortegnelse over de 72 billeder og 11 nyttige kort i bind II. Der er desuden meget udførlige kilde- og litteraturfortegnelser. *T.E.*

SCHWEIZ

ALOIS RIKLIN: *Grundlegung der schweizerischen Aussenpolitik.* (Verlag Paul Haupt, 1975). 78 s., 14,80 DM.

Hovedsigtet med denne analyse er at diskutere de retningsgivende værdier for udformningen af schweizisk udenrigspolitik og specielt, hvorledes den i forfatningen nedlagte uafhængighedsmålsætning kan realiseres i den nuværende internationale situation.

Indledningsvis foretages en bestemmelse af Schweiz' position i det internationale system og dermed de ydre rammer for dets udenrigspolitik. Dernæst diskuteres, hvilke delmålsætninger der er bedst egnede, f. eks. spørgsmålet om internationalt engagement eller isolation. Herunder stilles bl. a. det spørgsmål, om ikke uafhængighed og neutralitet i EF-spørgsmålet kan komme i indbyrdes konflikt. Forfatteren har også kritiske bemærkninger til den ringe rolle, som principper om menneskerettigheder har for udformningen af Schweiz' udenrigspolitik, ligesom han kritiserer sikkerhedspolitikken for at være for militært orienteret og for lidt orienteret mod et aktivt fredsbevarende diplomati.

ØSTEUROPA

RAY EH. MELLOR: *Eastern Europe.* A Geography of the Comecon Countries. (Macmillan, 1975). 358 s., 3.95 £.

Efter en kortfattet afgrænsning af Østeuropa som politisk geografisk region og af dennes fysiske struktur og klima m. v. skitseres hovedtræk i dens historiske udvikling med hovedvægten på vort århundrede. Disse kapitler giver en klar og koncis baggrundsinformation for bogens to hovedafsnit, hvoraf det ene omhandler regionens demografiske og økonomiske struktur og udvikling og det andet de nationale økonomier som led i Comecon-systemet.

Det første af disse hovedafsnit indeholder udover en fremstilling af almene demografiske udviklingstendenser en nyttig og systematisk oversigt over vandringsmønstre indenfor regionen og dens komplicerede etniske struktur. I det andet hovedafsnit foretages en kort og kritisk vurdering af hovedfaserne i Comecons udvikling og den internationale socialistiske arbejdsdelings problemer samt korte oversigtsmæssige fremstillinger af de enkelte landes økonomiske geografi. En stærkt informationsmættet fremstilling af en kompliceret regions demografiske og økonomisk-politiske struktur, der er værdifuld som oversigtsværk og velegnet som supplement til fremtillinger af østeuropæiske forhold, der ofte er mere snævert koncentreret om den politisk-institutionelle udvikling.

P.H.

BELA VAGO: *The Shadow of the Swastika.* The Rise of Fascism and Anti-Semitism in the Danube Basin, 1936–1939. (Saxon House, 1975). 431 s., 6.50 £.

I slutningen af 1930'erne var ekstreme højrebevægelser i vækst i alle østeuropæiske lande. Mest fremtrædende var Jerngarden i Rumænien, Pilekorsbevægelsen i Ungarn og Hlinkabevægelsen i Slovakiet, som ikke blot selv fik øget indflydelse, men som under denne proces også påvirkede de herskende konservative regimer i Ungarn og Rumænien i autoritær og anti-semitisk retning.

Bela Vago, der er professor i historie ved universiteterne i Haifa og Jerusalem, anskuer denne proces via et bestemt perspektiv, nemlig den britiske reaktion herpå, både i de diplomatiske missioner i området og hjemme i London. Donau-området var lavt prioriteret i britisk politik, og først på et meget sent tidspunkt blev man i London klar over højredrejningen og de muligheder for tysk penetration, som den udgjorde. I forsøgene på at stemme op for udviklingen søgte Storbritannien at støtte de siddende konservative regimer, men uden større effekt.

Hovedparten af analysen er baseret på det nu tilgængelige britiske aktmateriale fra 1930'erne, som kaster en hel del nyt lys ind på emnet. En væsentlig del af dette materiale – 164 dokumenter ialt – er gengivet i bogens sidste halvdel.

WOLFGANG DIEPENTHAL: *Drei Volksdemokratien.* (Köln, 1974). 229 s., 35 DM.

Bogen er en disputats fra universitetet i Freiburg. Som de fleste disputatsarbejder præges dette af en snæver og relativt præcis afgrænsning af forskningsemnet og af stor nidkærhed i udarbejdelsen af noteapparatet, der fylder ikke mindre end 50 sider. Forfatteren opstiller, som sig hør og bør i et arbejde, en tese, som derefter systematisk og grundigt efterprøves. Tesen fremstilles som en videreudvikling af Brzezinskis analyse af »the Soviet Bloc: Unity and Conflict«, der var et af de første opgør med den opfattelse af »sovjetblokkens« monolitiske karakter, der prægede den vestlige kommunismeforskning i de første efterkrigsår. Den går ud på, at »sovjetiseringen« af Østeuropa ikke forløb efter noget fælles mønster, men at kommunisternes magtovertagelse i høj grad var differentieret fra land til land som følge af forskellige nationale, politiske, befolkningsstrukturelle o. a. faktorer. Undersøgelsen er i tid begrænset til selve magtovertagelsesperioden 1944–48 og i sted til Polen, Tjekkoslovakiet og den sovjetiske besættelseszone i Tyskland.

Selv om Diepenthals tese ikke i dag er så original, som den ville have været for 20 år siden, danner den udgangspunkt for en indgående analyse af ligheder og forskelle i mønsteret for de kommunistiske magtovertagelser i de tre lande og indeholder adskillige interessante betragtninger med komparativt sigte. *P.H.*

Die »Burg«. Einflussreiche politische Kräfte um Masaryk und Benes. Bd. I–II. (Oldenbourg, 1973–74). 176 + 218 s., 32 + 38 DM.

MARTIN K. BACHSTEIN: *Wenzel Jaksch und die Sudetendeutsche Sozialdemokratie.* (Oldenbourg, 1974). 306 s., 44 DM.

Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum, Bd. 15. Festschrift zum 70. Geburtstag von Dr. Heribert Sturm. (Oldenbourg, 1974). 532 s., 65 DM.

Collegium Carolinum er en yderst aktiv tyskøstrigsk historikersammenslutning til studiet af de bøhmiske landes og det moderne Tjekkoslovakis historie, nogle af hvis senere publikationer skal omtales her. »Borgen« er en betegnelse for mellemkrigstidens grupper omkring Masaryk og Benes, altså den første tjekkoslovakiske republiks »establishment«, som var hovedtemaet for Collegium Carolinums årsmøder i 1972 og 1973. De to bind gengiver foredrag ved disse møder, der anskuer »Borgen« fra en lang række forskellige synsvinkler: dens sociologiske struktur, politiske funktion, dens forhold til minoritetsgrupperne, dens udenrigspolitiske grundholdninger m. v.

Martin K. Backsteins bog behandler et mere specifikt problem fra mellemkrigstidens Tjekkoslovaki, nemlig de sudetertyske socialdemokraters identitets- og loyalitetsproblematik. Partiet søgte i trediverne at skabe

forudsætninger for en gensidig tilfredsstillende ordning, men forgæves, og efter den tyske indmarch i Sudeterland i 1938 måtte partiet og dets nyvalgte leder Wenzel Jaksch gå i eksil i London. Året efter fulgte Benes efter i eksil, og bogens sidste afsnit behandler kontakterne mellem de to politikere i eksil, der til sidst endte i et brud. Med fordrivelsen af sudetertyskerne efter 1945 var også forudsætningen for det sudetertyske socialdemokrati fjernet.

Collegium Carolinums 15. årbog er formet som et festskrift til Heribert Sturm og indeholder en række artikler af blandet indhold vedrørende både den ældre og nyere bøhmisk-tjekkoslovakiske historie.

JIRI PELIKAN: *Sozialistische Opposition in der CSSR.* (Europäische Verlagsanstalt, 1974). 207 s., 19,80 DM.

En af de mest prominente tjekkoslovakiske eksilforfattere og -journalister, Jiri Pelikan, giver i denne bog en redegørelse for den interne politiske opposition i Tjekkoslovakiet, dens forudsætninger, målsætning og strategi. Trods den hårdhændede udrensning af folk, der spillede en rolle under Dubcek-styret, og den undertrykkelse af anderledes tænkende, som har kendetegnet Husak-styret, lever ideerne fra det »tjekkiske forår« ifølge Pelikan videre i den politiske undergrundskultur, som oppositionsbevægelsen har skabt.

Bogen er inddelt i en analytisk og en dokumentarisk del. I den første diskuterer Pelikan forudsætningerne for disse ideers virkeliggørelse i et »socialistisk demokrati«, de vesteuropæiske socialistpartiers rolle, forholdet mellem international afspænding og vilkårene for reformer i de østeuropæiske lande m. v. Bogens anden del indeholder en række dokumenter og tekster, som den tjekkoslovakiske socialistiske oppositionsbevægelse har publiceret dels i flyveblade, dels i undergrundstidsskrifter som »Politický mesičnik« og »Norodni noviny«. Blandt disse tekster kan nævnes 10-punktsmanifestet, hvori en række intellektuelle (der alle som følge heraf ikendtes fængselsstraffe) i 1969 protesterede mod Husaks »normaliseringspolitik« og opfordrede til civil modstand, og Manifestet af 28. oktober 1970, der er den socialistiske oppositions programerklæring.

P.H.

MELLEMØSTEN

TAREQ Y. ISMAEL: *The Middle East in World Politics.* A Study in Contemporary International Relations. (Syracuse University Press, 1974). 297 s., 5 $ (paper).

De senere års kriser omkring Mellemøsten sætter efterhånden deres præg på det internationale bogmarked; der udgives i disse år et stigende antal både generelle og specialiserede værker om forskellige aspekter af den mellemøstlige problematik.

Den foreliggende bog koncentrerer sig om forholdet mellem Mellemøsten og omverdenen, eller rettere omverdenens politik over for Mellemøsten. Den er skrevet over en prøvet – om end ikke altid veltjent – læst: Efter en generel historisk introduktion følger en række kapitler, der hver analyserer en enkelt aktørs eller aktørgruppes Mellemøstpolitik: Storbritannien, Frankrig, Sovjetunionen, USA, Kina, Afrika og FN. Herefter følger afsnit om de regionale faktorers betydning for konfliktforløbene, et afsnit om det nye oliediplomati og et afsluttende kapitel om Mellemøsten som et regionalt system i international politik.

Altsammen såre traditionelt. Alligevel skal man ikke overse bogen. Den er billig, indholdsrig og relativt afbalanceret i sine vurderinger af de mange konfliktdimensioner, der er indvævet i dens emne. Som en introduktion til Mellemøsten i den internationale politik er den absolut værd at læse.

MALCOLM H. KERR (ed.): *The Elusive Peace in the Middle East.* (State University of New York Press, 1975). 347 s., 14.95 og 6.95 $ (paper).

Som redaktøren indledningsvis bemærker, er den bedste måde at begynde en bog om Mellemøsten på, at erkende, at emnet ikke er

lovende. Og det kan næppe heller siges, at bogens konklusion er lovende; efter forfatternes mening har alle parter i den arabisk-israelske konflikt, både i og uden for Mellemøsten, gjort for lidt for at fremme en fredelig løsning.

Bogen indeholder udover en indledning af Malcolm Kerr, der bl. a. erkender, at bogen efter amerikansk standard er pro-arabisk, fem afsnit, hvoraf der især er grund til at hæfte sig ved to. Fred Kouri giver en længere, koncis oversigt over FNs involvering i konflikten fra 1973 til 1974, hvor FN igen vendte tilbage til Mellemøsten med fredsbevarende styrker i såvel Sinai som Golan, og John Campbell har en skarp og kritisk analyse af USAs engagement i konflikten.

De to bidrag, der belyser de to lokale parters »indsats« for fred, er mindre tilfredsstillende. Israeleren Aharon Cohens bidrag er især interessant ved sin relativt fyldige omtale af den israelske »fredsopposition«, som han selv tilhører, men er ellers ikke særlig dybtgående i sin analyse. Og syreren George Haddad beskæftiger sig (af stofmangel?) mere med Israels »aggresivitet« end med de bestræbelser, som de arabiske stater har gjort for at fremme en fredelig udvikling.

Sluttelig analyserer den canadiske general Burns, der 1956–59 var chef for UNEF, de »aktuelle« fredsmuligheder, hvorved han forstår Resolution 242, Jarring-forhandlingerne og Rogers-planen, som nu forlængst er overhalet af begivenhederne. Bortset herfra er bidragene ajour-ført helt op til slutningen af 1974. Det skal også nævnes, at bogen indeholder et fortræffeligt kortmateriale, bl. a. detaljerede topografiske kort over Sinai og Golan.

DANIEL HERADSTVEIT: *Arab and Israeli Elite Perceptions*. (Universitetsforlaget, 1974). 148 s., 48 n. kr.

Forfatteren, der er ansat ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt, gennemførte i 1970 og 1972 en række interviews med førende politikere, journalister, samfundsforskere m. v. i Ægypten, Jordan, Libanon, Syrien og Israel med henblik på at undersøge parternes perception af den arabisk-israelske konflikt og deres vurdering af mulighederne for at løse den.

Det indsamlede materiale præsenteres i den foreliggende bog, hvor der i første del redegøres systematisk for de faktisk fremførte argumenter, opfattelser etc., f. eks. vedrørende egne og modpartens målsætninger og strategi i konflikten.

I anden del søger Heradstveit at drage nogle mere generelle konklusioner af materialet. Bl. a. påviser han – hvilket næppe kan undre – en udtalt tendens til at pålægge modparten skylden for konfliktens opståen og fortsættelse og til at opfatte ekstremistgruppers synspunkter som repræsentative for modpartens »sande« mål og moderate udtalelser fra modpartens side som vinduespynt bestemt for verdensopinionen.

Der er tale om en ganske interessant undersøgelse, der berører et aspekt af den mellemøstlige problematik, der ikke er alt for velbelyst.

GEORGE LENCZOWSKI (ed.): *Political Elites in the Middle East*. (American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1975). 227 s., 3.50 $.

Det er et karakteristisk træk i de senere års udvikling inden for lande- og områdestudierne, at de i stigende grad både specialiseres og orienteres mod generelle politologiske problemstillinger. Den foreliggende studie er et udmærket eksempel herpå, idet den søger at forene en mere traditionel regional betragtningsmåde med synsvinkler fra studiet af politiske eliter. Denne kombination forekommer i mange henseender frugtbar; dels er de mellemøstlige stater næsten uden undtagelse stærkt elitære, dels adskiller eliternes rekruttering, sammensætning og specielt deres organisationsformer sig på afgørende punkter fra tilsvarende fænomener i de vestlige politiske systemer. Dette forhold kommer f. eks. klart frem i to glimrende studier

af elitestrukturen i Iran og Ægypten, som netop fremhæver de informelle og personaliserede organisationsformers betydning.

Bogens enkeltanalyser – af Ægypten, Iraq, Syrien, Libanon, Iran, Tyrkiet og Israel – varierer i øvrigt en del, både med hensyn til approach og tilgængeligheden af relevante data. Yderpunkterne repræsenteres her af analysen af den israelske elite, hvor det er muligt at belyse næsten alle eliteforskningens problemstillinger, og det tilsvarende afsnit om Syrien, hvor det kun er muligt at give de allergroveste data om rekruttering og sammensætning. Bogens heterogene karakter vanskeliggør en tværnational komparation; ikke desto mindre burde det have været muligt for udgiveren i hvert fald at drage visse hovedkonklusioner og derigennem at give bogen et lidt større helhedspræg.

R. Hrair Dekmejian: *Patterns of Political Leadership.* Egypt, Israel, Lebanon. (State University of New York Press, 1975). 323 s., 10 $.

Dekmejians studie af de ægyptiske, israelske og libanesiske politiske eliter imødekommer noget af den kritik, der kunne rettes mod Lenczowskis bog (se foregående anmeldelse), idet forfatteren i sit afsluttende afsnit forsøger en direkte komparation af sine tre cases. Det er som venteligt mest forskellene, der springer i øjnene; men Dekmejian er også på flere punkter i stand til at pege på ligheder, der måske til daglig ikke er så iøjnefaldende. Bl. a. drager han en tankevækkende parallel mellem den eliterekrutterende rolle, som medlemskab af Haganah, de palæstinensiske jøders militærorganisation under mandatet, og af de frie officerers sammenslutning har spillet i henholdsvis Israel og Ægypten. Det kan også påvises, at forskellene mellem Israel og et af de andre lande på andre punkter er mindre end forskellene mellem de to arabiske lande indbyrdes.

Hovedparten af bogen er dog viet grundige og detaljerede enkeltstudier af de tre landes eliter defineret som medlemmer af efterkrigstidens regeringer. Herunder undersøger den dels en række generelle variabler, såsom eliternes sammensætning på alder, uddannelse, religion, politisk karriere m. v., dels sådanne forhold, som er specifikke for de enkelte eliter, og som er betinget af det pågældende lands særlige politiske og sociale struktur. Derved skabes en frugtbar kombination af generelle og specifikke synsvinkler, der forstærkes af forfatterens anvendelse af både historisk-kvalitative og kvantitative forskningsteknikker. Resultatet er en bog, der både er interessant på sine egne præmisser, og som giver en god baggrund for forståelsen af de tre eliters interaktion i Palæstina-konflikten.

Avraham Avi-Hai: *Ben Gurion State-Builder.* Principles and Pragmatism 1948–1963. (John Wiley, 1974). 354 s., 4.95 £.

Det nuværende Israel er nærmest utænkeligt uden Ben Gurions indsats. Avi-Hais biografi, der lægger hovedvægten på en analyse af Ben Gurions ideologi og hans praktisering af denne, siger derfor også meget om fremherskende strømninger i Israels politiske kultur. Forfatterens hovedtese er, at Ben Gurion havde et højt artikuleret sæt af principper centreret om det jødiske Palæstina-samfunds og senere staten Israels trivsel og vækst, som han ufravigeligt – men ikke dogmatisk – fulgte hele sit politiske liv. Bl. a. viste hans pragmatisme sig i spørgsmålet om staten Israels geografiske omfang, hvor Ben Gurion var en af de første, der forsonede sig med ideen om, at Israel kun kunne komme til at omfatte en del af Eretz Israel. I øvrigt betoner Avi-Hai den rolle, som styrkelsen af den israelske stat spillede for Ben Gurion, og som efter 1948 fik ham til at søge flest muligt af de funktioner, som andre organisationer (Histadrut, Jewish Agency m. v.) tidligere havde varetaget, overført på staten.

Også på en lang række andre punkter giver bogen et glimrende indblik i Ben Gurions tankeverden, f. eks. hans opfattelse af forholdet mellem jøder og arabere.

DONALD N. WILBER: *Iran.* Past and Present. 7th ed. (Princeton Uiiversity Press, 1975). 355 s., 17.50 $.

Donald Wilbers standardværk om Iran fra 1948 foreligger nu i sin syvende udgave. Værket er karakteristisk ved bredden af de fænomener, det behandler; tidsmæssigt omspænder det hele landets historie, idet dog hovedvægten lægges på Pahlavi-perioden; emnemæssigt behandler det politiske såvel som religiøse, økonomiske og sociale forhold. Sigtet er primært formidling af konkrete oplysninger, kun i anden række analyse af begivenheder og strømninger.

Det sidste er nok bogens største svaghed. F. eks. er afsnittet om naturressourcerne og deres udnyttelse spækket med facts vedrørende dennes historie, produktionens volumenmæssige udvikling og ændringer i forholdet mellem staten og de internationale olieselskaber; men det giver ingen dybere analyse af oliens betydning for det iranske samfund eller af hovedtrækkene i den iranske regerings oliepolitik. Nok er redaktionen afsluttet i september 1973, dvs. umiddelbart før oliekrisens udbrud; men allerede før dette tidspunkt kunne konturerne af den nuværende politik erkendes; OPEC, som end ikke nævnes i bogen, har f. eks. eksisteret siden 1960. Heller ikke de senere års iranske udenrigspolitik giver bogen nogen tilfredsstillende baggrund for at forstå. Dens nytteværdi ligger derfor først og fremmest i dens rigdom af oplysninger om alt fra størfiskeriet i Det kaspiske Hav til hovedtræk i den safavidiske periodes politiske udvikling.

SYDASIEN

ZAREER MASANI: *Indira Gandhi.* A Biography. (Hamish Hamilton, 1975). 331 s., 6.50 £.

Dette er virkelig en aktuel udgivelse. Proklameringen af undtagelsestilstand i Indien i sommer har kraftigt skærpet interessen for Indira Gandhis person, og den række vurderinger – oftest ganske negative – der er fremkommet i verdenspressen, har næppe formået at skabe noget fuldgyldigt billede af hende.

Zareer Masanis bog indeholder en mængde stof, der sætter sommerens begivenheder ind i en større sammenhæng, og næsten profetisk munder den ud i en diskussion af to mulige udviklingslinier i Indira Gandhis politik: en voksende undertrykkelse, der kulminerer i et diktatur støttet på militæret, eller – efter forfatterens opfattelse mindre sandsynligt – dannelse af en bred venstre-koalition på Kongrespartiets ruiner.

Bogen er delvis baseret på materiale, som Indira Gandhi selv har stillet til rådighed, og forfatterens sympati er også klart på dennes side. Den giver et charmerende indblik i hendes opvækst i det engelskprægede miljø omkring faderen Pandit Nehrus hjem og et mindre charmerende billede af det politiske spil, der på få år bragte Indira Gandhi til tops i indisk politik. Trods en grundlæggende sympati er det ikke et retoucheret billede, der vises af hovedpersonen; forfatteren fremhæver hendes taktiske sans, hendes charisma i forhold til masserne og hendes ægte sympati for deres usle kår; men han belyser også de svagheder, som hendes modstandere i den sidste tid har påpeget: en autoritær ledelsesstil og en svigtende saglig kompetence især på det økonomiske område. Bogen er herigennem blevet en væsentlig nøgle til forståelse af, hvad der sker i indisk politik netop nu, og af baggrunden herfor.

ANWAR H. SYED: *China and Pakistan: Diplomacy of an Entente Cordiale.* (University of Massachusetts Press & Oxford University Press, 1974). 259 s., £ 3.00.

Denne bog giver en bredere behandling af Pakistans udenrigspolitik, end det umiddelbart fremgår af titlen. Den indeholder en generel beskrivelse og analyse af Pakistans placering i den internationale politik med megen vægt på forholdet til de to supermagter og Indien. Det er på denne brede baggrund, at forbindelserne med Kina behandles. Bogen er velskrevet og fyldigt dokumenteret og udfylder et behov for en sam-

lende fremstilling af Pakistans udenrigspolitik.

Fremstillingen forfalder ikke til unødig teoretiseren; men i et afsluttende kapitel søges Pakistans udenrigspolitik forklaret ved hjælp af såkaldt småstatsteori. Forfatteren finder med udgangspunkt i det pakistanske eksempel, at det stærkt bipolære internationale system gav småstaterne større handlefrihed end det løse bipolære system på vej mod multipolaritet, vi kender i dag. Næppe alle småstater befinder sig i en tilsvarende situation, der for Pakistans vedkommende skyldes, at det nuværende system lægger færre bånd på Indiens adfærd over for Pakistan.

I.F.

LAWRENCE J. WHITE: *Industrial Concentration and Economic Power in Pakistan.* (Princeton University Press, 1974). 212 s., 11 $.

Hovedsigtet med dette værk har været på en systematisk måde at blotlægge arten, omfanget og konsekvenserne af den økonomiske magtkoncentration i Pakistan. Endvidere har forfatteren bestræbt sig på i sin anvendelse af en organisationsteoretisk approach at anvise en generelt brugbar fremgangsmåde ved studier af lignende karakter i andre økonomisk set mindre udviklede lande.

De indledende problemformuleringer følges op af en almen drøftelse af monopolers og oligopolers betydning i mindre udviklede landes økonomier. Det fremhæves, hvorledes en monopolisering, henholdsvis en oligopolisering, på en for den samlede velfærd ugunstig måde indvirker på ressourceallokeringen, teknologien etc.

Den konkrete analyse af Pakistan indledes herefter med en oversigt over landets industrialisering. Derpå følger selve opgørelsen af magtkoncentrationen i pakistansk industri, på grundlag af oplysninger om kontrol med økonomiske aktiver i 1968 (det sidste »normale« år inden landets deling). Koncentrationen opgøres både for den samlede industri og for de enkelte sektorer, ligesom også regionale »skævheder« analyseres. Der afsluttes med en drøftelse af både økonomiske og ikke-økonomiske konsekvenser af oligopoliseringen af pakistansk industri.

Alt i alt kan bogen anbefales – mere p.g.a. dens indhold af faktuelle oplysninger end p.g.a. den anlagte synsvinkel, der forekommer noget snævert centreret omkring afvigelser fra den fuldkomne konkurrence og den dertil svarende organisering af industrisektoren.

J.M.

ØST- OG SYDØSTASIEN

J. A. A. STOCKWIN: *Japan: Divided Politics in a Growth Economy.* (Weidenfeld and Nicolson, 1975). 296 s., £ 7.00.

I serien »Modern Governments«, der redigeres af professor Max Beloff, er dette den femte bog. Den er tænkt som en introduktion til det japanske politiske system til brug for elementær statskundskabsundervisning på universitetsniveau og for den interesserede lægmand. Opbygningen er ganske traditionel med indledende kapitler om den historiske og sociale baggrund, med hovedvægt på beskrivelsen af de politiske institutioner og to afsluttende kapitler om henholdsvis indenrigspolitiske og udenrigs- og forsvarspolitiske hovedproblemer.

Ikke desto mindre er det en bog, der fortjener opmærksomhed. Den er velskrevet og behandler japansk politik med stor indlevelse og sans for såvel det specielt japanske som for paralleller til andre politiske systemer. Det er en langt mere nuanceret fremstilling, end den traditionelle indholdsfortegnelse antyder, og den vil – bl. a. fordi den er veldokumenteret og indeholder en god litteraturoversigt – kunne finde anvendelse som mere end blot en elementær indføring.

Men prisen vil antagelig begrænse dens udbredelse både som lærebog og til andre formål.

I.F.

JOHN & GWENNETH STOKES: *The People's Republic of China.* (Ernest Benn, 1975). 143 s., £ 2.95.

Denne rigt illustrerede bog (der er således

et stort fotografi af kinesisk blomkålsemballage) behandler – på trods af titlen – Kinas historie fra Peking-manden til Mao Tse-tung i to lige store hovedafsnit om henholdsvis det »gamle« og det »nye« Kina. Første halvdel vil muligvis kunne læses som en første introduktion til Kinas historie; men manglen på klare kriterier for udvælgelsen og organiseringen af materialet samt den totale mangel på analyse i bogens anden halvdel gør det vanskeligt at anbefale den selv som en elementær indføring. *I.F.*

CHARLES BETTELHEIM: *Cultural Revolution and Industrial Organization in China.* Changes in Management and the Division of Labor. (Monthly Review Press, 1974). 128 s., 6.95 $.

Læsere af professor Bettelheims bog kan med megen ret spørge, hvorfor netop denne bog (i oversættelser til flere sprog) har fået så stor en udbredelse.

Bogen starter i det konkret beskrivende (arbejdsforholdene på Peking Almindelige Strikvarefabrik) og går over kapitler om industriel planlægning og ændringer i den samfundsmæssige arbejdsdeling til en diskussion af kulturrevolutionens betydning for den generelle teori om overgangen fra kapitalisme til kommunisme. Bettelheim finder, at kulturrevolutionen såvel teoretisk som praktisk repræsenterer et afgørende vendepunkt i menneskehedens historie.

Fremstillingen bygger primært på personlige indtryk fra rejser og samtaler i Kina og kun i ringe omfang på de efterhånden talrige analyser, der er foretaget af industrielle forhold under og efter kulturrevolutionen. Endvidere, hvad der er mere overraskende, er den teoretiske behandling af kulturrevolutionen og de fremtidsperspektiver, den rummer for kommunismen (i sammenligning med og modsætning til udviklingen i Sovjetunionen) næsten udelukkende et referat af den officielle kinesiske argumentation og ikke en af Bettelheim selvstændigt foretaget (marxistisk) analyse. *I.F.*

J. H. KALICKI: *The Pattern of Sino-American Crises.* (Cambridge University Press, 1975). 279 s., 7.50 £.

Hensigten med denne bog er dels at udvide det empiriske grundlag for den såkaldte krisestyringsteori, der ifølge forfatteren for ensidigt bygger på forholdet mellem USA og Sovjetunionen, og dels at vise, hvorledes forholdet mellem USA og Kina, som på det diplomatiske og økonomiske plan har været modsætningsfyldt, trods alt i 1950'erne gennemgik en positiv udvikling. Gennem komparative analyser af forholdet mellem de to lande under Korea-krigen, Indokina-krigen og de gentagne kriser i Taiwan-strædet konkluderes, at det indbyrdes forhold udviser en stigende grad af raffinement og fleksibilitet og dermed øget stabilitet.

Forfatteren hævder, at denne analyse også kan bidrage til forståelsen af det komplicerede trekantspil mellem USA, USSR og Kina i 1970'erne. Men i så henseende savner man en analyse af forholdet mellem USA og Kina under Vietnam-krigen i 1960'erne. For en overfladisk betragtning kan denne krise i forholdet mellem de to lande se ud til at passe ind i Kalickis mønster. Men uden en detaljeret behandling er det problematisk at overføre resultaterne fra analysen af forholdene i 1950'erne til 1970'erne.

Endelig virker gennemgangen af kriserne i 1950'erne en smule mekanisk og med for ringe inddragelse af andre politiske baggrundsfaktorer end dem, der umiddelbart vedrører de enkelte krisesituationer. *I.F.*

ANN TROTTER: *Britain and East Asia, 1933–1937.* (Cambridge University Press, 1975). 277 s., £ 7.70.

Tiden fra den manchuriske krise til den kinesisk-japanske krig betragtes normalt som en stilstandsperiode mellem to betydelige konflikter. Perioden var imidlertid, som Ann Trotter viser i denne dybtgående studie, en betydningsfuld periode for britisk politik i Østasien.

Storbritanniens problem bestod i på én og samme tid at beskytte og evt. udbygge sit

marked i Kina og at etablere og opretholde et rimeligt forhold til Japan, hvis indflydelse blev stadig større, mens Storbritannien politisk og økonomisk var i en defensiv position i denne del af verden. Endvidere var der hensynet til en fortsat begrænsning af flådestyrkerne i Stillehavet, et afgørende hensyn for forsvaret af imperiet i Østen. Her bestod dilemmaet i nødvendigheden af at give Japan visse indrømmelser for at bevare en regulering og hensynet til USA, der ikke ville acceptere indrømmelser til Japan.

Bogen fremhæver de økonomiske begrænsninger i Storbritanniens handlefrihed, og den viser også klart finansministeriets overordentlig centrale rolle i formuleringen af den britiske politik. Baggrunden herfor var naturligvis Storbritanniens økonomiske situation; men finansministeriets rolle blev yderligere understreget af en stærk finansminister (Chamberlain) over for svage og skiftende udenrigsministre. *I.F.*

MICHAEL LIEFER: *The Foreign Relations of the New States.* (Longman, 1974). 114 s., 3.25 £.

Denne lille letlæste, men velfunderede analyse vil kunne tjene som en god introduktion til de sydøstasiatiske landes udenrigspolitik. Den behandler de politiske problemer i regionen under en fælles synsvinkel og ikke blot ved en gennemgang land for land. De enkelte kapitler behandler således den politiske uafhængighed og forholdet til de tidligere kolonimagter, forholdet til de nuværende stormagter med interesser i området, de enkelte sydøstasiatiske landes udenrigspolitik og deres indbyrdes forhold. Ikke mindst det sidste, dvs. konflikt og samarbejde inden for regionen, er af interesse. Dels er disse landes politik normalt blevet behandlet i et rent stormagtsperspektiv; dels må man forvente, at de indbyrdes relationer mellem staterne i regionen, specielt efter det amerikanske desengagement i Vietnam, vil komme til at spille en større rolle i fremtiden, om end stormagtsindflydelse fortsat vil gøre sig gældende med betydelig vægt. *I.F.*

AFRIKA

MICHAEL TWADDLE (ed.): *Expulsion of a Minority.* Essays on Ugandan Asians. (The Athlone Press, 1975). 240 s., 4.50 £.

Udvisningen af asiaterne fra Uganda i 1972 er om ikke noget enestående så dog et bemærkelsesværdigt eksempel på en fremmed mindretalsgruppes sårbarhed. Hovedtemaet i denne essay-samling, hvortil i alt 12 forfattere har bidraget, er spørgsmålet om, hvorvidt udvisningen var uundgåelig.

Svaret er, som man kunne tænke sig, en benægtelse heraf. Men i stedet for at bruge den meget omtalte Amin som hovedforklaring søger forfatterne fra forskellige synsvinkler at belyse asiaternes funktion i og forhold til de afrikanske samfund. Emnet anskues fra indisk side, fra afrikansk side, udfra en økonomisk synsvinkel og i et legalt perspektiv. Helt dominerende er det sociologiske aspekt, hvorudfra forskellige forfattere dels understreger den meget uensartede udvikling og position, som forskellige asiatiske grupper havde i Uganda, og dels påpeger den politiske brug, der til forskellige tider er blevet gjort af at udskille dem som en særskilt gruppe.

Det endelige svar på spørgsmålet gives vel ikke; men alle bidrag er relevante og kan bruges både til belysning af det konkrete tilfælde og det mere generelle mindretalsproblem. *Okp.*

DAVID MARTIN: *General Amin.* (Faber and Faber, 1974). 254 s., 3.50 £.

Ugandas præsident Idi Amin har under alle omstændigheder formået at tiltrække sig opmærksomhed. Nærværende forfatter, der er britisk journalist, anser ham helt klart for at være en katastrofe for både Uganda og hele Afrika og har skrevet denne reportage om ham for især at gøre et britisk publikum opmærksom på, hvor farlig Amin er.

Ud fra denne grundindstilling gives der i reportagen et væld af detaljerede oplysninger om Amins tidlige noget snuskede tilvæ-

relse, hans brutalitet, berigelsesforbrydelser og fejhed op til kuppet i 1971 – og derefter hans skånselsløse undertrykkelse af alle blot potentielle modstandere og kritikere. Som man vil forstå, forklares både mange konkrete hændelsesforløb og udviklingen efter kuppet i alt væsentligt med meget lidt sympatiske personlighedstræk hos Amin, mens Milton Obote og især Nyerere fra Tanzania fremhæves som dem, der kan frelse Uganda.

Som et stykke reportage med et klart tilkendegivet formål er bogen nok læseværdig; men som et bidrag til afmytologiseringen af sværvægtsbokseren Amin er den nok forfejlet. *Okp.*

CECIL EPRILE: *War and Peace in the Sudan. 1955–1972.* (David & Charles, 1974). 192 s., 4.50 £.

Som journalist med Afrika som speciale fulgte Cecil Eprile den 17 år lange borgerkrig i Sudan på allernærmeste hold. I denne lille bog har han stillet sig den opgave at lægge begge parters sag frem så neutralt som muligt, hvilket stort set er lykkedes. Vi får et manende indblik i de (masse)psykologiske mekanismer, der i en borgerkrig som denne får begivenhederne til at accellerere på begge sider, så man til sidst har svært ved at øjne nogen løsning.

Indirekte får man endvidere et meget stærkt indtryk af, hvad manglende direkte kommunikation mellem parterne kan betyde m. h. t. unødig forlængelse af lidelserne, ved at Cecil Eprile selv i lighed med andre personer og institutioner med forbindelse til begge hovedkvarterer blev inddraget i bilæggelsen af konflikten som budbringer mellem de stridende, da disse ønskede at prøve mulighederne for en politisk løsning i stedet for den militære.

Bogen er skrevet med en journalists (lidt for) letflydende pen og er udelukkende beskrivende. I de to kapitler om russerne i Sudan graver Eprile dog lidt dybere og søger at forklare den sovjetiske adfærd dels med paralleller til den tidligere engelske politik i området og dels med russernes traditionelle stræben mod de varme have. Man kunne imidlertid her have ønsket sig en mere konsekvent analyse ud fra Sovjets globale rolle, dets engagement i det mellemøstlige område såvel som dets strategi over for udviklingslandene i almindelighed og Afrika i særdeleshed, herunder navnlig konkurrencen med Kina. *V. D. P.*

MICHAEL DEI ANANG: *The Administration of Ghana's Foreign Relations, 1957–1965*: A Personal Memoir. (The Athlone Press, 1975). 88 s., 1.50 £.

Da Nkrumah i 1966 begav sig på sin rejse til Hanoi for at besøge Ho Chi Minh, var han bl. a. ledsaget af chefen for sekretariatet for afrikanske anliggender, der var blevet oprettet i 1961 som en særlig afdeling af det ghanesiske udenrigsministerium. Chefen var den hidtidige førstesekretær i udenrigsministeriet, og det er på baggrund af sine erfaringer på disse to poster, at forfatteren i denne bog søger dels at beskrive og vurdere ghanesisk udenrigspolitik i Nkrumahs regeringsperiode og dels at rejse problemet om forholdet mellem embedsmænd og politikere, specielt i Afrika og specielt i udøvelsen af udenrigspolitik. Bogen rummer mest om det første. Men det behandles med særligt henblik på det andet problem, som tydeligt optager forfatteren mest. Han gør det klart, at netop Nkrumahs krav om en »ny stil« skabte særlige problemer for de embedsmænd i udenrigsministeriet, der som forfatteren selv var uddannede i den klassiske britiske tradition, hvor forestillingen om de neutrale embedsmænd er fremherskende. Hans erfaringer gør ham skeptisk over for denne forestilling, og specielt for afrikanske diplomater slår han til lyd for en større afklaring af det særlige afrikanske islæt, som er nødvendigt for deres arbejde.

Det er ikke nogen meget dybtgående bog; men dens hovedemne er centralt og vigtigt, og forfatteren formår på sin egen baggrund at formulere problemet klart. *Okp.*

USA

GEIR LUNDESTAD: *The American Non-Policy towards Eastern Europe 1943–1947.* (Universitetsforlaget, 1974). 654 s., 70 Nkr.

Den grundlæggende tese i denne omfattende undersøgelse af USAs politik over for de østeuropæiske lande 1943–1947 er for det første, at USA ved slutningen af krigen havde en universalistisk målsætning, således forstået, at USA – modsat både Sovjetunionen og Storbritannien – skulle spille en aktiv rolle overalt i verden, nogle steder i samarbejde med de øvrige stormagter, andre steder alene. Det andet led i forfatterens tese er, at denne universalisme kommer på en alvorlig prøve netop i forholdet til Østeuropa, hvor USAs interesser ikke er særlig store, sammenlignet med andre dele af verden.

På baggrund af denne tese analyseres først USAs forhold til de enkelte østeuropæiske lande, og derpå forsøges en sammenligning af den amerikanske politik over for de forskellige lande med henblik på at forklare variationerne.

Bogen må betragtes som et indlæg i debatten omkring forklaringer på den »kolde krigs« årsager, som siden slutningen af 1960'erne har fået fornyet aktualitet. Det skyldes, at en række forskere, de såkaldte revisionister, har angrebet den traditionelle forklaring, der lægger hele ansvaret på Sovjetunionen, og påpeget, at USA også selv havde en række grundlæggende interesser at varetage.

Forfatteren gør i sin undersøgelse et ihærdigt forsøg på at dele sol og vind lige mellem den traditionelle og den revisionistiske opfattelse. Han er selv under påvirkning af den revisionistiske opfattelse, hvad der bl. a. ses af hans i øvrigt værdifulde analyse af begrebet universalisme.

Bogen er et væsentligt bidrag til diskussionen om den kolde krig, og det er utvivlsomt en frugtbar vej at afprøve nogle mere centrale teser på et afgrænset empirisk materiale, som forfatteren har gjort. *N.A.*

MARVIN KALB & BERNARD KALB: *Kissinger.* (Hutchinson, 1974). 577 s., 6 £.

Da brødrene Kalb i foråret 1974 afsluttede deres manuskript, stod Kissinger på højden af sin internationale prestige: troppeadskillelsesaftalen på Sinai var netop undertegnet, og indenrigspolitisk stod han som næsten den eneste i Nixon-administrationen, der var nogenlunde uberørt af Watergate-skandalen. Bogen er da også fuld af sympati og beundring for sin hovedperson, som forfatterne i deres egenskab af reportere ved CBS har haft lejlighed til gennem adskillige år at følge på nærmeste hold, bl. a. som deltagere i hans mange udenlandsrejser.

Bogen er da også yderst informativ, hvad angår spørgsmål som våbenstilstanden i Vietnam, tilnærmelsen til Kina eller udviklingen i Kissingers mellemøstlige diplomati. Mere indirekte belyser de også herigennem de faktorer, der har bevirket, at nogle af Kissingers successer har vist sig mere tvivlsomme på længere sigt (Vietnam), eller som ligger bag regulære udenrigspolitiske fiaskoer som Cypern-konflikten i 1974.

Skal man påpege en svaghed ved denne bog, må det være i behandlingen af den intellektuelle Kissinger. Kissingers politik kan næppe forstås uden reference til hans tidligere historiske og politologiske forfatterskab og hans velkendte beundring for det 19. århundredes diplomati. Analysen heraf har forfatterne ikke forudsætning for at gennemføre; men dette er kun et mindre minus ved en biografi, der klart er den bedste og mest informative, der findes for øjeblikket.

R. J. C. BUTOW: *The John Doe Associates:* Backdoor Diplomacy for Peace, 1941. (Stanford University Press, 1975). 480 s., 16.95 $.

Der er en tendens til, at diplomatiske historikere overser amatørdiplomaternes roller, muligvis som en afspejling af de professionelle diplomaters afsmag for outsidere, der blander sig i komplicerede forhold uden tanke for følgerne. En sådan gruppe var John Doe Associates, en usandsynlig kombi-

nation af en katolsk pater af Maryknoll-ordenen og to japanere. Gruppen har været nævnt i andre sammenhænge, f. eks. i Cordell Hulls memoirer, Herbert Feis' »The Road to Pearl Harbor« (1950) og William Langer og Everett Gleasons »The Undeclared War« (1953), der alle hentyder til den, men ikke forklarer dens mærkelige rolle i månederne forud for Pearl Harbor. Dette forhold er på beundringsværdig måde blevet rettet af professor Butow, som ved omhyggelig forskning har afsløret en interessant historisk episode – om end måske en kende skræmmende set med den professionelle diplomats øjne.

Hovedmanden, fader Drought, der bl. a. motiveredes af forsvaret af sin ordens interesser i Japan, overbeviste under et syvugers besøg i Tokyo højtstående japanere om, at han var Roosevelts personlige udsending. Sammen med sine to partnere, bankmanden Tadao Wikawa og oberst i den japanske hær Hideo Iwakuro, øvede han i den følgende tid en betydelig indflydelse på ambassadør Nomura i Washington, en indflydelse, som ironisk nok forstærkedes af en mærkelig samarbejdsvilje fra udenrigsminister Hulls og præsidentens side. Resultatet blev en forøgelse af mistilliden og de gensidige misforståelser under de vanskelige Nomura–Hull forhandlinger i sommeren 1941.

Bogen er velskrevet og burde være af interesse både for dem, som fascineres af emnet amatørdiplomati, og dem, som interesserer sig for begivenhedsforløbet op til Pearl Harbor.

STATSKUNDSKAB

A. H. BROWN: *Soviet Politics and Political Science.* (Macmillan, 1974). 128 s., 1.20 £.

PAUL WILKINSON: *Political Terrorism.* (Macmillan, 1974). 160 s., 1.95 £.

De to her anmeldte bøger er led i serien »Studies in Comparative Politics«, der redigeres af E. E. Finer og Ghita Ionescu. Hidtil er der kommet ca. 12 bind i serien, som bl. a. har behandlet følgende emner: politisk kultur, politisk udvikling, komparativ politik som disciplin, den udenrigspolitiske beslutningsproces og interessegruppeforskningen. Sigtet med serien er for en række emneområders vedkommende at give en relativt kort og overskuelig, men samtidig up-to-date oversigt over den politologiske forsknings hidtidige udvikling samt en diskussion af mulige fremtidige udviklingsmuligheder.

Browns bog om studiet af sovjetisk politik er i så henseende karakteristisk. Den indledes med en bred oversigt over den hidtidige forskning, både den marxistiske og ikke-marxistiske, hvorefter forfatteren går over til at diskutere mulige approaches, teknikker og interessefelter for det fremtidige studium af sovjetisk politik inden for områderne politiske institutioner, interessegrupper og politisk kultur.

Som Wilkinsons bog og serien i øvrigt er bogen skrevet i et ikke-teknisk sprog, og er derfor yderst velegnet for den, der uden større forudsætninger ønsker at orientere sig inden for den nyere sovjetologi.

OPSLAG

Statens jordbrugs- og veterinærvidenskabelige Forskningsråd,
Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd og
Statens humanistiske Forskningsråd
foretager deres halvårlige uddeling i foråret 1976.

Der gives støtte til gennemførelse af individuelle projekter, f. eks. til videnskabelig og ikke-videnskabelig medhjælp, egen løn under orlov, apparatur, rejser i forbindelse med igangværende projekter, trykning, materialer, forsøgsdyr m. v.
I øvrigt henvises til rådenes informationsfoldere.

Ansøgninger, som ønskes behandlet med henblik på denne uddeling, må være sekretariatet i hænde senest

15. februar 1976.

Ansøgningsskemaer og informationsfoldere kan rekvireres i:

Forskningssekretariatet,
Holmens Kanal 7, 2. sal,
1060 København K,
telefon (01) 11 43 00.

Foruden det generelle skema (A) findes der specialskemaer for *rejser under en måneds varighed* (B), *udenlandske forskeres kortvarige ophold i Danmark* (C), *oversættelse eller sproglig revision* (D), *udgivelse af tidsskrifter* (E), *trykning og udgivelse af afhandlinger* (F) samt *konsulentbistand* (G).

Kun sager af hastende karakter behandles uden for denne termin. En sag anses for hastende, hvis den vil lide afgørende skade ved at vente til næste halvårlige uddeling, og hvis den ikke med rimelighed kunne forventes indsendt inden tidsfristens udløb.

A. BACKHAUSENS BOGTRYKKERI
HOLGER J. SØRENSEN - HORSENS